

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут
фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького

О. О. Захаркін

КОРПОРАТИВНІ ФІНАНСИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Суми
Сумський державний університет
2018

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут
фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького

КОРПОРАТИВНІ ФІНАНСИ

Конспект лекцій
для студентів спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
усіх форм навчання

Затверджено на засіданні кафедри
фінансів і кредиту
як конспект лекцій із дисципліни
«Корпоративні фінанси».
Протокол № 7 від 27.02.2018 р.

Суми
Сумський державний університет
2018

Корпоративні фінанси : конспект лекцій / укладач О. О. Захаркін.
– Суми : Сумський державний університет, 2018. – 299 с.

Кафедра фінансів і підприємництва Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького

ЗМІСТ

С.

ВСТУП	5
ТЕМА 1. ОСНОВИ КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСІВ. ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	7
1.1. Сутність і функції корпоративних фінансів	7
1.2. Фінансова діяльність і зміст фінансової роботи	17
ТЕМА 2. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА. ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ	30
2.1. Поняття фінансових ресурсів підприємства. Основні джерела їх формування	30
2.2. Формування і рух коштів статутного капіталу державних і недержавних підприємств	43
ТЕМА 3. ПОЗИКОВІ ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ. КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	56
3.1. Класифікація зобов'язань підприємств. Необхідність і сутність кредитування підприємств. Види кредитів	56
3.2. Банківське кредитування підприємств	63
3.3. Небанківське кредитування підприємств	78
ТЕМА 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ	92
4.1. Грошові розрахунки підприємств	92
4.2. Проведення касових операцій	98
ТЕМА 5. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	108
5.1. Прибуток як результат фінансово-господарської діяльності підприємства. Формування прибутку підприємства	108
5.2. Методи розрахунку прибутку від реалізації продукції	127
5.3. Сутність і методи розрахунку рентабельності	130
5.4. Розподіл і використання прибутку	132
ТЕМА 6. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	142
6.1 Загальні принципи оподаткування підприємств	142
6.2. Пряме оподаткування підприємств	143
6.3. Непряме оподаткування підприємств	151
ТЕМА 7. ОБОРОТНІ АКТИВИ ТА ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ	171
7.1. Сутність та основи організації оборотних активів	171

7.2. Визначення потреби в обігових коштах	174
7.3. Показники стану та ефективності використання обігових коштів	184
ТЕМА 8. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА	196
8.1. Необхідність оцінювання фінансового стану підприємства. Види, прийоми та інформаційна база проведення фінансового аналізу.....	196
8.2. Показники фінансового стану підприємства	204
8.3. Оцінювання ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства	215
ТЕМА 9. ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	226
9.1. Сутність та основні етапи фінансового планування	226
9.2. Перспективне фінансове планування	231
9.4. Оперативне фінансове планування	240
9.5. Основні підходи до бізнес-планування на підприємстві	247
ТЕМА 10. ФІНАНСОВА САНАЦІЯ І БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ.....	263
10.1. Аналіз фінансових передумов можливості банкрутства підприємств.....	263
10.2. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства	266
10.3. Методи прогнозування ймовірності банкрутства підприємства	270
10.4. Аналіз та оцінювання реальних можливостей відновлення платоспроможності підприємства	278
10.5. Фінансова санація підприємства, її економічний зміст і порядок проведення	279

ВСТУП

Метою дисципліни «Корпоративні фінанси» є вивчення теоретичних основ управління системою грошових відносин, що відображають формування, розподіл та використання, грошових фондів і доходів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

Завдання дисципліни. Основними завданнями дисципліни «Корпоративні фінанси» є: навчити основ застосування методик, систем, форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними поставлених цілей, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення результатів його діяльності.

Після засвоєння матеріалу студент повинен:

ЗНАТИ:

- 1) на ознайомлювально-орієнтовному рівні:
  - мету і завдання, стратегію й тактику фінансової діяльності підприємств;
  - сутність системи фінансових відносин підприємства;
  - основні джерела формування фінансових ресурсів підприємств;
  - стратегію формування оборотних активів підприємства;
  - методичні принципи проведення аналізу фінансового стану підприємств;
- 2) на понятійно-аналітичному рівні:
  - основні фінансові категорії у сфері корпоративних фінансів;
  - принципи функціонування фінансової системи підприємства;
  - механізм фінансового забезпечення діяльності підприємств;
  - методичні підходи до проведення фінансового аналізу;
  - основні підходи до фінансового планування на підприємстві.

ВМІТИ (на діагностичному рівні):

- ухвалювати стратегічні й тактичні рішення у сфері фінансової діяльності підприємства;
- вирішувати завдання, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням фондів грошових засобів у взаємодії з банківськими установами і страховими компаніями, позабюджетними фондами, іншими суб'єктами господарювання;
- приймати рішення щодо формування та розподілу фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності;

– здійснювати контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Ця дисципліна є особливо важливою на етапі підготовки фахівців бакалаврського рівня, що необхідно для формування професійних навичок.

Дисципліна «Корпоративні фінанси» вивчається на базі дисциплін «Гроші і кредит», «Макроекономіка», «Фінанси», «Публічні фінанси». Дисципліна «Корпоративні фінанси» вивчається в комплексі з дисциплінами «Бухгалтерський облік», «Маркетинг», «Оподаткування підприємств».

Загальний обсяг навчальної дисципліни «Корпоративні фінанси» становить 150 годин (5 кредитів). Для студентів денної форми навчання передбачені аудиторні заняття загальним обсягом 56 годин, до яких входять лекційні (32 години) та практичні (24 години) заняття. Також передбачені виконання контрольної роботи та підсумковий іспит.

Конспект лекцій складений відповідно до типової навчальної програми дисципліни «Корпоративні фінанси», що входить до нормативної частини навчальних планів підготовки бакалаврів за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування».

У конспекті лекцій розкриті сутність та функції корпоративних фінансів, питання формування власних та позикових фінансових ресурсів підприємств, принципи грошових розрахунків підприємств, принципи розподілу та використання прибутку підприємств, оподаткування підприємств, основи організації оборотних активів на підприємстві, оцінювання його фінансового стану, основні підходи до фінансового планування на підприємствах, принципи управління фінансовою санацією та процедурою банкрутства підприємств.

При складанні курсу використовували:

– підручники і навчальні посібники українських авторів: І. А. Бланка, А. М. Поддєрьогіна, Л. О. Коваленко, Р. А. Слав'юка, С. О. Маслової, О. Ю. Смолянської, В. М. Шелудько, О. О. Терещенко, Л. Г. Мельника, Ю. С. Цал-Цалко, Г. М. Тарасюка та інших;

– зарубіжних авторів: О. С. Стоянової, І. Т. Балабанова, Є. Бріггема, Дж. Ван Хорна, Е. Хелферта та інших;

– законодавча і нормативна бази України в галузі фінансової діяльності, оподаткування, банківської сфери тощо;

– матеріали, подані в періодичній літературі.

ТЕМА 1. ОСНОВИ КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСІВ. ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

1.1. Сутність і функції корпоративних фінансів.

1.2. Фінансова діяльність і зміст фінансової роботи.

Ключові терміни: підприємство, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, корпоративні фінанси, фінансова робота, фінансова діяльність, фінансове прогнозування і планування.

1.1. Сутність і функції корпоративних фінансів

Згідно з Господарським кодексом України фінанси суб'єктів господарювання є самостійною ланкою національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) та одержання прибутку [1].

У життєдіяльності сучасного суспільства ключову позицію займають фінансові відносини, що є регуляторами економіки та інструментами розподілу й перерозподілу вартості ВВП та ВНП. У результаті формуються грошові доходи і відбувається їх накопичення на підприємствах і в державі. Ці доходи використовують на розширене відтворення, задоволення соціальних та інших потреб суспільства. Широкий спектр відносин, пов'язаних із рухом коштів на різних рівнях державного устрою, обумовлює різноманітність розуміння «фінансів» як економічної категорії.

Так, В. Гриньова визначає фінанси як грошові відносини, що виникають між учасниками суспільного виробництва на всіх стадіях процесу відтворення, на всіх рівнях господарювання, в усіх сферах суспільної діяльності – в процесі формування, розподілу, використання грошових доходів та фондів згідно з цільовим призначенням у формі фінансових ресурсів [2, с. 6–11].

О. М. Бандурка, М. Я Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова зазначають, що фінанси – це система певних економічних відносин, за допомогою яких у грошовій формі шляхом формування й використання спеціальних (централізованих і децентралізованих) цільових фондів у суспільстві здійснюються процеси розподілу національного багатства, сукупного суспільного продукту і національного дохо-

ду з метою досягнення завдань соціально-економічного розвитку, що стоять перед суспільством [3, с. 8].

Корпоративні фінанси – це відносно самостійна сфера фінансової системи, що охоплює широке коло грошових відносин, пов'язаних із формуванням і використанням капіталу, доходів, грошових фондів у процесі кругообігу коштів організацій і виражених у вигляді різних грошових потоків. Саме в цій сфері формується основна частина фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, які є основним джерелом економічного зростання та соціального розвитку суспільства.

Іноді в літературі і в діловій термінології (особливо американській) ототожнюються поняття «корпоративні фінанси» і «приватногосподарські фінанси» (оскільки значна частка комерційних організацій у США представлена акціонерними товариствами – корпораціями). Звідси й широко використовувані терміни: «корпоративні клієнти» як контрагенти в особі комерційних юридичних осіб, «корпоративний податок» як податок на прибуток комерційних організацій, «корпоративне кредитування» як кредитування юридичних осіб та «корпоративний фінансовий менеджмент», «корпоративні події» як події на рівні бізнес-одиниць економіки, «корпоративна соціальна відповідальність», «корпоративні пенсійні програми» (на відміну від пенсійних програм держави). Таке ототожнення може породжувати й непорозуміння, наприклад пов'язані з проблематикою корпоративного управління.

У той самий час у сучасній економічній літературі існує велика кількість підходів до визначення поняття «фінанси підприємств», що багатьма авторами ототожнюється з «корпоративними фінансами» та є складовою фінансової системи країни.

Наприклад, О. С. Філімоненков вважає, що фінанси підприємств є системою грошових відносин, які виникають у процесі отримання і розподілу грошових доходів і накопичень, формування й використання відповідних фондів коштів [4, с. 7].

В. М. Опарін розглядає фінанси підприємств як сукупність обмінно-розподільних відносин, що виникають на підприємстві у процесі формування, розміщення та використання фінансових ресурсів, здійснення витрат, отримання і розподілу доходів [5, с. 75].

А. М. Поддєрьогін визначає «фінанси підприємств» як економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням,

розподілом та використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення [6, с. 6].

Таким чином, «корпоративні фінанси» – це економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом та використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

Корпоративні фінанси, будучи частиною загальної системи фінансів, відображають процес утворення, розподілу та використання доходів на підприємствах різних галузей і тісно пов'язані з підприємництвом, оскільки підприємство є формою підприємницької діяльності.

Сучасне законодавство України розглядає підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1].

Підприємництво здійснюється на основі:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, установлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працівників та доходів від будь-якої діяльності за 1 рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, зокрема до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є:

– фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб, та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суми, еквівалентної 2 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України;

– юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб, та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суми, еквівалентної 2 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

– фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суми, еквівалентної 10 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України;

– юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суми, еквівалентної 10 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб, та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суми, еквівалентної 50 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Згідно з Господарським кодексом України [1] *підприємство* – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими законами.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

В Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);
- спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва.

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

У разі якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менше ніж десять відсотків, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, у статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається іноземним підприємством.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, ро-

зподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який призначається (обирається) засновником (наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, зокрема через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, зокрема засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Підприємства можуть об'єднуватися в:

– **асоціації** – договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації та кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових і матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств – учасників асоціації;

– **корпорації** – договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації;

– **консорціуми** – тимчасові статутні об'єднання підприємств для досягнення їх учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проєктів тощо). У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність;

– **концерни** – статутні об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Перехідний період ринкової економіки характеризується різноманітністю форм власності: державної, комунальної, колективної, приватної. Це обумовило появу різних організаційно-правових форм господарювання.

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства. Їх діяльність регламентується Господарським кодексом України, Законом України «Про акціонерні товариства» та іншими нормативно-правовими документами.

Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями [8].

Акціонерні товариства за типом поділяють на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства.

Кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів.

Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій.

Приватне акціонерне товариство може здійснювати лише приватне розміщення акцій. У разі прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, зокрема про зміну типу товариства – з приватного на публічне.

Зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням.

Порядок створення акціонерних товариств, зокрема проведення установчих зборів, визначається законом.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір

яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями лише своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, зазнають ризику збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством із додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернене стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками (вкладники).

Учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва. Організація корпоративних фінансів відображає галузеві особливості, специфіку виробництва, рівень його технічного забезпечення та рівень технологічних процесів, склад і структуру виробничих витрат, вплив природно-кліматичних факторів на виробництво. Так, наприклад, у сільськогосподарському виробництві, гірничодобувній промисловості та капітальному будівництві дія природних і кліматичних факторів визначає особливості розподілу прибутку, необхідність формування фінансових ресурсів для протидії ризику, забезпечення страхового захисту засобів виробництва і результатів роботи [6, с. 14].

Використання фінансів дає можливість підприємствам виробничої сфери забезпечувати вирішення виробничих і соціально-

економічних проблем свого функціонування. При цьому сфера фінансових відносин підприємств вміщує відносини:

- між підприємством та його засновниками (власниками) з приводу формування статутного капіталу (наприклад, одержання коштів із державного бюджету, емісія акцій, надходження пайових внесків тощо);

- між підприємством і державою у межах законодавства про оподаткування, соціальне страхування, формування загальнодержавних цільових грошових фондів (бюджетних та позабюджетних);

- між підприємством і банками з приводу одержання й повернення кредитів, а також сплати процентів за користування ними;

- між підприємством та його постачальниками й покупцями з приводу виконання господарських договорів і зобов'язань;

- усередині підприємства – з приводу розподілу прибутку, що залишається в його розпорядженні після сплати податків та обов'язкових платежів;

- між підприємством у цілому та його підрозділами з приводу розподілу коштів на формування фондів основних та оборотних засобів;

- між підприємством і його працівниками з приводу створення фонду оплати праці матеріального заохочення та ін.

Отже, об'єктом корпоративних фінансів є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням фондів грошових засобів. Суб'єктами таких відносин можуть бути підприємства та організації, банківські установи і страхові компанії, позабюджетні фонди, інвестиційні фонди, аудиторські організації, інші суб'єкти господарювання, які є юридичними особами.

У процесі відтворення корпоративні фінанси як економічна категорія проявляються та виражають свою суть, свою внутрішню властивість через такі функції:

- формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності;

- розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення поточної виробничої та інвестиційної діяльності, для виконання своїх зобов'язань перед фінансово-банківською системою та для соціально-економічного розвитку підприємств;

- контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Формування фінансових ресурсів на підприємствах відбувається під час формування статутного фонду, а також у процесі розподілу грошових надходжень у результаті повернення авансованих коштів в основні та оборотні фонди, використання доходів на формування резервного фонду, фонду споживання і фонду накопичення. У зв'язку з цим поняття «формування» та «розподіл» доцільно розглядати як єдиний процес у суспільному виробництві. Утворення грошових фондів завжди передбачає розподіл валових доходів.

Формування та використання фінансових ресурсів на підприємствах – це процес утворення грошових фондів для фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання.

Рух грошових потоків кількісно відображає всі стадії процесу відтворення через формування, розподіл та використання грошових доходів, цільових фондів. Отже, фінанси є безвідмовним індикатором виникнення вартісних диспропорцій: дефіциту грошових коштів, неплатежів, нецільового використання коштів, збитків та інших негативних явищ у процесі фінансово-господарської діяльності підприємств. Тобто фінансам властива потенційна можливість контролювати фінансово-господарську діяльність підприємств. Завдання фінансових служб підприємств полягає в якнайповнішому використанні цих властивостей фінансів для організації дійового фінансового контролю.

Контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів впливає з притаманної фінансам здатності об'єктивно відображати кількісні й вартісні пропорції виробництва та реалізації продукції, робіт, послуг. Зокрема, напрямки та використання фінансових ресурсів пов'язані з виконанням зобов'язань підприємств перед фінансово-кредитною системою та суб'єктами господарювання. Грошовий контроль взаємовідносин між підприємствами та організаціями в процесі оплати поставлених товарів, наданих послуг, виконаних робіт дає можливість негайно встановити, чи дотримано умови господарських угод.

За умов ринкової економіки, коли підприємства повинні самостійно вирішувати проблеми фінансового забезпечення власної виробничо-господарської та інвестиційної діяльності, значно зростає роль корпоративних фінансів. На макроекономічному рівні корпо-

ративні фінанси забезпечують формування фінансових ресурсів країни через бюджет та позабюджетні фонди.

Обов'язковими передумовами ефективного функціонування корпоративних фінансів є [7, с. 12–13]:

- різноманітність форм власності;
- свобода підприємництва та самостійність у прийнятті рішень;
- вільне ринкове ціноутворення та конкуренція;
- самофінансування підприємництва;
- правове забезпечення правил економічної поведінки всіх суб'єктів підприємницької діяльності;
- обмеження і регламентація державного втручання в діяльність підприємств.

Істотним складовим елементом системи управління економікою є фінанси. Без фінансів неможливо забезпечувати індивідуальний кругообіг виробничих фондів на розширеній основі, запроваджувати науково-технічні досягнення, стимулювати інвестиційну діяльність, регулювати структурну перебудову економіки.

1.2. Фінансова діяльність і зміст фінансової роботи

Основними завданнями фінансового менеджменту є пошук фінансових джерел розвитку виробництва; визначення ефективних напрямків інвестування фінансових ресурсів; раціоналізація операцій із цінними паперами; формування оптимальних відносин із фінансово-кредитною системою та суб'єктами господарювання.

Згідно зі стандартами бухгалтерського обліку [9] *фінансова діяльність* – це діяльність, що приводить до зміни розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Фінансова діяльність підприємств може бути організована трьома методами, а саме [5, с. 83]:

- комерційний розрахунок;
- неприбуткова діяльність;
- кошторисне фінансування.

При *комерційному розрахунку* визначальну роль у формуванні фінансових ресурсів відіграють власні кошти, що покривають значну частину витрат, а також є забезпеченням отриманих кредитів. Бюджетні асигнування і надходження з цільових та централізованих

фондів виконують допоміжну роль, а збалансування потреб у фінансових ресурсах здійснюється за допомогою кредиту. Метою діяльності є отримання прибутку.

Неприбуткова діяльність у цілому організована на такій самій основі, як і комерційний розрахунок, але специфічною ознакою формування фінансових ресурсів є те, що досить часто воно здійснюється за рахунок спонсорських та інших надходжень, насамперед від засновників. Цей метод організації фінансової діяльності не передбачає принципу прибутковості. Основна мета функціонування неприбуткових підприємств, організацій та установ – забезпечення певних потреб суспільства, а не отримання прибутку. Відсутність прибутку дає можливість знизити рівень цін і зробити відповідні товари та послуги більш доступними. На принципах неприбутковості можуть здійснювати свою діяльність установи соціальної сфери та підприємства муніципального господарства.

Кошторисне фінансування полягає в забезпеченні витрат за рахунок зовнішнього фінансування. Кошторисне фінансування може здійснюватися за двома напрямками: з бюджету і з централізованих фондів корпоративних об'єднань чи фондів підприємств. Установи, які фінансуються з бюджету на основі кошторису, називаються бюджетними. На внутрішньому кошторисному фінансуванні перебувають відособлені підрозділи підприємств та організацій зазвичай соціального призначення.

Кошторисне фінансування як метод організації фінансової діяльності не включає достатніх стимулів до раціонального й ефективного господарювання. Тому його застосовують у тих сферах, де важко забезпечити самоокупність і прибутковість. Насамперед це установи соціальної сфери, що надають так звані безплатні послуги, тобто оплата здійснюється не отримувачем послуг, а державою чи за рахунок централізованих фондів.

Розглядаючи сучасні принципи управління фінансами підприємств, необхідно зупинитися на визначенні поняття та розкритті змісту й особливостей фінансової роботи на підприємстві.

Так, за визначенням Р. А. Слав'юка, фінансова робота – це діяльність з управління фінансами фірми [10, с. 8].

О. С. Філімоненков розглядає фінансову роботу як систему економічних заходів визначення фінансових ресурсів в обсягах, необхідних для забезпечення виконання планів економічного та соці-

льного розвитку підприємств, контролю за їх цільовим та ефективним використанням [4, с. 18]. Автори підручника [3, с. 26] під фінансовою роботою розуміють діяльність, спрямовану на забезпечення виробництва фінансовими ресурсами і здійснення контролю за додержанням фінансової дисципліни.

Водночас деякі автори ототожнюють поняття «фінансова робота» та «фінансова діяльність» надаючи їм однакового змісту. Наприклад, А. М. Поддєрьогін визначає фінансову діяльність як систему використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємства та досягнення ним поставлених цілей, тобто практичну фінансову роботу, що забезпечує життєдіяльність підприємства, а також поліпшення її результатів [6, с. 14].

Таким чином, *фінансова робота* – це система використання різних форм та методів для фінансового забезпечення функціонування підприємства і досягнення ним поставлених цілей, тобто це практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, а також поліпшення її результатів.

До основних завдань фінансової роботи належать [4, с. 20]:

- мобілізація фінансових ресурсів у розмірі, необхідному для підтримання нормального виробничого процесу і розширення виробничих фондів в обсягах, установлених планами;
- пошук шляхів збільшення прибутку та підвищення рентабельності виробництва;
- своєчасне виконання зобов'язань перед ланками фінансово-кредитної системи, зокрема:
  - перед бюджетом – зі сплати встановлених податків і платежів;
  - перед централізованими позабюджетними фондами – зі сплати встановлених платежів;
  - перед банками – з повернення кредитів і сплати відсотків за ними;
- своєчасне виконання зобов'язань перед постачальниками з оплати товарно-матеріальних цінностей, перед працівниками – з оплати праці;
- контроль за збереженням та використанням оборотних активів і прискоренням їх обороту;

– контроль за раціональним та цільовим використанням фінансових ресурсів.

Фінансова робота підприємства складається з таких етапів [11, с. 98]:

- фінансового планування і прогнозування;
- оперативної фінансової роботи;
- аналізу фінансової діяльності та контролю за нею.

Фінансове планування і прогнозування як одна з найважливіших функцій управління господарством передбачає складання фінансових планів (включаючи кредитні й касові) та інші фінансово-економічні розрахунки з визначення витрат і джерел їх покриття в різних сферах діяльності підприємства.

Призначення фінансового планування і прогнозування – визначати потреби підприємства у фінансових ресурсах у розмірах, необхідних для виконання плану економічного та соціального розвитку, а також для пошуку резервів підвищення прибутковості й рентабельності підприємства.

Оперативна фінансова робота передбачає комплекс заходів із мобілізації фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції, розрахунків та своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, централізованими фондами, постачальниками, працівниками підприємства тощо.

Поточна фінансова робота виражається у своєчасності документального оформлення продукції, що продається, стягненні оплати за неї з покупців, стягненні простроченої дебіторської заборгованості, отриманні коштів у порядку відшкодування за втрачене майно, кредитів банку, а також у перерахуванні платежів до бюджету, органам страхування, погашенні позик банку і відсотків за ними, здійсненні розрахунків із постачальниками, отриманні коштів на оплату праці та інші господарські розрахунки тощо.

Аналіз фінансової діяльності та контроль за нею на підприємстві полягає в перевірці виконання фінансових, кредитних і касових планів, цільового використання коштів, платоспроможності підприємства, своєчасності та повноти виконання фінансово-кредитних операцій, аналізу балансів і звітів (місячних, квартальних, річних).

Фінансовий контроль за діяльністю підприємства упродовж року має на меті перевірку своєчасності та повноти надходження

коштів, правильності їх розподілу відповідно до плану і фінансових зобов'язань, виявлення порушень та резервів збільшення фінансових ресурсів.

Зазвичай фінансова робота на підприємстві організовується фінансовим відділом, що є самостійним структурним підрозділом. Структура фінансового відділу підприємства орієнтовно будується за таким принципом (рис. 1.1).

Керівник цього відділу безпосередньо підпорядковується керівникові підприємства і разом із ним відповідає за фінансову дисципліну і фінансовий стан підприємства, представляє підприємство у фінансових, кредитних та інших органах. На невеликих підприємствах, де немає самостійного фінансового відділу, цю роботу виконує фінансовий сектор (бюро, група), що створюється в складі бухгалтерії, фінансово-збутового відділу або іншого підрозділу підприємства; у цьому разі його керівник відповідає за фінансову роботу підприємства.

На підприємствах зі значним обсягом зовнішньоекономічних зв'язків створюється група (сектор) валютних розрахунків і валютного регулювання.

Рисунок 1.1 – Типова структура фінансового відділу підприємства [3, с. 27]

Фінансове прогнозування і планування є одним із найважливіших напрямків фінансової роботи підприємства, на якому визначається загальна потреба в коштах для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності та можливість одержання таких коштів.

У ринкових умовах підприємство самостійно визначає напрями і розмір використання прибутку, що залишається в розпорядженні після сплати податків.

Метою складання фінансового плану є визначення фінансових ресурсів, капіталу і резервів на основі прогнозування величини фінансових показників: власних обігових коштів, амортизаційних відрахувань, прибутку, кредиторської заборгованості, суми податків.

Аналіз і контроль фінансової діяльності підприємства – це діагностика його фінансового стану, що дає можливість визначити недоліки і прорахунки, виявити і мобілізувати внутрішньогосподарські резерви, збільшити доходи та прибуток, зменшити витрати виробництва, підвищити рентабельність, поліпшити фінансово-господарську діяльність підприємства у цілому.

Аналіз та контроль фінансової діяльності підприємства – це діагноз його фінансового стану, що уможливорює визначення недоліків та прорахунків, виявлення й мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства у цілому. Матеріали аналізу використовуються в процесі фінансового планування та прогнозування.

Підприємство повинне опрацювати таку систему показників, за допомогою якої воно змогло б із достатньою точністю оцінити поточні та стратегічні можливості підприємства. Аналітичну роботу підприємства можна поділити на два блоки [6, с. 6]:

- 1) аналіз фінансових результатів та рентабельності;
- 2) аналіз фінансового стану підприємства.

Ефективна організація фінансової роботи на підприємстві у ринкових умовах неможлива, якщо фахівці всіх економічних служб, насамперед фінансової, не здатні швидко й кваліфіковано орієнтуватись у дуже динамічному фінансовому правовому полі України. Тому неодмінною умовою успішного функціонування підприємства є тісна координація роботи його фінансової служби (як, зрештою, й інших функціональних підрозділів) з юридичною службою.

ВИСНОВКИ

Сутність корпоративних фінансів полягає в економічних відносинах, пов'язаних із рухом грошових коштів, що виникають у процесі формування власного та позикового капіталу підприємства, розподілу його грошових ресурсів і прибутку, здійсненні розрахунків із постачальниками та споживачами і т. д.

У ринкових умовах ефективна організація фінансової роботи на підприємстві неможлива без швидкої та кваліфікованої орієнтації в дуже динамічному фінансовому правовому полі України фахівцями всіх економічних служб, і насамперед фінансової. Тому неодмінною умовою успішного функціонування підприємства є тісна координація роботи його фінансової та юридичної служб (як і інших його функціональних підрозділів).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 1

1. Визначення «підприємства» згідно із законодавством України.
2. Класифікаційні ознаки підприємств за різними критеріями.
3. Принципи фінансових відносин на рівні підприємства.
4. Поняття відкритого та закритого акціонерних товариств.
5. Поняття товариства з обмеженою відповідальністю.
6. Поняття командитного та повного товариств.
7. Поняття «фінансової діяльності» та «фінансової роботи».
8. Основні функції фінансового відділу підприємства.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 1

1. Малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова кількість працівників за звітний рік не перевищує ... осіб:
  - а) 100;
  - б) 10;
  - в) 500;
  - г) 50;
  - д) 75.

2. Великими визнаються підприємства, в яких середньооблікова кількість працівників за звітний рік перевищує ... осіб:

- а) 1 000;
- б) 150;
- в) 500;
- г) 750;
- д) 250.

3. Договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності, мають назву:

- а) корпорації;
- б) асоціації;
- в) консорціуми;
- г) концерни;
- д) холдинги.

4. Тимчасові статутні об'єднання підприємств для досягнення їх учасниками певної спільної господарської мети мають назву:

- а) консорціуми;
- б) корпорації;
- в) асоціації;
- г) концерни;
- д) холдинги.

5. Статутні об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності мають назву:

- а) корпорації;
- б) асоціації;
- в) консорціуми;
- г) концерни;
- д) холдинги.

6. Договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, із делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників мають назву:

- а) корпорації;
- б) консорціуми;
- в) асоціації;
- г) концерни;
- д) холдинги.

7. Діяльність, що приводить до зміни розміру і складу власного і позикового капіталу підприємства належить до:

- а) інвестиційної діяльності;
- б) фінансової діяльності;
- в) виробничої діяльності;
- г) організаційної діяльності;
- д) основної діяльності.

8. До функцій корпоративних фінансів відносять:

- а) розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення поточної виробничої й інвестиційної діяльності;
- б) забезпечення збільшення сум сплачуваних податків;
- в) забезпечення стабільності кадрового складу підприємства;
- г) забезпечення зменшення розміру дебіторської заборгованості;
- д) забезпечення збільшення добробуту акціонерів.

9. Об'єктом корпоративних фінансів є:

- а) інноваційна діяльність підприємства;
- б) формування кадрового потенціалу підприємства;
- в) економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням фондів грошових засобів;
- г) максимізація обсягів виробництва та реалізації продукції;
- д) здійснення ефективного контролю за реалізацією ухвалених управлінських рішень у сфері фінансової діяльності.

10. До напрямків фінансової роботи підприємства можна віднести:

- а) контроль за виготовленням продукції;
- б) фінансове планування і прогнозування;
- в) контроль за своєчасністю виплати заробітної плати;
- г) укладання договорів на збут продукції;
- д) управління логістичними структурами підприємства.

11. Статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємців мають назву:

- а) асоціації;
- б) концерни;
- в) консорціуми;
- г) корпорації;
- д) холдинги.

12. Тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети мають назву:

- а) асоціації;
- б) корпорації;
- в) холдинги;
- г) концерни;
- д) консорціуми.

13. Корпоративні фінанси – це:

а) це економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення;

б) формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності;

в) кошти підприємства;

г) економічні відносини, пов'язані з розподілом і використанням фінансових ресурсів;

д) кошти підприємства, які знаходяться на рахунку в банку.

14. Суб'єктами корпоративних фінансів є:

- а) суб'єкти господарювання, що є юридичними та фізичними особами;
- б) відносини, пов'язані з утворенням грошових фондів для фінансового забезпечення підприємства;
- в) економічні відносини, пов'язані з рухом коштів;
- г) грошові відносини;
- д) підприємства та організації, банківські установи і страхові компанії, позабюджетні фонди.

15. В Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- а) колективне, комунальне;
- б) державне, приватне, комунальне;
- в) державне, приватне, колективне, комунальне, змішане;
- г) державне, приватне, змішане;
- д) колективне, комунальне, змішане.

16. Підприємство, обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) якого за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні, називають:

- а) малим;
- б) великим;
- в) середнім;
- г) комунальним;
- д) приватним.

17. Аналіз та контроль діяльності підприємства – це:

- а) ефективна організація фінансової роботи підприємства;
- б) аналіз платоспроможності підприємства;
- в) діагностика його фінансового стану, що дає можливість визначити недоліки й прорахунки, виявити та мобілізувати внутрішньогосподарські резерви, збільшити доходи і прибуток, зменшити витрати виробництва, підвищити рентабельність;
- г) координація роботи фінансової служби підприємства;
- д) аналіз ліквідності підприємства.

18. Метою складання фінансового плану є:

- а) визначення фінансових ресурсів, капіталу і резервів на основі прогнозування величини фінансових показників;
- б) визначення доходів та резервів підприємства;
- в) визначення доходів і витрат підприємства;
- г) визначення витрат підприємства та амортизаційних відрахувань;
- д) діагностика фінансового стану підприємства, що дає можливість визначити недоліки і прорахунки.

19. Публічне акціонерне товариство може здійснювати:

- а) факторингові операції;
- б) публічне розміщення акцій;
- в) банківське кредитування;
- г) приватне розміщення акцій;
- д) публічне та приватне розміщення акцій.

20. Кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати:

- а) 150 акціонерів;
- б) 50 акціонерів;
- в) 200 акціонерів;
- г) 80 акціонерів;
- д) 100 акціонерів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 1

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

2. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – 3-тє вид., стереотип. – Київ : Знання-Прес, 2006. – 423 с.

3. Бандурка О. М. Фінансова діяльність підприємства : підручник / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова. – Київ : Либідь, 2002. – 384 с.

4. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : МАУП, 2004. – 328 с.

5. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Київ : КНЕУ, 2002. – 240 с.
6. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.
7. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.
8. Закон України «Про акціонерні товариства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
9. Наказ міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
10. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Р. А. Слав'юк. – Київ : ЦУЛ, 2002. – 460 с.
11. Дворкін С. В. Конспект лекцій з курсу «Організація та управління на підприємствах ЖКГ» / С. В. Дворкін, С. В. Телятник. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 158 с.
12. Грідчина М. В. Корпоративні фінанси (зарубіжний досвід і вітчизняна практика) / М. В. Грідчина. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : МАУП, 2002. – 232 с.
13. Крисоватий А. І. Корпоративні фінанси в контексті викликів сучасної інноваційної економіки / А. І. Крисоватий, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 7–27.
14. Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні) : підручник / В. О. Онищенко, А. Ю. Бережна, Л. О. Птащенко, І. Б. Чичкало-Кондрацька. – Київ : ЦУЛ, 2015. – 600 с.
15. Зимовець В. В. Корпоративні фінанси як домінанта фінансової науки / В. В. Зимовець, О. О. Терещенко // Фінанси України. – 2015. – № 9. – С. 78–95.

ТЕМА 2. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА. ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ

2.1. Поняття фінансових ресурсів підприємства. Основні джерела їх формування.

2.2. Формування і рух коштів статутного капіталу державних і недержавних підприємств.

Ключові терміни: фінансові ресурси, грошові фонди, власний капітал, статутний капітал, пайовий капітал, додатковий вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток, неоплачений капітал, вилучений капітал.

2.1. Поняття фінансових ресурсів підприємства. Основні джерела їх формування

В українській економічній думці на сьогодні існує дуже багато визначень фінансових ресурсів підприємства. Наведемо деякі з них.

Так, автори фінансової енциклопедії [1, с. 436] під фінансовими ресурсами підприємств розуміють кошти, які перебувають у розпорядженні підприємств, зокрема грошові фонди, частина коштів, що використовується в нефондовій формі, цінні папери, валютні цінності.

О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова [2, с. 18] визначають фінансові ресурси підприємств як грошові фонди цільового призначення, що формуються в процесі розподілу та перерозподілу національного багатства, сукупного суспільного продукту та національного доходу і використовуються в статутних цілях підприємства.

О. О. Непочатенко [3, с. 8] розглядає фінансові ресурси підприємств як сукупність власного, позичкового та залученого грошового капіталу, що використовується для формування активів підприємства та здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання прибутку. Формування та використання фінансових ресурсів на підприємствах – це процес утворення грошових фондів для фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання.

О. Д. Василик зазначає, що фінансові ресурси – це фонди гро-

шових засобів, що формуються суб'єктами господарювання, державою і населенням та використовуються для розширеного виробництва, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних потреб, як витрати на оборону й державне управління тощо [4, с. 401].

В. М. Опарін визначає фінансові ресурси як суму коштів, спрямованих на основні засоби та обігові кошти підприємства [5, с. 10].

І. В. Зятковський фактично наводить узагальнений підсумок усіх визначень фінансових ресурсів: «Як свідчить ретроспективний аналіз визначень фінансових ресурсів, дослідники кваліфікують їх як сукупність фондів грошових коштів, доходів, відрахувань або надходжень, що перебувають у розпорядженні підприємств».

Серед основних ознак фінансових ресурсів підприємств можна виділити [6]:

- джерело формування;
- мету формування;
- напрямок і мету використання (цільове призначення).

Із наведених вище визначень можна зробити висновок, що більшість авторів розуміє під фінансовими ресурсами грошові накопичення, доходи і надходження або ж фонди грошових ресурсів. Тому можна погодитися з формулюванням, яке наводить А. М. Поддєрьогін [7, с. 9]. Під *фінансовими ресурсами* він розуміє кошти, що є в розпорядженні підприємств. Таким чином, до фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина коштів, яка використовується в нефондовій формі.

Можна умовно виокремити такі функціональні особливості поняття «фінансові ресурси» [6]:

- забезпечення розширеного відтворення та фінансування загальнодержавних витрат;
- забезпечення безперервності розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб;
- виконання фінансових зобов'язань, здійснення витрат із розширеного відтворення та економічного стимулювання працівників;
- виконання статутних цілей підприємства;
- формування доданої вартості;
- джерело відшкодування вибуття та капітального ремонту основних фондів, забезпечення розширеного відтворення та задоволення суспільних потреб.

Майно підприємства становлять виробничі та невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства. Джерелами формування майна підприємства є [8]:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Фінансові ресурси – це кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства (грошові фонди і частина коштів, використовувана в нефондовій формі).

В економічній літературі досить докладно розглянуті механізми та особливості формування фінансових ресурсів шляхом емісії акцій, облігацій, здійснення лізингових операцій, залучення банківських позик.

На будь-якому підприємстві загальна сума фінансових ресурсів складається з таких елементів [7, с. 9]:

- статутного капіталу;
- додаткового капіталу (зокрема, капітального доходу у вигляді фонду індексації основних засобів і нематеріальних активів);
- резервного капіталу;
- централізованих коштів на фінансування капітальних вкладень;
- спеціальних фондів і цільового фінансування;
- відстроченої податкової заборгованості;
- резервів наступних виплат і платежів;
- нерозподіленого (тимчасово не використаного) прибутку в господарському обороті;
- довгострокових і короткострокових кредитів комерційних банків;
- позикових коштів від реалізації власних цінних паперів (облігацій та інших, крім акцій, тому що виторг від їх продажу врахо-

вується у статутний капітал акціонерного товариства);

– кредиторської заборгованості усіх видів, урахуваючи заборгованість із бюджетних платежів, із відрахувань на соціальні заходи держави, з оплати праці, за виданими векселями, за отриманими авансами;

– інші кошти, що знаходять відображення в пасиві бухгалтерського сальдового балансу підприємства [9, с. 126].

Кошти на підприємстві спочатку формуються у процесі утворення статутного фонду. Надалі їх інвестують у забезпечення виробничо-господарської діяльності, розширення і розвиток виробництва, завдяки цьому підприємство одержує можливість займатися виробництвом і збутом продукції, одержувати доходи. Кошти підприємства зберігаються в касі, а також на поточному, валютному та інших рахунках у банківських установах.

Грошові фонди – це частина коштів, що має цільову спрямованість. До грошових фондів належать: статутний фонд, фонд оплати праці, фонд розвитку виробництва, фонд соціального призначення, резервний фонд, фонд матеріального стимулювання.

Кошти підприємства використовують не лише у фондовій формі. У нефондовій формі підприємства виконують фінансові зобов'язання перед бюджетом і позабюджетними фондами, банками та страховими організаціями, а також одержують дотації й субсидії, спонсорські внески.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємства є власні та залучені кошти. До власних коштів належать: статутний фонд, амортизаційні відрахування, валовий дохід і прибуток. До залучених – пайові та інші внески, кошти, мобілізовані на фінансовому і кредитному ринках (рис. 2.1) [7, с. 9–10].

Більшість авторів, розглядаючи джерела формування фінансових ресурсів підприємств, виділяють власні, позикові та залучені кошти. Наприклад, О. С. Філімоненков [10, с. 13] зазначає, що власні джерела фінансування підприємства формуються за рахунок власного капіталу, тобто частини капіталу в активах підприємства, яка залишається після вирахування його зобов'язань.

Позичені джерела фінансування підприємства формуються в основному за рахунок довго- та короткострокових кредитів банку.

Залучені джерела фінансування підприємства формуються за рахунок усіх видів кредиторської заборгованості.

Усі перелічені джерела беруть участь як у формуванні активів підприємства, так і у здійсненні його виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку.

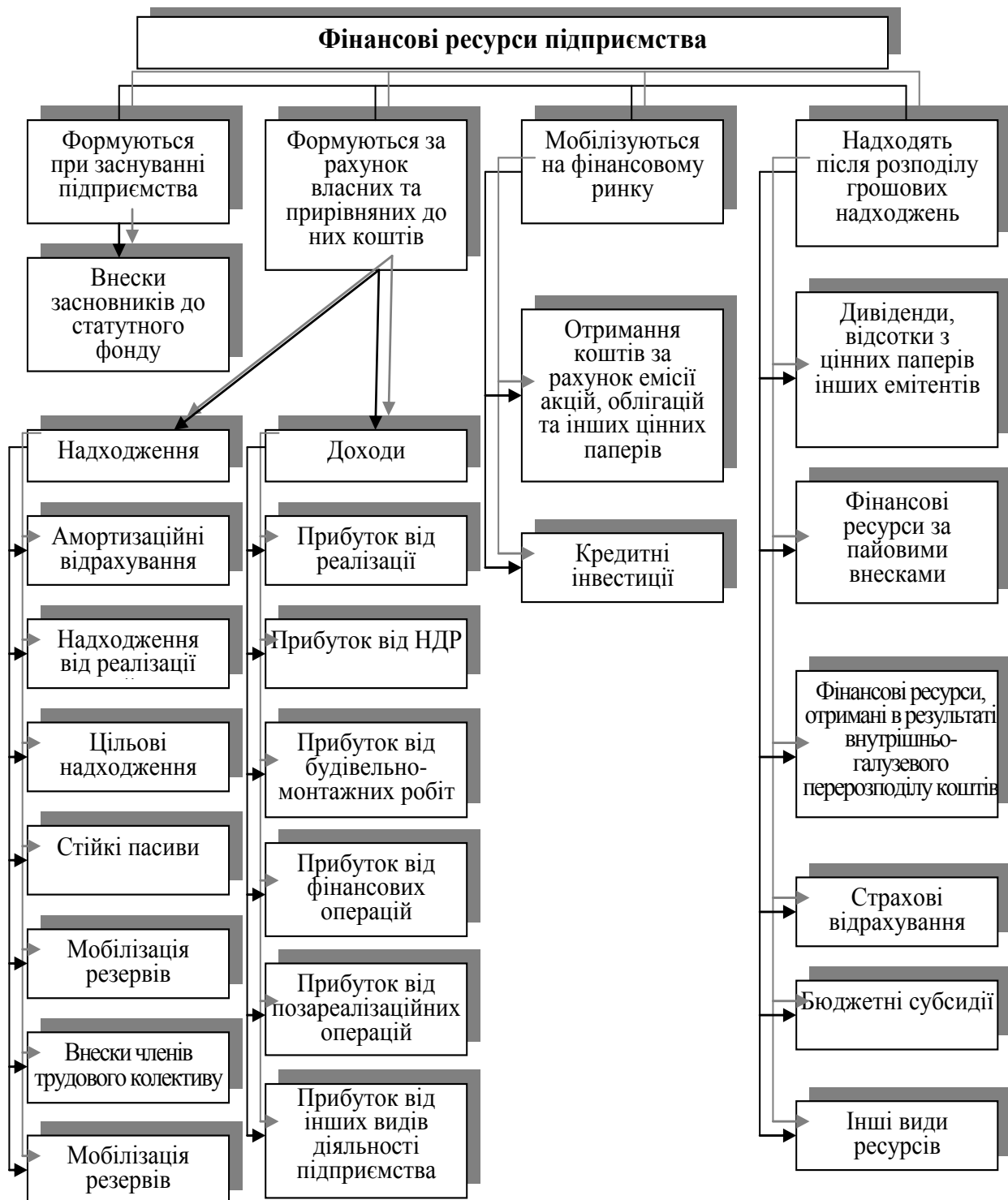

Рисунок 2.1 – Формування фінансових ресурсів підприємства

В. М. Опарін за правом власності фінансові ресурси поділяє на власні кошти підприємницької структури (залежно від форми власності це приватний, пайовий чи акціонерний капітал), надані безоплатно державою з бюджету чи фондів цільового призначення або корпоративними формуваннями з централізованих фондів та позичені – отримані кредити [5, с. 81].

Автори підручника [9, с. 130] за напрямками надходження фінансові ресурси поділяють на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні фінансові ресурси – це додаткові власні та позикові кошти, одержані через фінансовий ринок (розміщення власних акцій та облігацій), від кредитно-банківської системи (отримання кредитів) та інших кредиторів (отримання авансів замовників, товарних кредитів від постачальників). За рахунок зовнішніх надходжень може збільшуватись як власний капітал підприємства (продаж власних акцій, додаткові внески до статутного фонду у вигляді фінансової допомоги, добровільних пожертвувань, страхові відшкодування за застрахованими ризиками, що відбулися, бюджетні дотації), так і позиковий (продаж облігацій власної емісії, банківські кредити, кошти інших кредиторів).

Внутрішні фінансові ресурси – це нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування та кредиторська заборгованість, що постійно перебуває на балансі підприємства (стійкі пасиви).

Автори фінансової енциклопедії [1, с. 436] основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємства вважають власні та залучені кошти. Їх думку поділяє й А. М. Поддєрьогін. Він зазначає, що до власних коштів належать: статутний фонд, амортизаційні відрахування, валовий дохід і прибуток. До залучених – пайові та інші внески, кошти, мобілізовані на фінансовому й кредитному ринках [7, с. 10].

Таким чином, фінансові ресурси підприємства за основними джерелами формування умовно структуруються в такий спосіб [11, с. 52–58]:

- 1) ресурси, що формуються за рахунок внесків юридичних і фізичних осіб у статутний фонд під час заснування підприємства;
- 2) ресурси, що формуються за рахунок власних і прирівняних до них коштів (доходи і прибутки від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності; амортизаційні відрахування; цільові надходження; стійкі пасиви у вигляді кредиторської заборгованості);

3) ресурси, що мобілізуються на фінансовому ринку від емісії акцій, облігацій та інших видів цінних паперів; кошти отримані у вигляді банківського і комерційного кредиту;

4) ресурси, що формуються за рахунок внесків і надходжень цільового характеру (від галузевих і корпоративних структур; бюджетні інвестиції, державні дотації, державні субсидії; страхові відшкодування).

На основі того, що переважна більшість авторів наукових досліджень під фінансовими ресурсами підприємства розуміють також його капітал, який, на їх погляд, є перетвореною формою фінансових ресурсів, то схему формування фінансових ресурсів підприємства доцільно доповнювати структурою джерел формування капіталу підприємства (рис. 2.2).

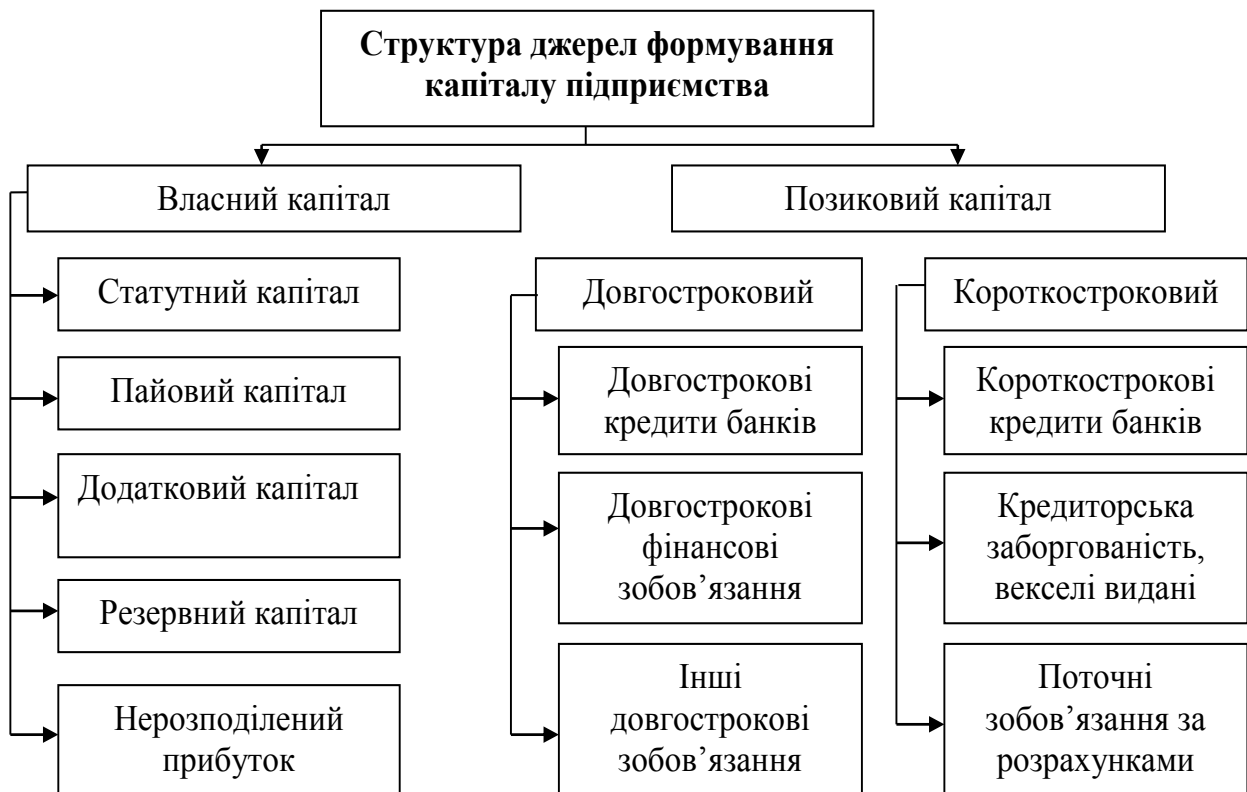

Рисунок 2.2 – Структура джерел формування капіталу підприємства

Узагальнюючи вищенаведені визначення, можна поділити фінансові ресурси підприємств на *власні* та *залучені*.

До власних ресурсів відносять кошти, що належать власникам підприємства під час його заснування або генеруються в процесі роботи підприємства та поповнюють його власний капітал. Напри-

клад, до власних фінансових ресурсів можна віднести кошти засновників приватного акціонерного товариства або нерозподілений прибуток, що спрямовується на поповнення статутного капіталу підприємства.

У свою чергу, залучені фінансові ресурси можна поділити на ті, що залучаються на умовах власності або на умовах беззворотності чи безоплатності, та ті, що залучаються на умовах платності, зворотності й терміновості.

До перших відносять кошти, що надходять від додаткової емісії акцій у публічних акціонерних товариствах, фінансові ресурси за пайовими внесками, кошти, які підприємство отримує з бюджету у вигляді субсидій або фінансової допомоги тощо.

До других відносять банківські кредити, кошти, що отримує підприємство від емісії облігацій, тощо.

Перехід на ринкові умови господарювання, запровадження комерційних засад у діяльність підприємств, приватизація державних підприємств потребують нових підходів до формування фінансових ресурсів. Так, нині важливе місце в джерелах фінансових ресурсів належить пайовим та іншим внескам фізичних і юридичних осіб, членів трудового колективу. Водночас значно скорочуються обсяги фінансових ресурсів, що надходять від галузевих структур, обсяги бюджетних субсидій від органів державної влади. Збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань та позичкових коштів у формуванні фінансових ресурсів підприємств. Усе це змушує підприємства виявляти ініціативу та винахідливість, нести повну матеріальну відповідальність.

Обсяг виробництва, його ефективність зумовлюють розмір, склад та структуру фінансових ресурсів підприємства. У свою чергу, від розміру фінансових ресурсів залежить зростання виробництва та соціально-економічний розвиток підприємства. Наявність фінансових ресурсів, їх ефективне використання визначають фінансове благополуччя підприємства: платоспроможність, ліквідність, фінансову стійкість.

Пошук фінансових джерел розвитку підприємства, забезпечення найефективнішого інвестування фінансових ресурсів набуває важливого значення в роботі фінансових служб підприємства за умов ринкової економіки.

У процесі формування фінансових ресурсів підприємств важ-

ливе значення має структура їх джерел. Підвищення питомої ваги власних коштів позитивно впливає на фінансову діяльність підприємств. Висока питома вага залучених коштів ускладнює фінансову діяльність підприємства та потребує додаткових витрат на сплату відсотків за банківські кредити, дивідендів на акції, доходів на облигації, зменшує ліквідність балансу підприємства, підвищує фінансовий ризик. Тому в кожному конкретному випадку необхідно детально продумати доцільність залучення додаткових фінансових ресурсів.

Власний капітал підприємства являє собою фінансові ресурси, вкладені ним для організації та фінансування господарської діяльності. Нормою для успішної, рентабельної роботи підприємства, його високої конкурентоспроможності на ринку й фінансової стійкості є ситуація, за якої власний капітал складає більшу частину його фінансових ресурсів [2].

Власний капітал є основою для початку та продовження господарської діяльності будь-якого підприємства і має абстрактний характер, оскільки не є ні поточною, ні реалізаційною вартістю. Власний капітал виконує ряд функцій, наведених на рис. 2.3 [12, с. 23–24].

За джерелами фінансування власний капітал поділяють на інвестований та реінвестований.

Інвестований капітал – це сума простих та привілейованих акцій за їх номінальною вартістю, додатково вкладений акціонерами капітал.

Реінвестований капітал – це вкладений у розвиток підприємства капітал, джерелом якого є чистий прибуток.

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» [13] у статті стосовно джерел фінансування інвестиційної діяльності зазначається, що інвестиційна діяльність може здійснюватися за рахунок:

- власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);

- позичкових фінансових коштів інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);

- залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);

- бюджетних інвестиційних асигнувань;
- безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян.

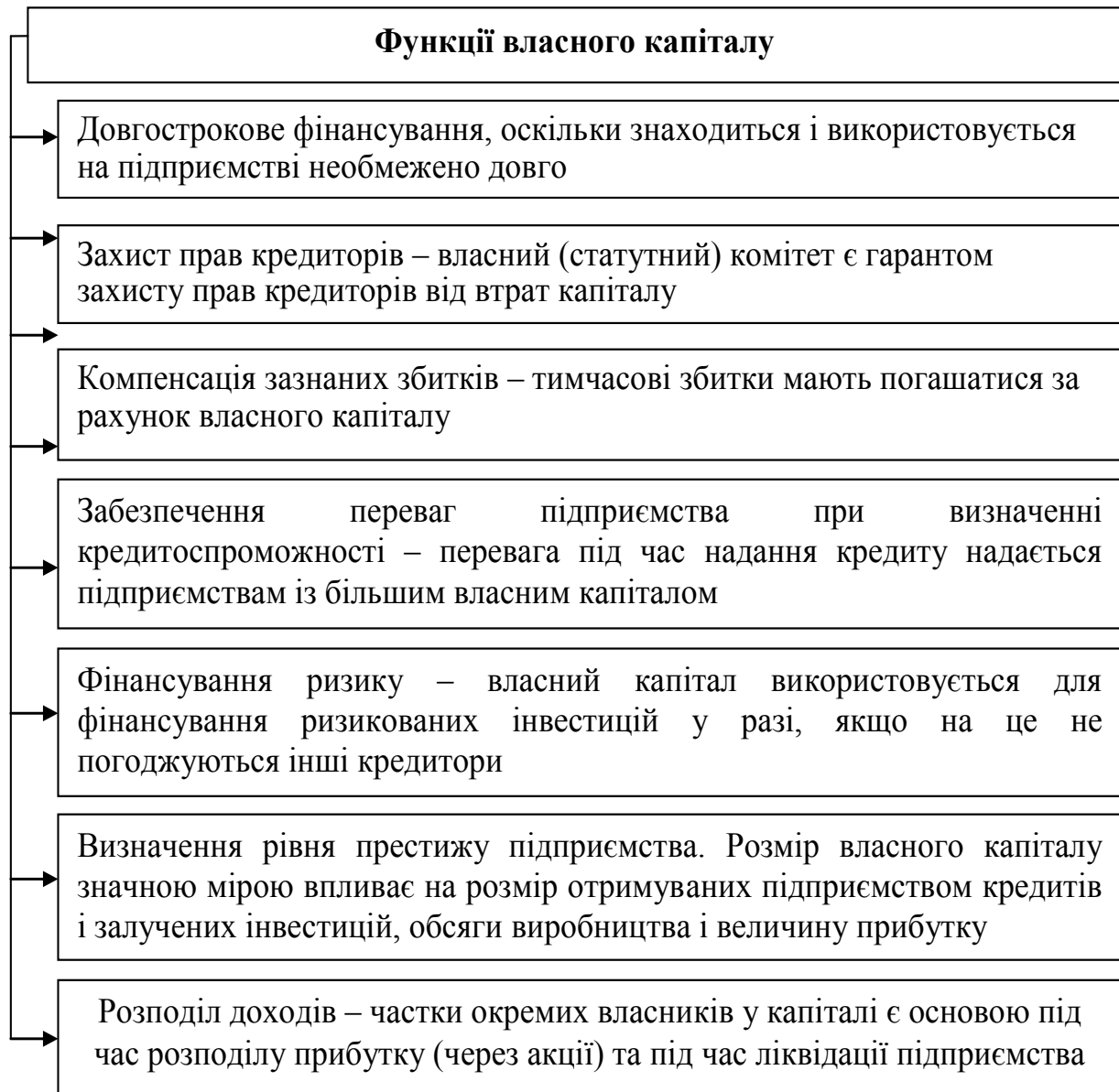

Рисунок 2.3 – Функції власного капіталу

Сучасні стандарти бухгалтерського обліку і фінансової звітності визначають власний капітал як «частину в пасивах підприємства за мінусом його зобов'язань». Таке визначення стосується лише кількісних параметрів його розміру, що також підтверджується характеристикою елементів власного капіталу, наведеною в стандартах бухгалтерського обліку [14].

Власний капітал відображений у першому розділі пасиву бухгалтерського балансу (табл. 2.1) [14].

Фінансово-господарська діяльність підприємства будь-якої організаційно-правової форми і форми власності починається з формування статутного капіталу.

Статутний капітал – це виділені підприємству чи залучені ним фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, закріплені за підприємством на правах власності чи повного господарського ведення. За рахунок статутного капіталу підприємство формує свої власні (основні та оборотні) засоби.

Таблиця 2.1 – Структура першого розділу пасиву балансу

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400		
Капітал у дооцінках	1405		
Додатковий капітал	1410		
Резервний капітал	1415		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420		
Неоплачений капітал	1425	( )	( )
Вилучений капітал	1430	( )	( )
Усього за розділом I	1495		

Порядок і джерела формування статутного капіталу залежать від типу підприємства та форми власності, на базі якої воно функціонує. В Україні права власності підприємств різних типів і форм закріплені чинним законодавством, зокрема Господарським кодексом України, іншими законами України.

Розмір статутного капіталу підприємства значною мірою визначає масштаб його виробничо-господарської діяльності. Однак не існує прямого зв'язку між розміром статутного капіталу підприємств різних галузей та обсягом виробництва товарів і послуг на них, тому що цей обсяг визначається ще й такими факторами, як попит, пропозиція, ціна на товари і послуги, розмір залучених банківських кредитів та інших позикових фінансових ресурсів.

Початковий розмір статутного капіталу підприємства фіксується в статуті або установчому договорі, що в обов'язковому порядку подається до органів влади під час державної реєстрації підприємства. Державні органи контролю (фінансові, податкові), а також банки постійно стежать за розміром статутного капіталу кожного підприємства і за тим, щоб він був оплачений відповідним чином. Після декларації певного розміру статутного капіталу в установчих документах необхідно вжити заходів для того, щоб засоби (майно, нематеріальні активи) реально надійшли в розпорядження підприємства від усіх юридичних і фізичних осіб, які мають частки в уставному капіталі, а також від його власників.

Поряд із коштами, що надходять у розпорядження підприємства з державних джерел, від акціонерів, пайовиків та інших засновників (власників), до статутного капіталу можуть надходити цінні папери, нематеріальні активи, а також майно (будівлі, машини, устаткування, транспортні засоби, сировина, матеріали, інші товарно-матеріальні цінності).

Законодавство України передбачає мінімальний розмір статутного капіталу, нижче від якого державна реєстрація підприємства не допускається. Цей мінімальний розмір не є постійним. У зв'язку з інфляційними процесами в економіці він нерідко змінюється (збільшується) в законодавчому порядку.

Незалежно від типу підприємства і форми власності статутний капітал може зрости за рахунок:

- реєстрації додаткових внесків до нього (акції, паї і т. п.);
- безпосереднього приєднання до нього частини отриманого прибутку на приріст власних фінансових ресурсів;
- коштів додаткового капіталу, зокрема від дооцінки (індексації) основних засобів у передбачених законодавством і положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку випадках;
- зарахування до статутного капіталу частини резервного капіталу.

Підприємства будь-якої форми власності мають право зменшувати свої статутні капітали, повернувши частину паїв чи акцій засновникам [2].

Окрім статутного капіталу, до складу власного капіталу підприємства належить ряд інших капіталів.

Пайовий капітал – це суми пайових внесків членів кооперативів, споживчих товариств, сільськогосподарських підприємств для здійснення господарської діяльності.

Додатковий вкладений капітал – це вартість, що надходить від реалізації акцій сумою, що перевищує їх первісну номінальну вартість, а також це суми дооцінки активів, безкоштовно отримані підприємством кошти від інших осіб та інші види додаткового капіталу [12, с. 24].

Інший додатковий капітал – це фінансові ресурси, що формуються за рахунок:

– дооцінки та індексації основних засобів, інших необоротних матеріальних і нематеріальних активів (при цьому необхідно мати на увазі, що під час проведення дооцінки пропорційно збільшується і сума зношення активів);

– одержання в безоплатному порядку будь-яких активів від сторонніх юридичних і фізичних осіб;

– внесків засновників і учасників понад розмір статутного капіталу за відсутності рішення про його збільшення та перереєстрацію.

Резервний капітал – частина власного капіталу, створена підприємством як резерв для забезпечення діяльності за рахунок нерозподіленого прибутку. За кредитом цього рахунку відображають створення резервів, а за дебетом – їх використання. Ці кошти використовуються в тому випадку, якщо необхідні витрати не окупаються наявним нерозподіленим прибутком (наприклад, на виплату дивідендів за привілейованими акціями), а також на покриття різниці між номінальною та продажною ціною випущених акцій. За рахунок резервного капіталу підприємство може покрити збитки від своєї господарської діяльності, а також збільшити статутний капітал.

Нерозподілений прибуток – це залишок отриманого підприємством прибутку, не витраченого за відповідними напрямками на дату складання звіту.

Неоплачений капітал – це сума заборгованості власників (акціонерів, учасників) господарського товариства будь-якого типу за внесками у статутний капітал. Ця сума розраховується при визначенні підсумку власного капіталу; її динаміка характеризує покриття статутного капіталу підприємства реальними фінансовими ресурсами, що надійшли від власників.

Вилучений капітал – це елемент власного капіталу, що формується при зменшенні господарським товариством свого статутного капіталу і містить у собі собівартість акцій власної емісії чи паїв, викуплених товариством у його учасників. Сума вилученого капіталу підлягає вирахуванню при визначенні підсумку власного капіталу [2].

Забезпечення майбутніх витрат і платежів. На такому рахунку проводиться узагальнення інформації про рух коштів, що резервуються для забезпечення майбутніх витрат і платежів та включення їх до витрат поточного періоду. За кредитом рахунку відображають нарахування майбутніх забезпечень, за дебетом – їх використання.

Цільове фінансування та цільові надходження відображають інформацію про рух і наявність коштів, отриманих для здійснення заходів цільового призначення (зокрема, гуманітарна допомога). Такі кошти надходять у формі субсидій чи асигнувань, внесків юридичних і фізичних осіб. За кредитом рахунку відображаються отримані кошти для фінансування певних заходів; за дебетом рахунку – використані суми за певними напрямками, визнання їх доходами, а також повернення невикористаних сум.

Страхові резерви – це певна частина коштів, що резервують на випадок надзвичайних ситуацій. На цьому рахунку проводиться облік страхових резервів. За кредитом рахунку відображають нарахування страхових надходжень, за дебетом цього рахунку – результат зміни резервів і можливі збитки [12, с. 25].

2.2. Формування і рух коштів статутного капіталу державних і недержавних підприємств

Порядок формування і динаміка коштів статутного капіталу, а також порядок їх використання як джерела виконання фінансових зобов'язань юридичних осіб перед власниками (враховуючи акціонерів, пайовиків, інших учасників) і кредиторами залежать від форми власності підприємства та його організаційно-правової форми.

Статутний капітал державного підприємства, що перебуває у загальнодержавній чи комунальній державній власності, – це сума коштів і вартість матеріальних ресурсів, безкоштовно виділених державою в постійне розпорядження трудового колективу підпри-

ємства на правах повного господарського ведення. Чинним законодавством України встановлено, що під час здійснення права повного господарського ведення підприємство має, користується і розпоряджається цими ресурсами, виконує щодо них будь-які дії, що не суперечать законодавству і цілям діяльності підприємства.

Розмір статутного капіталу державного підприємства визначається обсягом виробництва товарів і послуг на ньому. Якщо мова йде про створення нового підприємства, то статутний капітал розраховується на основі кошторисної вартості будівництва, вартості необхідного технологічного устаткування, а також розміру мінімальних нормативних запасів сировини, матеріалів, напівфабрикатів, що купуються, палива, тари, інших виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, товарів [2].

Трудовому колективу державного підприємства може бути передане готове діюче підприємство. У такому разі статутний капітал відображає вартість вкладених коштів в устаткування, будинки, споруди, запаси і витрати виробництва.

У будь-якому разі джерелом формування статутного капіталу державних підприємств є кошти, що належать державі. Вони виділяються з державного бюджету чи за рахунок інших державних підприємств у порядку внутрішньогалузевого і міжгалузевого перерозподілу фінансових ресурсів за розпорядженням державного органу, що виконує функції з управління державним майном (міністерства і відомства України).

У сучасних умовах державні підприємства зазвичай нарощують свій статутний капітал за рахунок власних накопичень (прибутку). Частина чистого прибутку спрямовується на розвиток виробництва в порядку його реінвестування на придбання нового обладнання, на будівництво і спорудження, на реконструкцію та інші форми поліпшення матеріально-технічної бази, а також на вдосконалення технології виробництва, освоєння нових виробів, поліпшення їх якості. На підприємствах самостійно ухвалюють рішення про розподіл чистого прибутку на будь-які цілі, зокрема й на збільшення статутного капіталу за допомогою реінвестування.

Частина прибутку може спрямовуватися до статутного капіталу на приріст власних обігових коштів. Така потреба виникає у підприємства у зв'язку з необхідністю збільшити нормативи запасів оборотних активів, що зазвичай залежать від зростання обсягів ви-

робництва товарів і послуг.

Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» [15] акціонерне товариство формує свій статутний капітал за рахунок реалізації акцій шляхом відкритої передплати на них чи купівлі-продажу на фондовій біржі (публічне акціонерне товариство) або шляхом розподілу всіх акцій між засновниками без права поширення через відкриту передплату і купівлю-продаж на біржі (приватне акціонерне товариство). Таким чином, у приватному акціонерному товаристві 100 % статутного капіталу належить його засновникам.

Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1 250 мінімальних заробітних плат, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства.

Законом детально регламентований порядок формування статутного капіталу акціонерного товариства на стадії його заснування. Для створення акціонерного товариства засновники повинні провести закриті (приватні) розміщення його акцій, установчі збори та здійснити державну реєстрацію акціонерного товариства. У разі заснування акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед його засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій товариства може здійснюватися після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування акціонерного товариства, може здійснюватися коштами або майном, майновими і немайновими правами, що мають оцінку, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є засновник, та векселів). При цьому ціна майна, що вноситься засновниками акціонерного товариства у рахунок оплати акцій товариства, повинна відповідати ринковій вартості цього майна, визначеній відповідно до Закону.

Кожний засновник акціонерного товариства повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. У разі неоплати (неповної оплати) вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій акціонерне товариство вважається не заснованим. До оплати 50 відсотків статутного капіталу товариство не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням.

До реєстрації звіту про результати розміщення акцій засновник має всі права, що засвідчуються акціями, крім права їх відчужувати та обтяжувати зобов'язаннями.

Документ, що засвідчує право власності засновника акціонерного товариства на акції, видається йому після повної оплати вартості таких акцій упродовж 10 робочих днів із дати отримання товариством свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій.

За невиконання цього зобов'язання засновники несуть солідарну відповідальність.

Товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю і повні товариства формують статутний капітал із внесків учасників. Ці внески, оцінені в національній валюті, визначають частку учасників у статутному капіталі, причому в товариствах з обмеженою відповідальністю сума внеску кожного з учасників являє собою межу його відповідальності за зобов'язаннями товариства.

У товариствах із додатковою відповідальністю та в повних товариствах учасники відповідають за боргами підприємства сумою внесків у статутний капітал. У разі недостатності суми статутного капіталу для покриття всіх боргів товариства додатково залучається майно, що належить кожному учасникові (пропорційно до їх внесків у статутний капітал – у товариствах із додатковою відповідальністю, солідарно всім своїм майном – у повних товариствах).

Командитне товариство – це об'єднання, в якому учасники формують статутний капітал на основах повного товариства, а вкладники відповідають за зобов'язаннями товариства лише в межах свого внеску в його статутний капітал.

Законом передбачено, що впродовж одного року з дня проголошення та реєстрації розміру статутного капіталу він повинен бути оплачений цілком. У разі несплати чи неповної оплати акціонером своїх акцій у встановлений термін настає його майнова відповідальність перед товариством у вигляді штрафу, що стягується залежно від терміну затримки і суми платежу.

Зростання обсягів виробництва товарів і послуг вимагає збільшення статутного капіталу господарського товариства. Рішення про збільшення статутного капіталу акціонерного товариства мають право приймати лише за умови повної оплати раніше випущених акцій за вартістю, не нижче номінальної; іншого господарського то-

вариства – лише за умови повного внесення у статутний капітал своїх внесків усіма його учасниками.

Акціонерне товариство може збільшувати свій статутний капітал за рахунок:

- додаткового випуску акцій (при цьому не допускається випуск акцій на покриття збитків від господарської діяльності акціонерного товариства);

- збільшення номінальної вартості акцій;

- спрямування прибутку на приріст статутного капіталу шляхом збільшення номінальної вартості акцій (у такому разі воно може замінити всі раніше випущені акції на нові).

Статутний капітал товариства збільшується шляхом підвищення номінальної вартості акцій або розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Акціонерне товариство має право збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства із залученням додаткових внесків здійснюється шляхом розміщення додаткових акцій.

Переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково розміщуються товариством, діє лише в процесі приватного розміщення акцій та встановлюється законодавством.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства без залучення додаткових внесків здійснюється шляхом підвищення номінальної вартості акцій.

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про збільшення статутного капіталу шляхом публічного розміщення акцій, якщо розмір власного капіталу є меншим, ніж розмір його статутного капіталу.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства у разі наявності викуплених товариством акцій не допускається.

Збільшення статутного капіталу товариства для покриття збитків не допускається, крім окремих випадків.

Обов'язковою умовою збільшення статутного капіталу акціонерним товариством є відповідність розміру статутного капіталу після його збільшення встановленому Законом мінімальному розміру

статутного капіталу на дату реєстрації змін до статуту товариства.

Статутний капітал акціонерного товариства зменшується в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку, шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом анулювання раніше викуплених товариством акцій і зменшення їх загальної кількості, якщо це передбачено статутом товариства. Товариство платить зі свого рахунку в банку чи готівкою з каси гроші акціонерам, вилучає акції й на їх суму зменшує статутний капітал. При цьому законом гарантується відшкодування власникам акцій збитків, пов'язаних зі зменшенням статутного капіталу, а суперечки між акціонерами та підприємством із цього приводу вирішуються господарськими судами.

Якщо акціонерне товариство має страховий капітал у достатньому розмірі, то викуп акцій може бути здійснений за рахунок нього.

Законодавство України забороняє господарським товариствам (акціонерним товариствам та ін.) зменшувати статутний капітал, якщо проти цього заперечують їх кредитори. І це природно, тому що зменшення статутного капіталу погіршує фінансовий стан і платоспроможність підприємства, що, у свою чергу, знижує ймовірність оплати підприємством своїх боргів (перед банками, постачальниками та ін.).

ВИСНОВКИ

Фінансові ресурси підприємств являють собою всі його грошові фонди, а також кошти, використовувані у нефондовій формі. У пасиві балансу підприємства його фінансові ресурси представлені власним і позиковим капіталом. Основними джерелами формування власного капіталу є внески його засновників до статутного фонду, кошти, отримані за рахунок емісії простих акцій, нерозподілений прибуток, кошти, отримані з бюджетів різних рівнів на безповоротній основі.

Розмір статутного капіталу визначеною мірою впливає на можливості зовнішнього фінансування, ділову репутацію підприємства. Розмір статутного капіталу є критерієм визначення суми прибутку, який одержить кожний з акціонерів-засновників під час розподілу.

Додаткові кошти на збільшення обсягу виробництва державному підприємству можуть бути виділені з державного бюджету чи за рахунок перерозподілу коштів інших підприємств даної галузі. Акціонерне товариство може додатково випустити акції, товариство з обмеженою відповідальністю та інші господарські товариства – збільшити суми внесків усіх учасників до статутного капіталу підприємства.

Особливу увагу при вивченні цього розділу необхідно приділити сутності понять «власний капітал», «залучений капітал», «позиковий капітал». Також необхідне більш поглиблене вивчення законодавчої бази щодо формування фінансових ресурсів підприємств.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 2

1. Поняття та склад фінансових ресурсів підприємства.
2. Поняття та склад коштів підприємства.
3. Поняття та склад власного капіталу підприємства.
4. Формування статутного капіталу в акціонерних товариствах.
5. Шляхи збільшення статутного капіталу в акціонерних товариствах і на державних підприємствах.
6. Поняття резервного капіталу і нерозподіленого прибутку підприємства.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 2

1. До власних фінансових ресурсів відносять:
  - а) банківські кредити;
  - б) короткострокову кредиторську заборгованість;
  - в) видані векселі;
  - г) статутний капітал;
  - д) оборотні активи.
2. Сучасні стандарти бухгалтерського обліку і фінансової звітності визначають власний капітал як:
  - а) суму необоротних активів підприємства;
  - б) частину в пасивах підприємства за мінусом його зобов'язань;

- в) суму обігових коштів та короткострокових зобов'язань;
- г) загальну суму пасивів за мінусом оборотних активів;
- д) частину в активах за мінусом необоротних активів.

3. Власний капітал відображається в:

- а) 2-му розділі активу балансу;
- б) звіті про фінансові результати;
- в) звіті про рух грошових коштів;
- г) 1-му розділі активу балансу;
- д) 1-му розділі пасиву балансу.

4. За рахунок статутного капіталу формуються:

- а) основні та оборотні засоби підприємства;
- б) фонд оплати праці та матеріального стимулювання;
- в) поточні потреби підприємства у сировині;
- г) амортизаційні відрахування;
- д) все перелічене.

5. До фінансових ресурсів, що мобілізуються на фінансовому ринку, належать:

- а) кошти, отримані у вигляді прибутку від реалізації;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) кошти, отримані за рахунок емісії акцій та облігацій;
- г) надходження коштів від реалізації майна;
- д) бюджетні субсидії.

6. Статутний капітал, що формується в споживчих товариствах, колективних сільськогосподарських підприємствах, кооперативах, має назву:

- а) додатковий капітал;
- б) пайовий капітал;
- в) колективний капітал;
- г) акціонерний капітал;
- д) резервний капітал.

7. Капітал що відображає наявність і рух емісійного доходу в акціонерних товариствах, має назву:

- а) пайовий капітал;

- б) колективний капітал;
- в) акціонерний капітал;
- г) резервний капітал;
- д) додатковий капітал.

8. За рахунок чистого нерозподіленого прибутку на умовах, зафіксованих в установчих документах, формується:

- а) пайовий капітал;
- б) колективний капітал;
- в) акціонерний капітал;
- г) додатковий капітал;
- д) резервний капітал.

9. Сума заборгованості власників (акціонерів, учасників) господарського товариства будь-якого типу за внесками в статутний капітал має назву:

- а) борговий капітал;
- б) неоплачений капітал;
- в) резервний капітал;
- г) акціонерний капітал;
- д) додатковий капітал.

10. Акціонерне товариство, в якому 100 % статутного капіталу належить його засновникам, – це:

- а) приватне акціонерне товариство;
- б) публічне акціонерне товариство;
- в) відкрите акціонерне товариство;
- г) власне акціонерне товариство;
- д) статутне акціонерне товариство.

11. Оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування акціонерного товариства, не може бути здійснена:

- а) коштами;
- б) майном;
- в) векселями;
- г) майновими та немайновими правами;
- д) неборговими цінними паперами.

12. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить:

- а) 500 мінімальних заробітних плат;
- б) 1,5 млн грн;
- в) 1 000 прожиткових мінімумів;
- г) 1 250 мінімальних заробітних плат;
- д) немає правильної відповіді.

13. Акціонерне товариство не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням до оплати ... відсотків статутного капіталу:

- а) 100;
- б) 50;
- в) 75;
- г) 25;
- д) 60.

14. Збільшення статутного акціонерного капіталу може здійснюватися:

- а) за рахунок бюджетних субсидій;
- б) за рахунок випуску векселів;
- в) за рахунок збільшення номінальної вартості акцій;
- г) за рахунок часткового викупу акцій;
- д) за рахунок державних дотацій.

15. Акціонерне товариство, що формує свій статутний капітал за рахунок реалізації акцій шляхом відкритої передплати на них чи купівлі-продажу на фондовій біржі, – це:

- а) публічне акціонерне товариство;
- б) приватне акціонерне товариство;
- в) закрите акціонерне товариство;
- г) власне акціонерне товариство;
- д) статутне акціонерне товариство.

16. Ціна майна, що вноситься засновниками акціонерного товариства у рахунок оплати акцій товариства, повинна відповідати:

- а) балансовій вартості майна;
- б) мінімальним потребам засновників;
- в) відновлювальній вартості майна;
- г) ринковій вартості майна;
- д) залишковій вартості майна.

17. До дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій кожний засновник акціонерного товариства повинен оплатити ... відсотків вартості придбаних акцій:

- а) 100;
- б) 50;
- в) 75;
- г) 90;
- д) 80.

18. Наявність неоплаченого капіталу:

- а) збільшує суму власного капіталу підприємства;
- б) не впливає на суму власного капіталу підприємства;
- в) збільшує суму зобов'язань підприємства;
- г) зменшує суму зобов'язань підприємства;
- д) зменшує суму власного капіталу підприємства.

19. Початковий розмір статутного капіталу фіксується в:

- а) балансі підприємства;
- б) звіті про фінансові результати;
- в) статуті або установчому договорі;
- г) довідці про включення до Державного реєстру;
- д) колективному договорі.

20. Необхідність заміни всіх раніше випущених акцій на нові виникає в разі:

- а) спрямування прибутку на приріст статутного капіталу шляхом збільшення номінальної вартості акцій;
- б) додаткового випуску акцій;
- в) наявності збитків під час роботи підприємства;
- г) надходження спонсорських внесків;
- д) зміни профілю діяльності підприємства.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 2

Підприємство формує власний капітал за рахунок емісії акцій загальною кількістю 100 000 шт. номінальною вартістю 120 грн. Ринкова вартість акцій на момент емісії становила 140 грн. На момент складання балансу були переоцінені основні засоби вартістю 500 000 грн із коефіцієнтом 1,2. Нерозподілений прибуток становив 400 000 грн. На момент складання балансу було оплачено 90 % емітованих акцій. Заповнити перший розділ пасиву балансу (форма 1).

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду
I Власний капітал		
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401	
Капітал у дооцінках	1405	
Додатковий капітал	1410	
Емісійний дохід	1411	
Накопичені курсові різниці	1412	
Резервний капітал	1415	
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	
Неоплачений капітал	1425	
Вилучений капітал	1430	
Усього за розділом I	1495	

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 2

1. Фінансова енциклопедія / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.] ; за заг. ред. О. П. Орлюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.
2. Бандурка О. М. Фінансова діяльність підприємства : підручник / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова. – Київ : Либідь, 2002. – 384 с.
3. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. О. Непочатенко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2011. – 328 с.
4. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – Київ : НІОС. – 2000. – 416 с.

5. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Київ : КНЕУ, 2002. – 240 с.
6. Пікалова Н. О. Економічна суть фінансових ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / Н. О. Пікалова, О. І. Бобирь // Ефективна економіка. – 2010. – № 3. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=165>.
7. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.
8. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
9. Фінанси (теоретичні основи) : підручник / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін. ; під кер-вом і за наук. ред. М. В. Грідчіної, В. Б. Захожая. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : МАУП, 2004. – 312 с.
10. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : МАУП, 2004. – 328 с.
11. Близнюк О. П. Класифікація джерел формування фінансових ресурсів підприємства / О. П. Близнюк, А. П. Горпинченко // Вісник Міжнародного слов'янського університету. – 2012. – Т. XV, № 2. – С. 52–58.
12. Зянько В. В. Фінанси підприємств : навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. В. Зянько, В. Г. Фурик, І. М. Вальдшмідт. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – Ч.1 – Режим доступу : http://fk.vntu.edu.ua/images/documents/fp_1_2016.pdf.
13. Закон України «Про інвестиційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
14. Закон України «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
15. Закон України «Про акціонерні товариства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>].

ТЕМА 3. ПОЗИКОВІ ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ. КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Класифікація зобов'язань підприємств. Необхідність і сутність кредитування підприємств. Види кредитів.

3.2. Банківське кредитування підприємств.

3.3. Небанківське кредитування підприємств.

Ключові терміни: зобов'язання, кредит, форми і види кредитів, терміновий кредит, кредитна лінія, контокорент, овердрафт, кредит під облік векселів, акцептний кредит, авальний кредит, факторинг, порядок погашення кредиту, комерційний кредит, лізинг, фінансовий лізинг, оперативний лізинг, зворотний лізинг, пайовий лізинг, міжнародний лізинг.

3.1. Класифікація зобов'язань підприємств. Необхідність і сутність кредитування підприємств. Види кредитів

У процесі своєї діяльності підприємство, крім власних коштів, користується позиковим капіталом, що залучається на умовах платності, зворотності й терміновості. При цьому у підприємства виникають зобов'язання перед його кредиторами. Згідно із ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] **зобов'язання** – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, які втілюють у собі економічні вигоди. З метою бухгалтерського обліку зобов'язання поділяють на [2]:

- довгострокові;
- поточні;
- забезпечення;
- непередбачені;
- доходи майбутніх періодів.

До довгострокових зобов'язань належать:

- довгострокові кредити банків;
- інші довгострокові фінансові зобов'язання;
- відстрочені податкові зобов'язання;
- інші довгострокові зобов'язання.

Зобов'язання, на яке нараховуються відсотки та яке підлягає

погашенню впродовж дванадцяти місяців із дати балансу, необхідно розглядати як довгострокове зобов'язання, якщо первісний термін погашення був більшим ніж дванадцять місяців та до затвердження фінансової звітності існує угода про переоформлення цього зобов'язання на довгострокове.

Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання» зобов'язання класифікується як поточне, якщо воно буде погашене впродовж операційного циклу підприємства або повинне бути погашене впродовж дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу.

Поточні зобов'язання включають:

- короткострокові кредити банків;
- поточну кредиторську заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, за товари, роботи, послуги, за розрахунками з бюджетом, зокрема з податку на прибуток, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за розрахунками із внутрішніх розрахунків; короткострокові векселі видані;
- поточні забезпечення;
- інші поточні зобов'язання.

Зобов'язання, що прямо не пов'язані з операційною діяльністю підприємства (кредити банку, оголошені дивіденди, податок на прибуток, що підлягає сплаті), вважають поточними лише за умови, що їх потрібно погасити впродовж 12 місяців із дати балансу.

Зобов'язання підприємства відображаються у розділах II, III та IV його балансу (табл. 3.1).

Забезпечення – це зобов'язання з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу. Забезпечення створюються для відшкодування таких (майбутніх) операційних витрат на:

- виплату відпусток працівникам;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов'язань;
- реструктуризацію, виконання зобов'язань при припиненні діяльності;
- виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо.

Непередбачене зобов'язання – це:

- зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджене лише тоді, коли відбудеться

або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю;

– нинішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоімовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити.

Таблиця 3.1 – Відображення зобов'язань підприємства у пасиві балансу

Пасив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення	1500		
Відстрочені податкові зобов'язання			
Довгострокові кредити банків	1510		
Інші довгострокові зобов'язання	1515		
Довгострокові забезпечення	1520		
Цільове фінансування	1525		
Усього за розділом II	1595		
III. Поточні зобов'язання і забезпечення	1600		
Короткострокові кредити банків			
Поточна кредиторська заборгованість за:			
довгостроковими зобов'язаннями	1610		
товари, роботи, послуги	1615		
розрахунками з бюджетом	1620		
у тому числі з податку на прибуток	1621		
розрахунками зі страхування	1625		
розрахунками з оплати праці	1630		
Поточні забезпечення	1660		
Доходи майбутніх періодів	1665		
Інші поточні зобов'язання	1690		
Усього за розділом III	1695		
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700		

Діяльність підприємства у системі ринкової економіки неможлива без періодичного залучення різноманітних форм кредитів. *Кредит* – це надання в користування юридичним або фізичним особам коштів та матеріальних цінностей на визначений термін та під процент.

З економічної точки зору *кредит* – це форма позичкового капіталу (в грошовій чи товарній формі), що надається на умовах платності, зворотності, терміновості та обумовлює виникнення кредитних відносин між тим, хто надає кредит, і тим, хто його одержує [3, с. 194].

Кредитні відносини характеризуються тим, що їх суб'єктами є дві сторони: одна з них у рамках конкретної кредитної угоди називається кредитором, інша – позичальником. Грошові чи товарно-матеріальні цінності, витрати або виконана робота та надані послуги, щодо яких укладається кредитний договір, є об'єктом кредиту [4, с. 175].

Необхідність кредитування підприємства визначається багатьма об'єктивними та суб'єктивними факторами.

До об'єктивних факторів належать:

- галузева належність підприємства;
- характер виробничого процесу;
- сезонність виробництва.

До суб'єктивних факторів належать:

- рівень організації виробництва;
- рівень організації збуту і постачання.

Суб'єктами кредитних відносин можуть бути будь-які самостійні підприємства. Кредитні відносини характеризуються тим, що їх суб'єктами є дві сторони: одна з них у рамках конкретної кредитної угоди називається кредитором, інша – позичальником. Об'єктами кредиту можуть бути грошові й товарно-матеріальні цінності, витрати на виконання робіт та надання послуг.

Основними об'єктами короткострокового кредитування в оборотні засоби є:

- виробничі запаси (сировина, основні та допоміжні матеріали, запасні частини, паливо, інструмент);
- незавершене виробництво і напівфабрикати власного виготовлення;
- витрати майбутніх періодів (сезонні витрати, витрати на

освоєння випуску нових виробів і т. п.);

- готова продукція і товари;
- платіжні й розрахункові операції з постачальниками і покупцями.

Об'єктом *довгострокового і середньострокового кредитування* є капітальні вкладення, пов'язані з реконструкцією підприємства, його технічним переоснащенням, упровадженням нової техніки, вдосконаленням технології виробництва, та інші витрати, що призводять до збільшення вартості основних засобів.

Залучення підприємством різних форм кредитів прискорює рух грошових і матеріальних ресурсів та підвищує ефективність фінансово-господарської діяльності.

Визначаючи потребу в кредиті, підприємство виходить із загальної потреби в коштах та їх наявності.

Планування потреби в кредиті для формування обігових коштів підприємства здійснюється таким чином:

- на першому етапі розраховується потреба в обігових коштах у цілому й за окремими напрямками (формування виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції);
- на другому етапі визначається розмір кредиту, достатній для покриття збільшеної потреби в обігових коштах. Для цього використовують формулу

$$K_{O. B} = OK - OK_{\Pi} - OK_{\Pi P} + KЗ, \quad (3.1)$$

де $K_{O. B}$ – розмір кредиту, необхідний для формування обігових коштів;

OK – потреба в обігових коштах;

OK_{Π} – власні обігові кошти на початок періоду;

$OK_{\Pi P}$ – поповнення обігових коштів за рахунок прибутку підприємства;

$KЗ$ – заплановане зменшення кредиторської заборгованості.

Після проведення розрахунків потреби підприємства у кредитних ресурсах визначають період їх залучення. Період залучення кредитів – це час із моменту надання банківського кредиту до моменту його повного погашення і виплати відсотків за його використання. Період залучення кредиту визначається банком. Практика свідчить, що в Україні цей термін зазвичай не перевищує одного року [3, с. 195–196].

Форми і види кредитів наведені на рисунку 3.1.

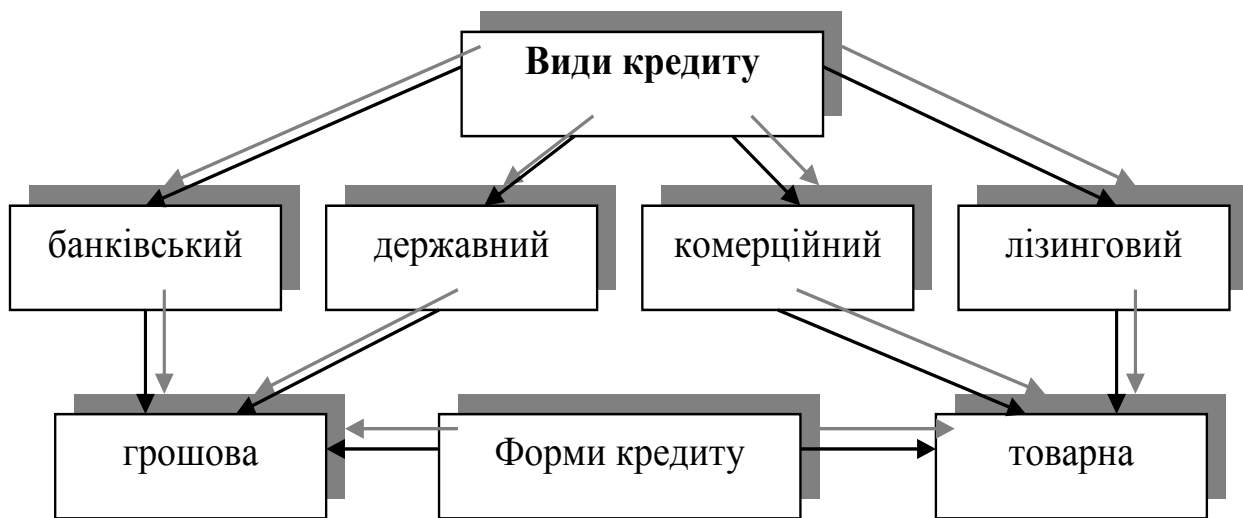

Рисунок 3.1 – Форми та види кредитів, що надаються підприємствам

Банківський кредит відображає економічні, кредитні відносини, що виникають між банками та суб'єктами господарювання з приводу видачі (отримання) й використання позикових коштів.

Державний кредит – це сукупність кредитних відносин, що виникають між державою, юридичними та фізичними особами з приводу випуску (придбання) позик.

Комерційний кредит – це економічні кредитні відносини, що виникають між окремими суб'єктами господарювання з приводу відстрочення оплати за продані (куплені) товари.

Лізинговий кредит – це економічні відносини між юридичними особами, що виникають при оренді майна на основі укладеного договору.

Іпотечний кредит – це особливий вид економічних відносин із приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна. При цьому кредиторами можуть бути іпотечні банки, спеціальні іпотечні компанії, а також комерційні банки. Надавати позику можуть юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки (виробничі будівлі, споруди, житлові будинки, магазини, земельні ділянки тощо). Споживчим є кредит, що надається фізичним особам на придбання споживчих товарів та оплату послуг із відстроченням платежу.

Консорціумний кредит – кредит, що надається суб'єктам господарювання банківськими консорціумами.

Кредити під вексельний обіг – це кредити, що надаються банками під облік і заставу векселів.

Товарний кредит – це товари, які передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичним чи фізичним особам згідно з угодою, що передбачає відстрочення кінцевого розрахунку на певний термін під заставу.

Фінансовий кредит – це кошти, які надаються в позику юридичній або фізичній особі на певний термін для цільового використання та під процент банком-резидентом або нерезидентом, що кваліфікується як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента.

Інвестиційний податковий кредит – це відстрочення сплати податку на прибуток, що надається суб'єктові підприємницької діяльності на певний термін із метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, із подальшою компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку за рахунок загального збільшення прибутку внаслідок реалізації інноваційних програм.

Кредит виконує такі функції:

- перерозподілу грошових коштів із метою найбільш ефективного їх використання в народному господарстві;
  - заміщення готівки у платіжному обігу;
  - контролю за цільовим використанням коштів
- [5, с. 208; 211].

Кредиторами підприємств можуть бути:

- банки і спеціалізовані фінансово-кредитні інститути (банківський, лізинговий кредити);
- підприємства (комерційний кредит);
- держава (державний кредит, що надається уповноваженими банками);
- міжнародні фінансово-кредитні установи (відкриття кредитних ліній уповноваженими банками).

За термінами надання розрізняють:

- короткострокові кредити;
- середньострокові кредити;
- довгострокові кредити.

Короткострокові кредити підприємства можуть одержати у випадку фінансових труднощів, що виникають у зв'язку з витратами виробництва та обігу. Термін короткострокового кредиту не перевищує одного року.

Середньострокові кредити (від одного до трьох років) надаються на поточні витрати, оплату оснащення й фінансування капітальних вкладень.

Довгострокові кредити (понад 3 роки) можуть надаватися для формування основних фондів. Об'єктами кредитування є капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію, розширення вже діючих основних фондів, нове будівництво, приватизацію і корпоратизацію підприємств і т. п.

Залежно від забезпечення кредити поділяють на 2 групи: забезпечені та бланкові. Забезпечені кредити гарантуються певними видами активів, зокрема: нерухомістю, цінними паперами, товарно-матеріальними цінностями, дебіторською заборгованістю і т. п.

Забезпечення кредитів може також здійснюватися: правами підприємств на інтелектуальну власність, землю; гарантіями (банків, коштами чи майном третьої особи); іншим забезпеченням (доручення, поліс страхової компанії). В Україні як забезпечення кредиту використовують в основному товарно-матеріальні цінності і нерухомість.

Кредити, що даються підприємствам банками під заставу державних цінних паперів, називають ломбардними. У міру розвитку ринку державних цінних паперів значення цього кредиту в діяльності українських підприємств буде зростати.

Бланкові кредити одержують лише фінансово стійкі підприємства на короткий термін (1–10 днів). У вітчизняній практиці бланкові кредити практично не використовуються [3, с. 197].

3.2. Банківське кредитування підприємств

На цей час найбільш поширеним видом кредиту є банківський. При такому кредитуванні підприємство відіграє роль позичальника. Підприємство може одержати різноманітні види кредитів і послуг кредитного характеру (рис. 3.2) [3, с. 202]. Кредитні операції полягають у розміщенні банками від свого імені, на власних умовах та на власний ризик залучених коштів юридичних осіб (позичальників)

і громадян. Кредитними визнаються банківські операції, визначені як такі Законом України «Про банки і банківську діяльність» [6].

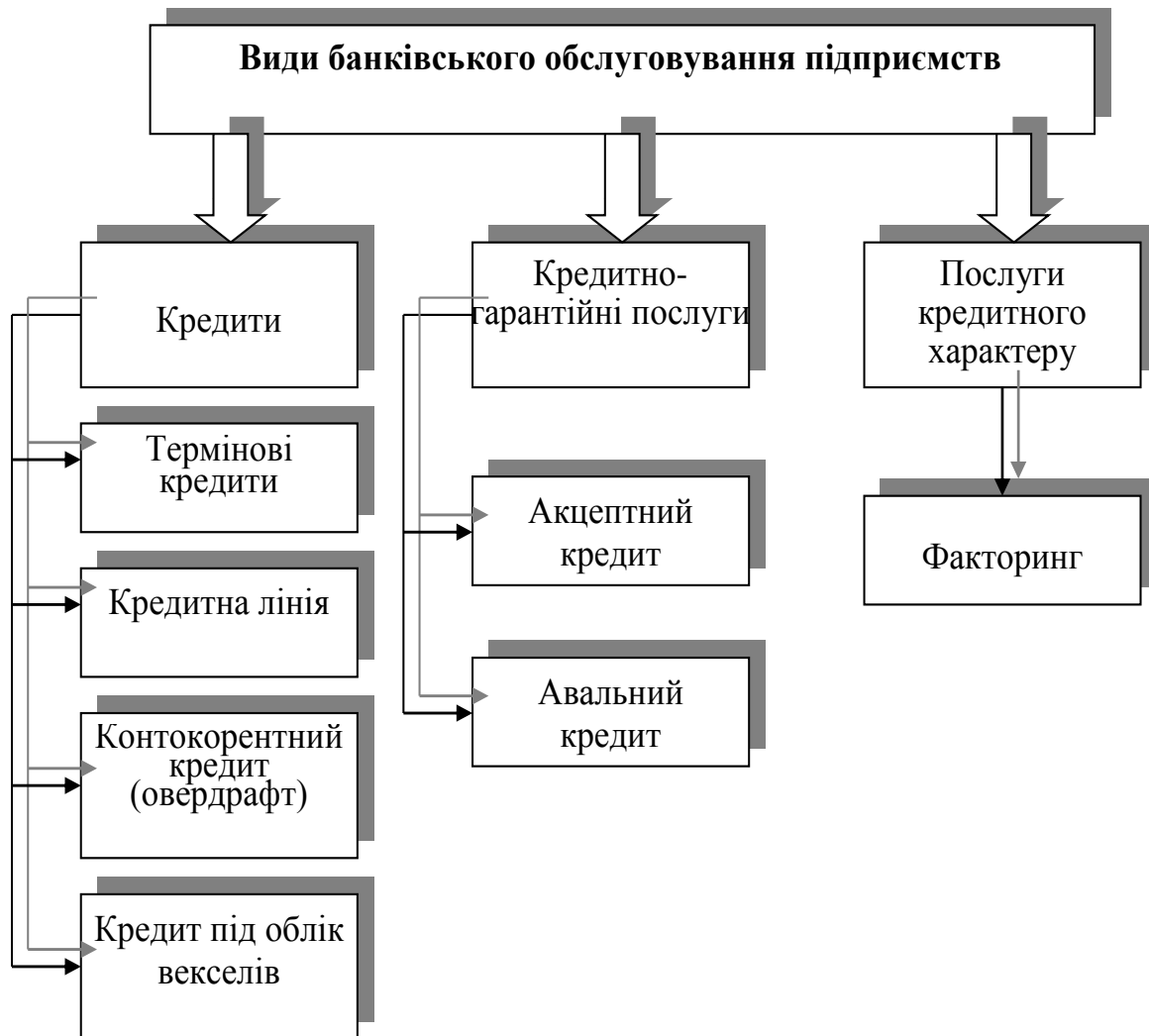

Рисунок 3.2 – Банківське обслуговування підприємства

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» [6] **банківський кредит** – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів із такої суми.

Чинне українське законодавство забороняє надавати підприємству кредити на покриття збитків від господарської діяльності, на формування і збільшення статутного фонду банку, на внесення платежів до бюджету та позабюджетні фонди.

Підприємство може одержувати в банку кредити як у національній, так і в іноземній валюті. Для одержання кредиту в іноземній валюті від іноземних кредиторів підприємство повинне мати відповідний дозвіл Національного банку України.

Терміновий кредит – це кредит, що надається цілком і негайно після укладання кредитної угоди. Погашається він періодичними внесками чи одноразовим платежем наприкінці терміну.

Кредитна лінія – сума коштів, що надається банком клієнтові траншами на умовах повернення, строковості, платності, цільового характеру використання для задоволення поточних потреб у межах встановленого ліміту (максимальна сума, яку можна взяти в кредит) та впродовж періоду часу, визначеного кредитним договором.

Відкрита кредитна лінія дає можливість оплатити за рахунок кредиту будь-які розрахункові документи, передбачені в кредитній угоді, що існує між підприємством і банком. Упродовж терміну дії кредитної лінії підприємство може одержати позику без додаткових переговорів із банком та інших формальностей. Проте в банку зберігається право відмовити підприємству у позиці в межах затвердженого ліміту, якщо банк виявить погіршення фінансового стану позичальника. Тому кредитну лінію відкривають підприємствам зі стійким фінансовим становищем і доброю репутацією. На прохання підприємства ліміт кредитування може бути переглянутий.

Розрізняють два види кредитних ліній: сезонну і постійно поновлювану. *Сезонну кредитну лінію* відкривають при періодичній нестачі обігових коштів, пов'язану із сезонністю виробництва чи з необхідністю створення запасів товарів на складі. Таку лінію можуть відкрити, наприклад, цукровому заводу для формування запасів цукрового буряка чи овочевій базі для створення запасів овочів на зиму. Кредити овочева база і цукровий завод будуть погашати за рахунок виторгу від реалізації продукції. Погашення боргу і відсотків здійснюється одноразовим платежем. У разі відкриття сезонної кредитної лінії банк в обов'язковому порядку вимагає від підприємства гарантії.

Поновлювану кредитну лінію можуть відкрити підприємству у випадку постійної нестачі обігових коштів для відновлення процесу виробництва заданим обсягом.

Термін дії договору кредитної лінії визначається виходячи з об'єкта кредитування, але зазвичай становить від 1 до 3 років.

Розмір відсоткової ставки за користування кредитною лінією встановлюється за домовленістю сторін, але не може бути нижчим від базової (гранично мінімальної) відсоткової ставки. Плата за користування кредитною лінією, крім відсотків за кредит, може включати комісійну винагороду, що встановлюється за домовленістю сторін.

Оформлення документів на видачу кредиту здійснюється один раз при укладанні договору на відкритті позикового рахунку. В подальшому позичальник використовує кредит у межах ліміту кредитування виключно на цілі, зазначені в договорі, без додаткового оформлення документів на видачу кредиту.

Ліміт кредитної лінії може переглядатися за згодою сторін як на вимогу банку (при погіршенні фінансового стану позичальника, зменшенні вартості засобів забезпечення тощо), так і за обґрунтованим клопотанням позичальника (при збільшенні обсягів виробництва, товарообігу).

У разі погіршення фінансового стану позичальника банк має право на певний період відмовити позичальникові в одержанні чергового траншу або взагалі припинити кредитування та вимагати дострокового повернення раніше наданого кредиту, що в обов'язковому порядку обумовлюється в договорі кредиту.

Нині комерційні банки України відкривають кредитні лінії зазвичай сільськогосподарським підприємствам і підприємствам переробних галузей господарства.

Методика розрахунку кредитного ліміту визначається банками самостійно, але основними критеріями є показники обіговості активів позичальника, наявність сезонних факторів виробництва, забезпеченість власними оборотними засобами [7, с. 195].

Розмір кредитного ліміту можна розраховувати за формулою

$$P = (BЗ + НВ + ГП + ДЗ + ТВ) - (КЗ + ВК), \quad (3.2)$$

де P – розмір кредитного ліміту;

$BЗ$ – виробничі запаси;

$НВ$ – незавершене виробництво;

$ГП$ – готова продукція;

$ДЗ$ – дебіторська заборгованість;

$ТВ$ – товари відвантажені;

$КЗ$ – кредиторська заборгованість;

$ВК$ – власні кошти.

Підприємству в комерційному банку може відкриватися спеціальний позичковий рахунок – **контокорент** (італ. *conto corrente* – поточний рахунок) – єдиний рахунок, на якому враховуються всі операції підприємства. На контокорентному рахунку відображається, з одного боку, погашення кредиту банку та інші платежі за дорученням підприємства, з іншого – кошти, що надходять на користь підприємства (виторг від реалізації продукції, наданий кредит та інші надходження). *Контокорент* – це об'єднання позикового рахунку з поточним, він може мати дебетове і кредитове сальдо.

Грошові зобов'язання, що має підприємство, можуть у певний час перевищувати його фінансові можливості. У зв'язку з цим виникає потреба в одержанні контокорентного кредиту.

При дебетовому сальдо контокорентного рахунку банк платить підприємству відсотки за використані ним кошти зазвичай розміром ставки на вклади до запитання. При кредитовому сальдо, навпаки, підприємство платить банку відсотки розміром, передбаченим кредитною угодою (рис. 3.3).

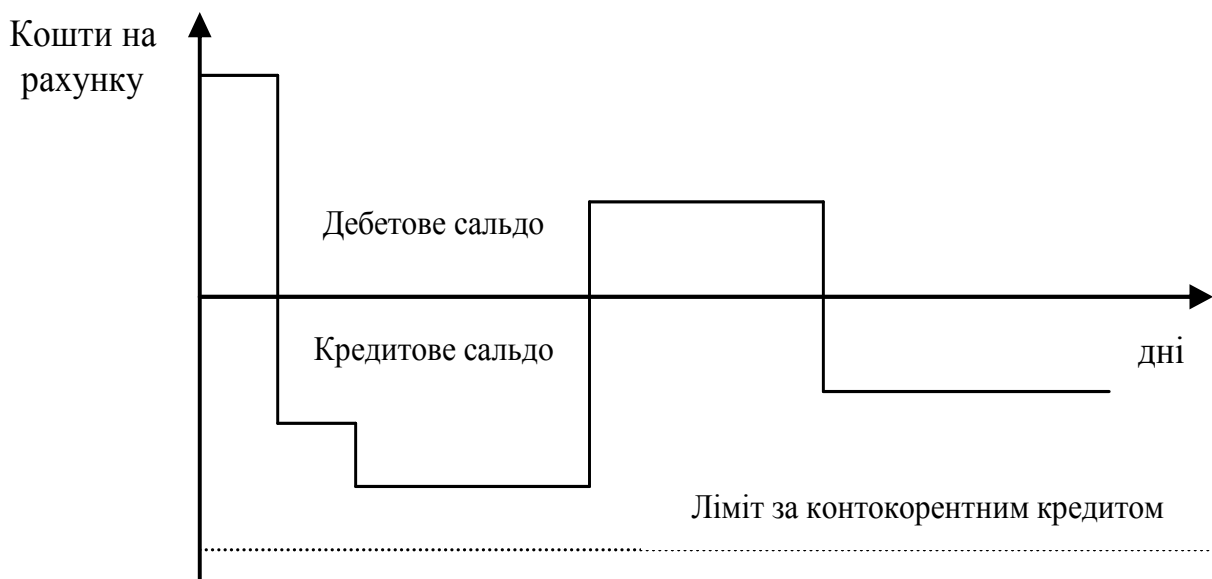

Рисунок 3.3 – Механізм контокорентного кредитування

Якщо підприємство використовує контокорентний кредит без згоди з банком чи виходить за встановлені межі кредиту, то цю частину кредиту називають «овердрафтом» [3].

Овердрафт (англ. *overdraft* від *over* – поверх, перевищення + *draft* – чек, рахунок) – форма короткострокового кредиту в межах

встановленого банком ліміту, що дозволяє клієнтові оплачувати платіжні доручення в розмірах, які перевищують залишок на поточному рахунку. Кредит за овердрафтом може бути виданий тривалістю від декади, місяця і до 1 року залежно від потреби позичальника та від виду овердрафту. Як забезпечення за овердрафтом можуть бути рухоме та нерухоме майно позичальника, гарантії банків, фінансове (майнове) поручительство третіх осіб. Овердрафт може надаватися й без наявності будь-якого забезпечення (так званий бланковий овердрафт).

Овердрафт не має цільового характеру, тобто передбачається, що позичальник сам визначає розподіл та призначення використання позикових коштів.

Ліміт овердрафту є максимально допустимою сумою фактичної заборгованості на кожен момент часу. Кожен банк може мати свою методику розрахунку, і розмір наданого банком ліміту залежить більше від стабільного фінансового становища підприємства та його позитивної кредитної репутації [7, с. 195].

Використання контокорентного кредиту пов'язане з великими витратами для підприємства. Відсотки за користування позикою за контокорентним рахунком є найвищими в банківській практиці.

Контокорентний кредит може використовуватися для:

- фінансування придбання засобів виробництва, готової продукції, виробничих запасів;
- подолання тимчасових фінансових труднощів.

Характерні риси контокорентного кредиту:

- встановлення ліміту кредитування;
- можливість скасування кредитної угоди.

З іншого боку, контокорентний кредит має визначені переваги для підприємства-позичальника:

- відсотки за кредитом нараховуються лише за фактичні дні користування;
- підприємство може скористатися кредитними коштами без укладання додаткової кредитної угоди.

Кредит під облік векселів (обліковий кредит) – це короткостроковий кредит, наданий пред'явникові векселів банківською установою шляхом їх обліку (скуповування) до настання терміну виконання зобов'язань за ними і платежу пред'явникові номінальної вартості векселя за мінусом дисконту.

Переваги такого кредиту для підприємства:

- гарантія того, що кредити, надані підприємством, можуть бути рефінансовані в банку за вигідною відсотковою ставкою;
- у зв'язку з наявністю солідарної відповідальності за векселями банки не вимагають додаткових гарантій від підприємств;
- такий кредит поліпшує ліквідність суб'єкта господарювання.

Надання облікового кредиту здійснюється на підставі поданої підприємством заяви на дисконтування векселів. Банк ретельно перевіряє репутацію підприємства-векселедавця, а також підприємства-пред'явника векселя. Якщо їх фінансовий стан є позитивним, банк дисконтує векселі. При цьому він залишає за собою право повернення векселів, що викликають підозри.

Розмір і термін дії вексельного кредиту залежать від терміну пред'явленого векселя. Термін, на який видається вексель, не може перевищувати 90 діб.

Погашення вексельного кредиту здійснюється на день сплати платником (трасантом) за векселем. Якщо трасант неплатоспроможний, то відповідальність щодо зобов'язань несе пред'явник векселя та інші особи, які несуть солідарну відповідальність за цими векселями.

Усі операції з обліку векселів здійснюються банком на підставі договору, укладеного з підприємством-власником векселів.

До кредитно-гарантійних послуг, що банки надають підприємствам, відносять:

- акцептний кредит;
- авальний кредит.

Акцептний кредит – це позика, що передбачає акцептування банком інкасованої тратти підприємства-позичальника при своєчасному наданні підприємством у розпорядження банку векселів до оплати.

Особливість акцептного кредиту полягає в тому, що банк дає підприємству не гроші, а гарантію оплатити вексель у визначений термін.

Акцептний кредит має короткостроковий характер і використовується для фінансування обігових коштів підприємства переважно у сфері зовнішньої торгівлі. Порівняно з дисконтним цей кредит є більш дешевим для підприємств, оскільки вони платять банку ли-

ше комісійні за акцепт векселя.

У зв'язку з ненадійним фінансовим станом більшості підприємств в Україні акцептний кредит поки що не набув широкого використання.

Авальний кредит – це позика, за якої банк бере на себе відповідальність із зобов'язань підприємства у вигляді доручення чи гарантії. Як і у разі акцептного кредиту, підприємство-одержувач платежу отримує від банку-гаранта (аваліста) умовне платіжне зобов'язання. Якщо власник опротестує вексель у зв'язку з його несплатою, банк-аваліст погашає всю суму векселя за платника.

Принципова різниця між авальним та акцептним кредитами полягає в характері відповідальності банку. При наданні авального кредиту без розгляду його як вексельного доручення банк несе лише субсидіарну (додаткову) відповідальність, тобто до нього можуть бути висунуті вимоги лише у зв'язку з невиконанням їх підприємством. При акцептному кредиті банк несе солідарну відповідальність, і на вибір кредитора можуть бути висунуті вимоги як до підприємства, так і до банку.

До послуг кредитного характеру, що надаються банками підприємствам, належить **факторинг** – система фінансування, за якої підприємство-постачальник товарів «переуступає» короткострокові вимоги за торговими операціями комерційному банку. Факторингові операції передбачають: кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог; ведення бухгалтерського обліку клієнта, зокрема обліку реалізації продукції; інкасацію заборгованості клієнта; страхування його від кредитного ризику.

В основу факторингових операцій покладений принцип придбання банком рахунків-фактур «постачальник-підприємство-постачальник» за відвантажену продукцію, тобто передача банку постачальником права вимагати платежі з покупця продукції.

Підприємству відкривається факторинговий рахунок, де здійснюється облік усіх операцій із факторингу. Факторингом більше користуються невеликі й середні підприємства, оскільки їм частіше не вистачає обігових коштів.

Внутрішній факторинг передбачає перебування постачальника, його контрагента і банку в одній і тій самій країні.

Зовнішній факторинг передбачає, що одна зі сторін факторингової угоди перебуває за кордоном.

Конвенційний (відкритий) факторинг – це тип факторингу, за якого підприємство-постачальник сповіщає підприємство-покупця (дебітора) про передавання права на одержання оплати банку чи факторинговій компанії.

Конфіденційний (закритий) факторинг передбачає, які ніхто з контрагентів постачальника не знає про передавання прав на одержання оплати банку чи факторинговій компанії.

Факторинг із правом регресу дозволяє банку (факторинговій компанії) повернути підприємству-постачальнику розрахункові документи, якщо покупець відмовився від їх оплати, і вимагати повернення підприємством-постачальником залучених коштів.

Факторинг без права регресу означає, що банк (факторингова компанія) бере на себе весь ризик за платежем.

Повне факторингове обслуговування передбачає надання ряду інших послуг, крім факторингових: аудиторських, обліку дебіторської заборгованості, повного управління борговими зобов'язаннями і т. п. Частковий факторинг – це оплата банком (факторинговою компанією) винятково рахунків-фактур постачальника.

Факторинг із попередньою оплатою передбачає негайну оплату розрахункових документів постачальника, як тільки вони будуть надані банку (факторинговій компанії).

Факторинг без попередньої оплати – це такий вид факторингу, за якого банк (факторингова компанія) зобов'язується оплатити передані йому постачальником розрахункові документи лише на день їх оплати боржником.

Факторингові послуги банк не надає:

- за платіжними зобов'язаннями бюджетних організацій;
- за платіжними зобов'язаннями збиткових і неплатоспроможних підприємств;
- за платіжними зобов'язаннями господарських організацій, оголошених некредитоспроможними;
- за компенсаційними чи бартерними угодами;
- за договорами, умови яких виключають право покупця повернути товар упродовж визначеного часу, а також за договорами, що вимагають від продавця здійснення післяпродажного обслуговування;
- підприємствам, що мають велику кількість дебіторів, заборгованість кожного з яких є незначною.

Практично суть факторингу зводиться до такого: банк купує в підприємства-постачальника право на стягнення дебіторської заборгованості покупця продукції (робіт, послуг) і перераховує постачальнику 70–90 % суми коштів за відвантажену продукцію на момент надання всіх необхідних документів. Після одержання платежу від покупця банк перераховує продавцю залишок коштів (30–10 %) за мінусом відсотків за факторинговий кредит та комісійну винагороду.

Факторингові послуги банку (факторингової компанії) мають для підприємств такі переваги:

- велика гарантія стягнення (інкасації) дебіторської заборгованості покупця;
- надання продавцю короткострокового кредиту;
- зменшення кредитних ризиків продавця;
- продавець має можливість оперативно поліпшити свій фінансовий стан, оскільки оплата за продукцію (роботи, послуги) здійснюється банком (факторинговою компанією) впродовж 2–3 діб з моменту укладання факторингової угоди.

Недоліком факторингу для підприємства є висока вартість цієї послуги порівняно зі звичайним кредитом.

В Україні факторингове обслуговування підприємств є непоширеним у зв'язку з низьким рівнем платіжної дисципліни в народному господарстві.

Умови та порядок одержання банківського кредиту

Банки можуть надавати кредити всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від їх галузевої належності й форм власності за наявності в них кредитних ресурсів і правових форм забезпечення своєчасного повернення позик та оплати відсотків за ними.

Кредитні ресурси в банків формуються за рахунок їх власних коштів, залишків коштів клієнтів на їх поточних (валютних) рахунках, залучених коштів юридичних і фізичних осіб на депозитні рахунки до запитання і строкові, кошти від випуску цінних паперів, покупних коштів у НБУ тощо.

Розмір наданого клієнтові кредиту визначається виходячи з планових обсягів виробництва і реалізації продукції та інших видів господарсько-фінансової діяльності позичальників, що підтверджуються відповідними планами, договорами, контрактами та іншими

господарсько-правовими документами [5, с. 218].

Процедура одержання кредиту підприємством подана на рисунку 3.4 [3].

На першому етапі підприємство і банк ведуть переговори про можливість укладання кредитної угоди. У разі позитивних результатів переговорів банк готовий прийняти документи підприємства на розгляд.

Рисунок 3.4 – Структурно-логічна схема оформлення кредитної угоди

На другому етапі підприємство звертається до банку і подає документи, необхідні для визначення юридичного статусу, фінансового стану підприємства, оцінювання проекту, можливості його успішної реалізації, забезпечення кредиту, зокрема:

- клопотання підприємства;
- копії статутних документів (статут, установчий договір), а

також зміни і доповнення до них (якщо такі були);

- бізнес-план проекту і додаток до нього або техніко-економічне обґрунтування;

- баланс підприємства, звіт про фінансові результати за останні три роки діяльності;

- перелік і розрахунок вартості майна, що передається банку під заставу, з визначенням його залишкової балансової вартості, року будівництва або випуску, місця розташування, стислої характеристики.

Перелік інших документів, необхідних для проведення поглибленого аналізу фінансового стану позичальника:

- анкета позичальника;

- копії контрактів, що будуть оплачені за рахунок кредиту, засвідчені підприємством, а за необхідності – нотаріально. Умови платежу за цими контрактами повинні передбачати переважно акредитивну форму розрахунків чи оплату за фактично отриманий товар і лише в окремих випадках – передоплату (остання забороняється за імпортними контрактами);

- копії контрактів, які підтверджують, що дохід від них забезпечує окупність проекту;

- річний звіт, баланс підприємства і форми бухгалтерської звітності № 2, 3 за останні три роки діяльності, звіт про дебіторсько-кредиторську заборгованість на останню звітну дату. Для короткострокового кредитування додатково додаються: фінансова звітність за останні 4 квартали і щоквартальний обсяг продажу продукції за останній рік;

- на вимогу банку можуть надаватися розшифрування дебіторської та кредиторської заборгованостей з обов'язковим зазначенням термінів її виникнення й погашення. За наявності простроченої кредиторської заборгованості необхідно надати звіт про заходи, запроваджені для її погашення;

- розрахунок щомісячного грошового потоку на термін надання кредиту (за всіма видами діяльності);

- звіт про проведення перевірок аудиторськими фірмами;

- перелік майна, що передається під заставу, і розрахунок його вартості з визначенням залишкової балансової вартості, року будівництва чи випуску, місця розташування, характеристик і відповідні документи, що підтверджують право власності на майно;

- документи, що підтверджують повноваження осіб, які представляють інтереси підприємства-позичальника;
- нотаріально засвідчені копії ліцензій на право здійснення статутної діяльності (в разі потреби).

Банк вимагає від підприємства вкладення його власних коштів зазвичай розміром від 10 до 30 % від вартості проекту при видачі довгострокового кредиту на будівництво нових об'єктів, розширення діючих потужностей, їх реконструкцію чи технічне переоснащення.

При цьому підприємство подає до відділення банку документи, необхідні для оформлення довгострокового кредиту відповідно до стандартного переліку, а також:

- кошторис будівництва;
- відомості про договірну ціну;
- контракти і договори на виконання робіт із будівництва, постачання устаткування та його монтажу;
- документ про відведення земельної ділянки під будівництво цього об'єкта;
- дозвіл органів виконавчої влади на проведення будівельних робіт;
- висновки експертизи – відомчої, екологічної, енергетичної, з охорони праці.

Банк має право вимагати від підприємства надання проектно-кошторисної документації для здійснення експертизи проектних рішень із будівництва.

Для підприємств, що є надійними та постійними клієнтами банку, перелік документів може бути скорочений.

На третьому етапі банк:

- вивчає формальну й неформальну інформацію про підприємство;
- оцінює його ділову репутацію та імідж;
- аналізує кредитоспроможність підприємства, проводить поглиблене вивчення його фінансового стану і визначає ступінь ризику;
- визначає перспективи розвитку підприємства;
- перевіряє наявність джерел і гарантій погашення кредиту.

Для надання кредиту важливе значення має оцінювання кредитоспроможності позичальника. Кредитоспроможність підприємства

оцінюється на основі системи показників, що відображають розміщення і джерела обігових коштів, результати фінансової діяльності. Вибір показників залежить від особливостей виробничої діяльності, галузевої специфіки та інших факторів. В Україні критерії оцінювання фінансового стану позичальника визначаються кожним комерційним банком самостійно. На підставі оцінювання кредитоспроможності позичальника і ефективності комерційної угоди (проекту) банк ухвалює рішення про доцільність видачі підприємству кредиту та укладає з ним кредитний договір.

Зміст кредитного договору визначається підприємством і банком самостійно. У ньому зазначаються мета кредитування, умови, порядок надання і погашення позики, спосіб забезпечення кредиту, відсоткові ставки за кредит, права і відповідальності сторін та інші умови.

Після висновку кредитної угоди банк відкриває підприємству позиковий рахунок, на який зараховується відповідна сума коштів.

Кредити надаються підприємствам:

- у безготівковій формі – оплатою платіжних документів із позикового рахунка як у національній, так і в іноземній валюті; перерахуванням коштів на поточний рахунок підприємства, якщо інше не передбачене кредитним договором;

- у готівковій формі, наприклад, для розрахунків із здавачами сільськогосподарської продукції.

Порядок погашення банківського кредиту підприємством

Умови погашення кредиту істотно впливають на фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Порядок погашення кредиту – це спосіб погашення основної його суми і нарахованих відсотків. Кредит погашають цілком після закінчення терміну кредитної угоди чи поступово, частинами. Відсотки нараховуються на суму непогашеного кредиту.

За способом погашення позики можуть бути:

- до запитання;
- із погашенням у відповідний термін;
- із довгостроковим погашенням.

За характером погашення кредити поділяють на такі види:

- позики, що погашаються поступово;
- позики, що погашаються одноразовим платежем після закін-

чення терміну позики;

- амортизаційні;
- дисконтні;
- інші способи погашення, зазначені в кредитному договорі.

Можуть бути й інші способи погашення, які зазначаються в кредитному договорі (наприклад, надання підприємству пільгового періоду кредитування, тобто відстрочення погашення кредиту) [5, с. 218].

Джерелами погашення кредиту, отриманого підприємством, можуть бути:

- виторг від реалізації продукції, що одержить підприємство у процесі реалізації проекту кредитування;
- виторг від реалізації продукції власного виробництва, не пов'язаного з проектом кредитування;
- інші надходження від господарської діяльності.

Дострокове стягнення суми основного боргу і нарахованих відсотків може відбутися, якщо підприємство використовує кредит не за цільовим призначенням, подає до банку недостовірну звітність, має істотні невідповідності щодо ведення бухгалтерського обліку.

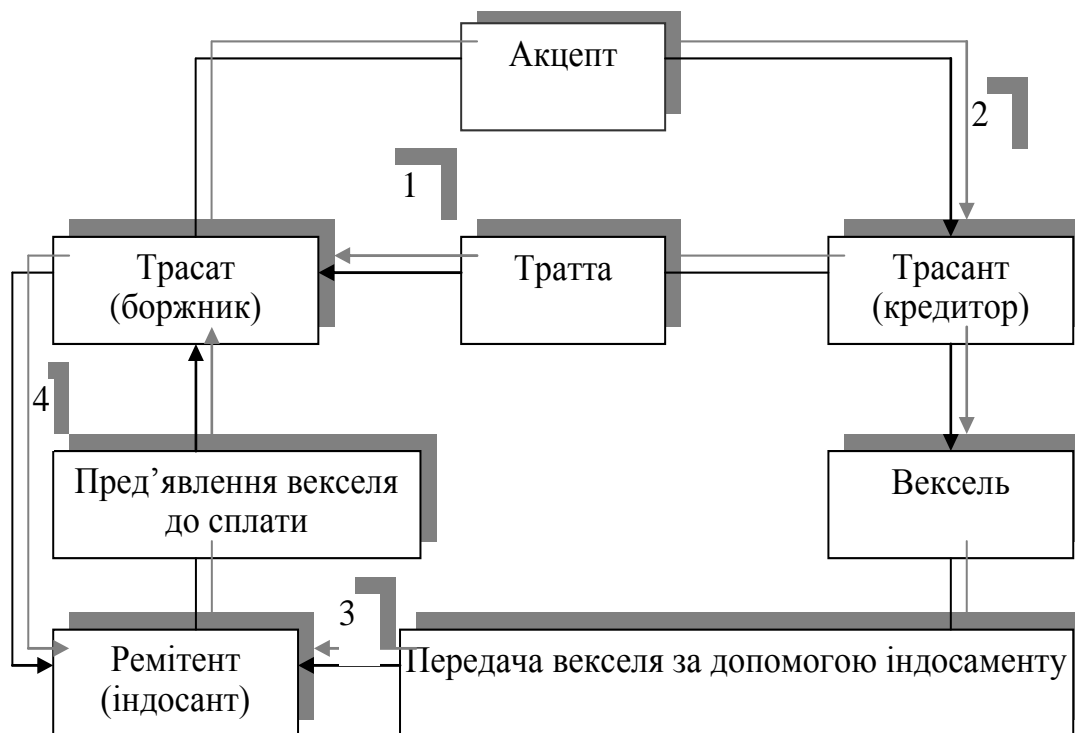
За несвоєчасне погашення боргу банк може стягнути з підприємства штраф. За відмову підприємства від сплати боргу банк стягує його в претензійно-позивному порядку. У разі систематичного невиконання кредитних зобов'язань банк може почати щодо підприємства справу про банкрутство.

Погашення заборгованості за кредит та оплата відсотків за його користування здійснюються в порядку, що встановлюваному сторонами під час підписання угоди. Відстрочення погашення кредиту з підвищенням відсоткової ставки здійснюється банком у виняткових випадках, наприклад, у разі виникнення в підприємства тимчасових фінансових труднощів у зв'язку з непередбаченими обставинами. Це відстрочення оформлюють додатковим договором між позичальником і банком. Він є невід'ємною частиною основного кредитного договору. За несвоєчасне погашення боргу і за відсутності домовленості щодо відстрочення погашення кредиту банк застосовує до підприємства штрафні санкції.

3.3. Небанківське кредитування підприємств

Кругообіг коштів підприємства у процесі виробництва продукції, послуг та інших видів комерційної діяльності часто супроводжується тимчасовою нестачею фінансових ресурсів – покупець продукції з різних причин не може вчасно розрахуватися з постачальником. У такому випадку виникає потреба у відстроченні платежу, тобто в комерційному кредиті.

Комерційний кредит – це відповідна кредитна угода між двома підприємствами – продавцем (кредитором) і покупцем (позичальником). Інструментом комерційного кредиту традиційно є вексель, що визначає фінансові зобов'язання позичальника щодо кредитора (рис. 3.5) [3].

1. Трасант передає трасатові разом із товаром виписаний на нього вексель (тратту). Трасат ставить свій підпис на векселі під словом «Акцептований» чи «Приймаю», тобто дає згоду на оплату. Ця дія називається акцептуванням.

2. Акцептований вексель трасат повертає трасантові.

3. Трасант передає цей вексель ремітентові (одержувачеві).

4. Ремітент, тобто останній власник векселя, подає його до оплати.

Рисунок 3.5 – Обіг векселя в комерційному кредитуванні

Основне призначення комерційного кредиту – прискорення реалізації товарів й одержання певного прибутку.

Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, за якими продавець надає відстрочення платежу покупцеві. Матеріальним вираженням комерційного кредиту зазвичай є вексель, що відображає фінансові зобов'язання покупця-позичальника перед продавцем-кредитором щодо відстрочення оплати вартості відпущених товарів, наданих послуг.

Отже, комерційний кредит може передбачати укладення відповідної угоди між двома суб'єктами господарювання – продавцем (кредитором) і покупцем (позичальником) із приводу відстрочення платежу за продані (куплені) товари, послуги. Відстрочення платежу в цьому разі оформлюється векселем [5, с. 221].

Комерційний кредит принципово відрізняється від банківського:

- кредиторами є не спеціалізовані кредитно-фінансові організації, а юридичні особи, пов'язані з виробництвом чи реалізацією товарів і послуг;

- надається лише в товарній формі;
- позиковий капітал інтегрується з промисловим чи торговим, що практично втілене у створенні фінансових компаній, холдингів та інших аналогічних структур, які об'єднують підприємства різної спеціалізації та напрямків діяльності.

Комерційний кредит має свої переваги і недоліки.

До переваг відносять:

- оперативність надання коштів у товарній формі;
- технічну легкість оформлення угоди;
- надання підприємству більш широких можливостей маневрування обіговими коштами;
- сприяння розвитку кредитного ринку.

Недоліками комерційного кредиту є:

- обмежені можливості в часі та розмірах;
- наявність значного ризику для кредитора;
- можливість небажаного впливу банків, що дисконтують векселі.

Зараз на практиці застосовують переважно три різновиди комерційного кредиту:

- кредит із фіксованим терміном погашення;
- кредит із погашенням після фактичної реалізації позичаль-

ником отриманих товарів;

– кредитування за відкритим рахунком, коли постачання наступної партії товарів на умовах комерційного кредиту здійснюється до моменту погашення попередньої заборгованості.

Після прийняття Постанови Верховної Ради України «Про застосування векселів у господарському обігу» комерційний кредит в Україні набув визначеного розвитку. Підприємствам та організаціям дозволено здійснювати продаж продукції, виконання робіт і надання послуг у кредит, використовуючи для оформлення таких угод векселі.

У певних випадках підприємство-власник векселя до настання терміну його сплати може дисконтувати його в комерційному банку. Тоді комерційний кредит трансформується в банківський.

Лізингове кредитування підприємств

Відповідно до Закону України «Про фінансовий лізинг» [8] **лізинг** – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її в користування лізингоодержувачеві на визначений термін не менше ніж один рік за встановлену плату (лізингові платежі).

В економічному розумінні лізинг – це кредит, що надається в товарній формі лізингодавцем лізингоотримувачеві. Суб'єктами кредитних відносин тут є: у ролі кредитора – лізингодавець, позичальника – лізингоотримувач.

З економічної точки зору лізинг має певну подібність з банківським кредитом, що надається на придбання основних фондів. Кредитні та лізингові відносини між позичальником (лізингодавцем) і кредитором (лізингоотримувачем) ґрунтуються на умовах терміновості, платності, зворотності й матеріального забезпечення (застави).

Об'єктом лізингу може бути будь-яке рухоме й нерухоме майно, що належить до основних фондів відповідно до законодавства, зокрема продукція, вироблена державними підприємствами і не заборонена до вільного обігу на ринку і щодо якої немає обмежень на передавання в лізинг (оренду) – машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікації і т. п. [3].

Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці) [8].

Класичний лізинг характеризується тристоронніми взаємовідносинами між лізингодавцем, лізингоотримувачем і постачальником.

Лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачеві.

Лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця.

Продавець (постачальник) лізингового майна – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачеві [8].

Крім основних учасників, у лізинговому бізнесі беруть участь посередники, тобто особи, які представляють економічні інтереси як лізингодавців, так і лізингоотримувачів. До таких належать:

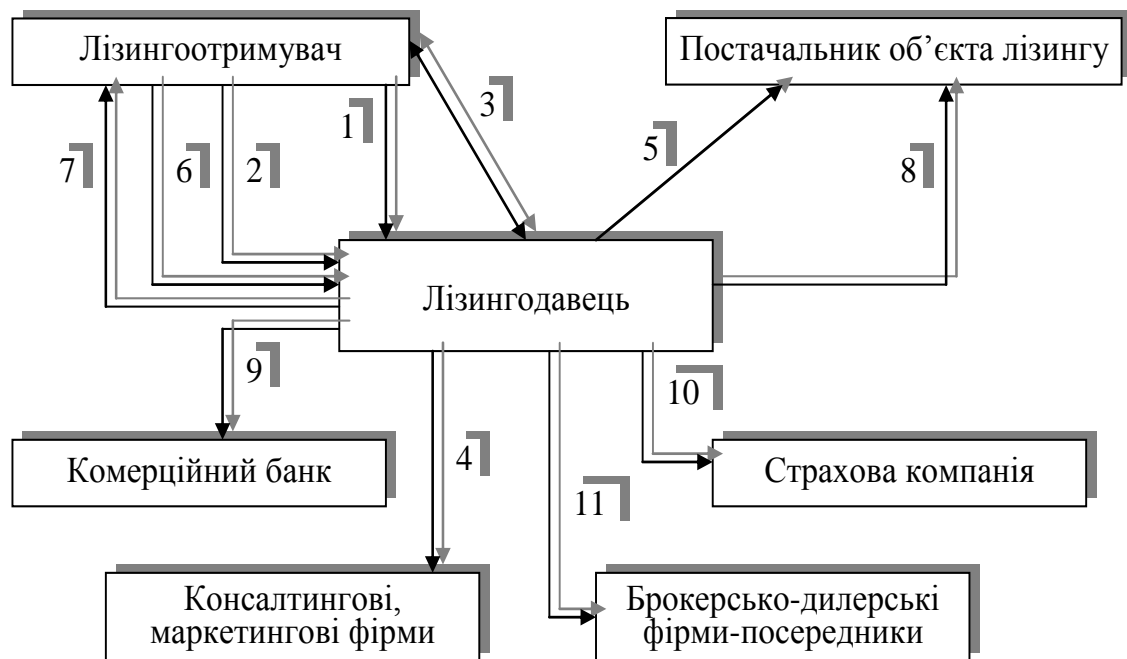
- страхові компанії;
- брокерсько-дилерські фірми;
- сервісні центри з обслуговування машин та устаткування;
- інші посередники.

Взаємодія між учасниками лізингового бізнесу показана на рис. 3.6 [3, с. 232].

Лізинг може набрати таких видів і форм:

1) **фінансовий лізинг** – це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу, що передається на термін, упродовж якого амортизується не менше ніж 75 % від його первісної вартості, і лізингоодержувач зобов'язаний придбати об'єкт лізингу у власність упродовж терміну дії лізингового договору або на момент його закінчення за ціною, визначеною в такому лізинговому договорі;

2) **оперативний лізинг** – це договір лізингу, за яким суб'єкт одержує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на умовах інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом. Після закінчення терміну договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий у користування іншому лізингоодержувачеві за договором лізингу;

1. Ініціація одержання замовлення на лізинг.
2. Заявка на лізинг.
3. Розгляд заявки.
4. Заявка на проведення маркетингового дослідження основних постачальників устаткування.
5. Вибір найвигіднішого постачальника.
6. Пакет документів – вимогу лізингодавця.
7. Оцінювання фінансового стану клієнта та ефективності лізингового проекту.
8. Замовлення-наряд на устаткування.
9. Вибір банку-кредитора.
10. Вибір страхової компанії.
11. Домовленість щодо продажу майна за залишковою вартістю.

Рисунок 3.6 – Взаємодія між учасниками лізингового бізнесу

3) **зворотний лізинг** – це господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає продаж основних фондів фінансовій організації з одночасним зворотним отриманням таких основних фондів такою фізичною чи юридичною особою в оперативний або фінансовий лізинг;

4) **пайовий лізинг** – це здійснення лізингу його суб'єктами на підставі висновку багатостороннього договору і залучення одного чи декількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу за допомогою інвестування своїх коштів. При цьому сума інвестованих кредиторами коштів не може становити більше ніж 80 % від вартості придбаного для лізингу майна;

5) *міжнародний лізинг* – це договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав або в разі, якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Передане за договором фінансового лізингу майно зараховується на баланс лізингоотримувача з позначкою про одержання цього майна за допомогою фінансового лізингу. Передане за договором оперативного лізингу майно залишається на балансі лізингодавця з позначенням про передавання цього майна в лізинг і зараховується на позабалансовий рахунок лізингоотримувача з позначенням про одержання цього майна в лізинг.

Об'єкт лізингу впродовж усього терміну дії договору є власністю лізингодавця. При фінансовому лізингу всі витрати на утримання об'єкта лізингу, пов'язані з його страхуванням, експлуатацією, технічним обслуговуванням та ремонтом, несе лізингоодержувач, якщо інше не передбачене договором лізингу.

При оперативному лізингу всі витрати на утримання об'єкта лізингу, крім витрат, пов'язаних з його експлуатацією та поновленням використаних матеріалів, несе лізингодавець, якщо інше не передбачене договором лізингу.

Лізингові платежі включають:

- суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за термін, за який вноситься лізинговий платіж;
- суму, що сплачується лізингодавцю як відсоток за залучений ним кредит для придбання майна за договором лізингу;
- платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;
- відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем;
- інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

Для кожного з учасників підприємницької діяльності лізинг має визначені переваги:

- лізинг дає можливість на 100 % фінансувати придбання основних фондів на відміну від банківського кредиту, де фінансовими ресурсами забезпечується лише 60–70 % від їх вартості;
- підприємству краще одержати майно в лізинг, ніж узяти позику на його придбання; лізингове майно є заставою, право власності на нього належить лізингодавцю;

– лізинг дає підприємству більше можливостей для маневрування під час виплати лізингових платежів, оскільки останні здійснюються підприємством зазвичай після одержання виторгу від реалізації продукції, виробленої на взятому в лізинг устаткуванні;

– зменшується ризик морального зношення устаткування, тому що підприємство одержує його не у власність, а в оренду; також розширюється можливість оперативного відновлення застарілої техніки без залучення власного капіталу на його фінансування;

– лізингове майно не зараховується на баланс підприємства, що підвищує ліквідність суб'єкта господарювання та його можливість одержати банківський кредит;

– лізингові платежі включаються до складу валових витрат, що зменшує оподатковуваний прибуток підприємства-лізингоотримувача;

– зменшується ризик виробництва нової продукції, оскільки при недостатньому попиті на неї підприємство може повернути об'єкт лізингу безпосередньо лізингодавцю;

– досягається ефект фінансового стимулювання, оскільки щорічні фінансові вигоди перевищують розмір відсотків за банківським кредитом.

Поряд із перевагами лізинг має певні недоліки [9]:

– складна організація лізингової угоди через значну кількість учасників;

– на підготовку фінансової лізингової угоди може знадобитися більше часу, ніж на підготовку контракту на купівлю; вищими можуть бути й адміністративні витрати, тому вважають, що ціна лізингу може бути нижчою або дорівнювати ціні позики лише за наявності певних податкових пільг;

– процедура для укладення договору лізингу потребує стати на облік у Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг, що особливо складно для підприємств, які насамперед виготовляють основні фонди для власних потреб й не передбачають, що надалі вони будуть передані у фінансову оренду;

– науково-технічний прогрес робить об'єкт лізингу застарілим, під час фінансового лізингу орендні платежі не припиняють до завершення угоди;

– лізингові операції є досить ризиковою справою і мають специфічні ризики:

а) фінансові ризики;

- б) ризик несплати лізингових платежів;
- в) проектні ризики;
- г) майновий ризик, пов'язаний з утратою, пошкодженням предмета лізингу;
- д) ризик неповернення предмета лізингу.

Лізингодавець має ризик морального старіння майна й отримання лізингових платежів, а вартість лізингу є вищою, ніж позики, оскільки ризики зношення устаткування покладають на лізингодавця, відповідно останній закладає це у вартість лізингу. Але мінімізувати ризики або повністю їх виключити можливо, для цього потрібно ретельно обдумати згоду на надання лізингу, провести комплексний аналіз лізингоотримувача, розробити графік грошових надходжень. Багато науковців вважають, що, лізингові схеми мають знижений ступінь ризику. Потрібно пам'ятати, що, застосовуючи один з обраних методів зниження одного з ризиків, варто простежити, як це позначиться на інших ризиках.

У цілому лізинговий кредит сприяє активізації інвестування приватного капіталу у сферу виробництва, поліпшенню фінансового стану товаровиробників, а також підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

ВИСНОВКИ

Основним джерелом позикових фінансових ресурсів підприємства є кошти, що воно одержує за рахунок кредитів. Найбільш поширеними є банківські кредити, що дозволяють підприємствам покривати потребу в оборотних фондах і відновлювати основні засоби. Банківське кредитування підприємств має різноманітні форми, серед яких найчастіше застосовують термінові кредити і кредитні лінії. Перспективними формами банківського кредитування є акцептний і авальний кредити, кредит під облік векселів, а також надання факторингових послуг.

Серед небанківської форми кредитування можна виділити перспективність використання різних форм лізингу та оренди, що дають підприємствам ряд переваг.

Кредитний процес, що припускає взаємодію підприємства з комерційним банком, можна поділити на кілька стадій, основною з яких є оцінювання кредитоспроможності позичальника.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 3

1. Принципи банківського кредитування підприємств.
2. Поняття кредитної лінії.
3. Поняття контокорентного кредиту та овердрафту.
4. Поняття акцептного та авального кредиту.
5. Особливості надання факторингових послуг підприємству.
6. Визначення таких понять: «тратта», «трасат», «трасант», «ремітент», «індосамент», «акцепт», що застосовуються у вексельному обігу.
7. Сутність процедури банківського обліку векселів.
8. Визначення об'єктів лізингових угод.
9. Розмежування сфер фінансового та оперативного лізингу.
10. Склад лізингових платежів.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 3

1. Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги відображається у:
  - а) четвертому розділі пасиву балансу;
  - б) третьому розділі пасиву балансу;
  - в) третьому розділі активу балансу;
  - г) другому розділі активу балансу;
  - д) п'ятому розділі пасиву балансу.
2. До об'єктивних факторів необхідності кредитування підприємства відносять:
  - а) рівень менеджменту підприємства;
  - б) форми безготівкових розрахунків;
  - в) сезонність виробництва;
  - г) рівень організації збуту продукції;
  - д) схеми оподаткування підприємства.
3. Комерційний кредит:
  - а) надається в грошовій формі;
  - б) має лише довгостроковий характер;
  - в) надається на формування основних засобів;
  - г) має найменший ризик для кредитора;
  - д) надається в товарній формі.

4. Різниця між номінальною та обліковою вартістю векселя має назву:

- а) дисконт;
- б) аваль;
- в) акцепт;
- г) овердрафт;
- д) тратта.

5. Зазвичай банк не надає факторингових послуг:

- а) підприємствам оптової торгівлі;
- б) підприємствам, що торгують харчовими товарами;
- в) невеликим та середнім підприємствам;
- г) за компенсаційними чи бартерними угодами;
- д) сільськогосподарським підприємствам.

6. Комерційний кредит зазвичай оформлюється за допомогою:

- а) векселя;
- б) акцепту;
- в) індосаменту;
- г) ремітенту;
- д) правильна відповідь відсутня.

7. При комерційному кредитуванні роль кредитора зазвичай відіграють:

- а) комерційні банки;
- б) юридичні особи, пов'язані з виробництвом чи реалізацією товарів і послуг;
- в) страхові компанії;
- г) державні банки;
- д) НБУ.

8. Третя особа, якій може бути переданий переказний вексель, має назву:

- а) трасат;
- б) ремітент;
- в) акцептант;
- г) аваліст;
- д) трасант.

9. Не можуть бути об'єктами лізингу:
- а) земельні ділянки та інші природні об'єкти;
  - б) транспортні засоби;
  - в) промислові верстати та обладнання;
  - г) комп'ютерна техніка;
  - д) правильна відповідь відсутня.

10. Лізинг, який передбачає викуп лізингоотримувачем майна за залишковою вартістю, це:

- а) оперативний лізинг;
- б) міжнародний лізинг;
- в) фінансовий лізинг;
- г) пайовий лізинг;
- д) зворотний лізинг.

11. Лізинг, за умов якого майно залишається на балансі лізингодавця, це:

- а) фінансовий лізинг;
- б) оперативний лізинг;
- в) міжнародний лізинг;
- г) пайовий лізинг;
- д) зворотний лізинг.

12. До переваг лізингу з позиції лізингоотримувача можна віднести:

- а) підвищення якості продукції що виготовляється;
- б) зменшення суми оподаткованого прибутку;
- в) можливість розширення системи збуту продукції;
- г) підвищення іміджу підприємства;
- д) зменшення суми ПДВ, що повинне сплатити підприємство.

13. Наявність кредиторської заборгованості:

- а) зменшує потребу в кредитних ресурсах;
- б) збільшує потребу в кредитних ресурсах;
- в) не впливає на потребу в кредитних ресурсах;
- г) надає переваги при отриманні додаткових кредитів;
- д) підвищує фінансову стійкість підприємства.

14. Вид факторингу, за якого підприємство-постачальник сповіщає підприємство-покупця про передавання права на одержання оплати банку чи факторинговій компанії, називається:

- а) внутрішній;
- б) ре-факторинг;
- в) конфіденційний;
- г) зовнішній;
- д) конвенційний.

15. Кредиторами підприємств можуть бути:

- а) держава;
- б) банки і спеціалізовані інститути;
- в) підприємства;
- г) міжнародні фінансово-кредитні установи;
- д) усі відповіді правильні.

16. До суб'єктивних факторів кредитування підприємства належать:

- а) характер виробничого;
- б) сезонність виробництва;
- в) рівень організації збуту;
- г) немає правильної відповіді;
- д) галузева належність підприємства.

17. Позика, за якої банк бере на себе відповідальність із зобов'язань підприємства у вигляді доручення та гарантії, має назву:

- а) акцептний кредит;
- б) авальний кредит;
- в) факторинг;
- г) кредитна лінія;
- д) обліковий кредит.

18. До умов, на яких ґрунтуються лізингові відносини, не належать:

- а) застави;
- б) терміновості;
- в) платності;
- г) збалансованості;
- д) зворотності.

19. Залежно від терміну погашення зобов'язання поділяють на:
- а) короткострокові, поточні;
  - б) довгострокові, короткострокові;
  - в) поточні, довгострокові;
  - г) поточні, довгострокові, короткострокові;
  - д) короткострокові, середньострокові, довгострокові.

20. Максимальний термін погашення поточних зобов'язань:
- а) 3 міс.;
  - б) 12 міс.;
  - в) 6 міс.;
  - г) 24 міс.;
  - д) 18 міс.

РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ 1 ДО ТЕМИ 3

Банк планує видати підприємству кредит сумою 10 000 грн із 1 лютого до 12 вересня у високосному році під 1Б % річних. На яку величину буде відрізняться сума, що погашається, відповідно при щомісячному складному і простому нарахуваннях відсотків (Б – передостання цифра номера залікової книжки).

РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ 2 ДО ТЕМИ 3

Банк обліковує вексель номінальною вартістю 25 000 грн, виплачуючи при цьому його власникові 23 800 грн. Визначити термін від дати обліку до дати погашення векселя, якщо:

а) проста облікова ставка дорівнює 1А % річних і часова база становить 360 днів;

б) складна облікова ставка дорівнює 1Б % річних, що нараховуються щомісяця. (А – остання, Б – передостання цифра номера залікової книжки).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 3

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

2. Закон України Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.

3. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.

4. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. О. Непочатенко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2011. – 328 с.

5. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.

6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

7. Калініченко Л. Л. Кредитування підприємництва як форма фінансової підтримки [Електронний ресурс] / Л. Л. Калініченко // Проблеми економіки. – 2015. – № 3. – Режим доступу : http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-3_0-pages-193_200.pdf.

8. Закон України «Про фінансовий лізинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>.

9. Карнаушенко А. С. Переваги та недоліки лізингу як виду фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / А. С. Карнаушенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=2463>.

ТЕМА 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Грошові розрахунки підприємств.

4.2. Проведення касових операцій.

Ключові терміни: безготівкові розрахунки, розрахунковий документ, банківські рахунки, принципи організації розрахунків, касові операції підприємства.

4.1. Грошові розрахунки підприємств

Грошові розрахунки підприємств усіх форм власності можуть здійснюватись у готівковій і безготівковій формах. У сукупності ці грошові розрахунки формують грошовий обіг підприємств.

Грошовий обіг на кожному підприємстві пов'язаний із такими напрямками [1, с. 39]:

- забезпечення процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектувальних, виплата заробітної плати);
- реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпечення спільної діяльності підприємств;
- отримання і погашення кредитів і сплата відсотків за кредит кредитним установам.

Безготівковий грошовий обіг повністю здійснюється через банківські установи, де відкрито рахунки суб'єктів підприємницької діяльності.

Від правильної організації грошових розрахунків у цілому залежить оперативність їх здійснення, а отже, і фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Грошові розрахунки можуть набирати як *готівкової*, так і *безготівкової* форми. Безготівковим грошовим розрахункам зазвичай віддають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягають значної економії витрат на їх здійснення.

Сферу готівкових і безготівкових розрахунків розмежовано. *Готівкову форму розрахунків* застосовують для обслуговування населення – виплата заробітної плати, матеріального заохочення, дивідендів, пенсій, грошової допомоги.

Безготівкові розрахунки – це грошові розрахунки, що здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші (кошти) списуються з рахунка платника і переказуються на рахунок отримувача коштів.

Безготівкові розрахунки необхідно розглядати як цілісну систему, що вміщує:

- класифікацію розрахунків;
- організацію розрахунків;
- форми відповідних документів;
- взаємовідносини платників із банками.

Організація розрахунків передбачає їх здійснення записом (переказуванням) коштів із рахунка покупця (платника коштів) на рахунок постачальника (отримувача коштів) або заліком взаємних розрахунків між покупцем і постачальником продукції.

Безготівкові розрахунки здійснюються різними формами. Різні форми розрахунків пов'язані з використанням різних видів розрахункових документів.

Розрахункові документи готує постачальник або платник, а в окремих випадках – банк. **Розрахунковий документ** – це відповідно оформлений документ на переказ коштів. Використовуються відповідні форми безготівкових розрахунків (залежно від форми розрахункового документа), а саме (рис. 4.1–4.5):

- платіжними дорученнями;
- платіжними вимогами-дорученнями;
- інкасовими дорученнями (розпорядженнями);
- векселями;
- чеками.

Організація безготівкових розрахунків повинна активно сприяти вирішенню таких завдань:

- удосконаленню комерційного розрахунку на підприємстві;
- підвищенню відповідальності підприємств за своєчасне і в повному обсязі здійснення платежів за всіма зобов'язаннями;
- зміцненню договірної дисципліни;
- прискоренню обігу коштів.

Підприємства та їх відокремлені підрозділи можуть мати такі *банківські рахунки* в національній валюті:

- *поточні* рахунки, що відкриваються для зберігання грошових коштів та здійснення всіх видів банківських операцій;

Платіжне доручення № P24A7901750A0478292
від 04.09.2015 13:35

0410001
Одержано банком
04.09.2015 13:35

Ключ P24AP24A7901750A0478292

Платник Талько Владимир Сергеевич

Банк платника	Код банку	ДЕБЕТ рах. №	СУМА
ПРИВАТБАНК	305299	5168 **** * 3734	422.98 UAH

Одержувач ПАТ ЕКЖИТОМИРОБЛЕНЕРГО

Банк одержувача	Код банку	КРЕДИТ рах. №	
	300506	26008002011613	

Код 22048622

Сума словами
чотириста двадцять дві грн. 98 коп.

Коментар до платежу
Рахунок 1663/020 від 03.09.2015. Платник: ГОЛУБ ВОЛОДИМИР СЕРГІЙОВИЧ

422.98 UAH

М.П. Підписи _____ Керівник Приват24 Ігнатенко Т. М.

ПАО КБ "ПРИВАТБАНК"
 ЦЕНТР ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСА
 МФО 305299
 ОДІЛ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖЕЙ

Проведено банком
 04.09.2015 13:35
 Підпис банку

Рисунок 4.1 – Платіжне доручення (приклад)

(1)	ПЛАТІЖНА ВИМОГА-ДОРУЧЕННЯ N (3)	(2)	0410002
від " " (4) 20 р.		Одержано банком	
Платник (9)	" " (50) 200 р.		
Код (8)			
Банк платника (11) у.м.	Код банку (12)	ДЕБЕТ рах. N (10)	СУМА (7)
Одержувач (15)		КРЕДИТ рах. N	
Код (16)		(17)	
Банк одержувача (13) у.м.	Код банку (14)		
Присвоєно номер платежу (19)			(18)
М.П. Підпис одержувача (44)			
(43)		ДЕБЕТ рах. N (10)	СУМА ДО ОПЛАТИ (7)
Сума до оплати словами (6)		КРЕДИТ рах. N (17)	
М.П. Підпис (40)	(41)	Проведено банком " " (51) 200 р.	Підпис банку

Рисунок 4.2 – Платіжна вимога-доручення (приклад)

		[2]	0410008
[1] ІНКАСОВЕ ДОРУЧЕННЯ (розпорядження) N		[3]	Одержано банком
від "___" ___ [4] 20__р.		"___" ___ [50]	20__р.
		"___" ___ [70]	20__р.
Платник [9]	Код [8]	Код банку [12]	ДЕБЕТ рах. N [10]
Банк платника [11]	у м. _____		СУМА [7]
Отримувач [72]	Код [74]	Код банку [75]	КРЕДИТ рах. N [71]
Банк отримувача [73]	у м. _____		
Сума словами [6]			
Примітка платіжника [19]		[18]	
Службач [76]	_____		Проведено банком
М. П. [77]	Підписи [78]	_____	"___" ___ [51] 20__р.
		_____	Підпис банку

Рисунок 4.3 – Інкасове доручення (розпорядження) (приклад)

ПРОСТІЙ ВЕКСЕЛЬ	
(валюта)	(сума цифрами)
Серія АА 0359750	
(місце складання)	(дата складання)
"___" ___ 20__р. ми заплатимо проти цього простого векселя наказу	
(найменування того, кому або за наказом кого платіж повинен бути здійснений)	
(валюта)	(сума словами)
Підлягає сплаті в _____	 Підпис і точна адреса векселедавця ідентифікаційний номер (код)
_____ (місце платежу)	
_____ (найменування банківської установи)	
<small>Державний КОС 344/228/11/ч. 2006р. 1.670000</small>	

Рисунок 4.4 – Вексель (приклад)

Поповнюйте свій мобільний на будь-яку суму з картки ПРИВАТБАНКУ БЕЗКОШТОВНО!
Дізнайтеся більше про послугу на сайті privatbank.ua у розділі MobileBanking
Замовте картку ПриватБанку прямо зараз:
відправте SMS на номер 3777 з кодом 1914
-картка Миттева, або 1929 -картка Classic

Номер чека : 23042012090753
Термінал : TS201896
Вулиця : вул.Мечникова 10/2
Місто : Київ
Час : 23.04.2012 09:07:53
Тип : Операція за готівку
Опис : Поповнення картки по номеру

Номер картки : 4405 **** * 3171
ПІБ : БУРИМА АЛЕКСАНДР
АЛЕКСАНДРОВИЧ
Сума : 10.00 грн.

Результат : Вдало
Код відповіді : 0
Transaction id : 2b23.04.2012 09:06:38

Согласен (а) на обработку банком любых моих персональных данных для предоставления банковских услуг
www.privatbank.ua
0 800 500 00 3

Рисунок 4.5 – Чек (приклад)

– *бюджетні*, що відкриваються підприємствам, яким виділяються кошти за рахунок державного або місцевого бюджетів для цільового їх використання;

– *кредитні*, що відкриваються в будь-якій установі банку, яка має право видавати кредити (ці рахунки призначено для обліку кредитів, наданих способом оплати розрахункових документів чи переказу коштів на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитної угоди);

– *деPOSITні*, що відкриваються між власником рахунку та установою банку на визначений термін. Кошти на депозитні рахунки переказуються з поточного рахунку і після закінчення терміну зберігання повертаються на нього. Відсотки на депозитні вклади перераховуються на поточний рахунок або зараховуються на по-

повнення депозиту. Проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою з депозитного рахунку забороняються.

Для відкриття поточних рахунків підприємства подають установам банків такі документи:

- заяву на відкриття рахунку, підписану керівником та головним бухгалтером;

- копію свідоцтва (засвідчену нотаріально) про державну реєстрацію в органі державної виконавчої влади або іншому органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію;

- копію статуту (положення), засвідчену нотаріально чи органом реєстрації. Установа банку, що відкриває поточний рахунок, робить позначку про відкриття рахунку на тому примірнику статуту (положення), де стоїть позначка про взяття підприємства на облік у податковому органі, після цього цей примірник повертається власникові рахунку;

- копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік;

- картку зі зразками підписів осіб, яким надано право розпорядження рахунком та підпису розрахункових документів зі зразком відбитка печатки підприємства;

- копію документа про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України, засвідчену нотаріально або органом, що видав відповідний документ.

Банківські рахунки в іноземній валюті поділяють на:

- поточні;

- розподільчі;

- кредитні;

- депозитні (вкладні).

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається підприємству для проведення розрахунків у безготівковій та готівковій іноземній валюті в разі здійснення поточних операцій.

Розподільчий рахунок призначений для попереднього зарахування коштів в іноземній валюті. Кошти, що були зараховані на розподільчий рахунок і не підлягають продажу на міжбанківському валютному ринку України, розподіляють за призначенням. Гривневий еквівалент коштів в іноземній валюті, які були зараховані на розподільчий рахунок і згідно з чинним законодавством України під-

лягають продажу на міжбанківському валютному ринку, в установленому порядку зараховується на поточний рахунок.

Принципи організації розрахунків [2, с. 29]

Перший принцип безготівкових розрахунків стосується обов'язкового зберігання підприємствами та установами коштів на рахунках в установах банку (за винятком перехідних залишків у касі).

Другий принцип полягає в тому, що підприємствам надано право вибору установи банку для відкриття рахунків усіх видів (основного й додаткового) за згодою банку.

Третій принцип – принцип самостійного (без участі банків) вибору підприємствами форми розрахунків та закріплення їх у своїх договорах та угодах.

Четвертий принцип – кошти з рахунку підприємства списуються за розпорядженням його власника.

П'ятий принцип – поточні рахунки підприємствам – суб'єктам підприємницької діяльності відкривають установи банків лише за умови повідомлення про це податковому органу.

Шостий принцип полягає в терміновому здійсненні платежів. Момент здійснення платежу повинен бути максимально наближеним до часу відвантаження товарів, виконання робіт, надання послуг.

Сьомий принцип: платежі здійснюються в межах залишків коштів на рахунках платника або в межах наданого банківського кредиту.

Восьмий принцип: розрахунки між суб'єктами підприємницької діяльності можуть здійснюватися готівкою. При цьому постачальник – отримувач коштів повинен суму отриманої готівки провести через касову книгу і повернути її в повному обсязі на свій рахунок у банк.

4.2. Проведення касових операцій

Порядок ведення касових операцій регламентується Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637, і поширюється на всі підприємства незалежно від форм власності та виду діяльності, а також на фізичних

осіб – суб'єктів підприємницької діяльності (крім банків і підприємств зв'язку).

Касові операції підприємства пов'язані як із прийняттям, так і з видачею готівки. Порядок ведення касових операцій регламентується НБУ і поширюється на всі підприємства незалежно від форм власності та виду діяльності, а також на фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності (крім банків і підприємств зв'язку).

Касові операції – операції підприємств (підприємців) між собою та з фізичними особами, пов'язані з прийманням і виданням готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку [3].

Касові операції мають ряд особливостей, поданих на рисунку 4.6 [4, с. 211].

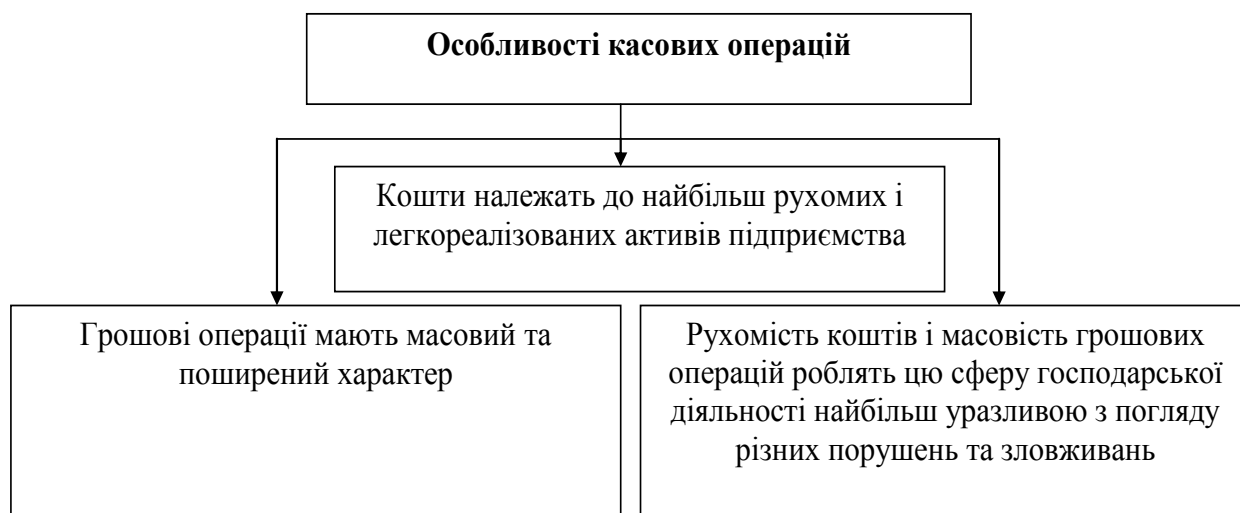

Рисунок 4.6 – Особливості касових операцій

Усі підприємства, що мають поточні рахунки в банку, зобов'язані саме там зберігати свої кошти. Отримувати готівку з власного рахунку підприємства можуть не лише на заробітну плату, матеріальне заохочення, відрядження та загальногосподарські витрати, а й на інші цілі (розрахунки за сировину, матеріали, товари тощо). Напрямки касових операцій подано на рисунку 4.7 [4, с. 211].

Отримання готівки з поточного рахунку здійснюється з використанням грошового чека. Виписуючи грошовий чек, підприємство тим самим дає розпорядження банку видати уповноваженій особі зазначену в чеку суму готівки. При оформленні чека не допускається

ся виправлень, що можуть поставити під сумнів його достовірність.

Рисунок 4.7 – Напрямки касових операцій

Розрахунки готівкою підприємствами усіх видів діяльності та форм власності проводяться з оформленням таких документів: податкових накладних, прибуткових і видаткових касових ордерів, касового або товарного чека, квитанції, договору купівлі-продажу, актів про закупівлю товарів, виконання робіт (надання послуг) або інших документів, що засвідчують факти якоїсь діяльності, яка підлягає оплаті.

Форми податкової накладної, ведення книг обліку придбання та продажу товарів (робіт, послуг), порядок їх заповнення, а також систему обліку цих операцій визначає Державна податкова адміністрація.

Усім підприємствам, що мають рахунки в установах банків і здійснюють касові операції з готівкою, встановлюються ліміти залишку готівки в касі. Цей ліміт для кожного підприємства визначається комерційними банками за місцем відкриття рахунку з урахуванням режиму та специфіки роботи підприємства, відстані його від установи банку, розміру касових оборотів, установлених термінів і порядку передавання готівки до банку.

Підприємства мають право тримати у своїх касах готівку в межах лімітів. Ліміти касових залишків за необхідності впродовж року можуть бути переглянуті. До встановлення ліміту каси на поточний рік діє ліміт попереднього року.

Якщо підприємство має податкову заборгованість та одночасно здійснює розрахунки готівкою (крім розрахунків із податків та обов'язкових платежів), сума тих коштів ураховується як фактичні

залишки готівки в касі з подальшим їх порівнянням з установленим лімітом каси. На порушників цього положення накладається штраф за перевищення ліміту каси.

Колективні сільськогосподарські кооперативи, селянські спілки самостійно визначають обсяг готівки, що може постійно зберігатися в їх касах. Про це вони зобов'язані повідомляти в першому кварталі кожного року установи банків, які їх обслуговують. У межах цих коштів вони здійснюють необхідні поточні витрати (крім коштів на виплату заробітної плати та дивідендів). Готівку понад попередньо визначені обсяги вони так само повинні здавати в банки.

Ліміт залишку готівки в касі не встановлюється фермерським господарствам, які займаються виключно виробництвом, переробленням та реалізацією сільськогосподарської продукції, а також індивідуальним підприємцям.

Здавання надлишкової готівки підприємства проводять у порядку та в терміни, встановлені відповідною установою банку. Ця готівка зараховується на їх рахунки. Коли ліміту залишку готівки взагалі не встановлено, всю наявну в касі готівку наприкінці дня необхідно здати в банк.

Приймання готівки касами підприємств проводиться за відповідно оформленими (підписаними головним бухгалтером або особою, ним уповноваженою) прибутковими касовими ордерами. Видача готівки касами підприємств здійснюється за видатковими касовими ордерами або за належно оформленими платіжними (розрахунково-платіжними) відомостями.

Усі надходження й видачі готівки в національній валюті підприємства реєструють у касовій книзі.

Приймання та облік готівки підприємствами сфери торгівлі, громадського харчування та послуг, тобто здійснення розрахунків із населенням, проводять із застосуванням електронних контрольних касових апаратів або товарно-касових книг. Порядок застосування ЕККА визначається Державною податковою адміністрацією. Кожне підприємство, що має касу, веде лише одну касову книгу. Якщо підприємства мають підрозділи, що здійснюють касові операції з готівкою, незалежно від того, виділено ці підрозділи на самостійний баланс чи ні, вони повинні також вести касові книги.

Записи до касової книги проводить касир після одержання або видачі грошей за кожним прибутковим касовим ордером і видатковим документом. Щоденно, наприкінці робочого дня касир виводить залишок грошей у касі на наступне число і передає до бухгалтерії як звіт. Контроль за правильним веденням касової книги покладається на головного бухгалтера підприємства.

На кожному підприємстві в установлені керівником терміни (але не рідше одного разу на квартал) проводиться ревізія каси. Залишок готівки в касі звіряється з даними обліку за касовою книгою.

Перевірки касової дисципліни здійснюються органами Державної податкової адміністрації, Державної контрольно-ревізійної служби, фінансовими органами та установами банків.

Відповідальність за додержання касової дисципліни покладається на керівників підприємств, головних бухгалтерів, керівників фінансових служб і касирів [2, с. 29].

ВИСНОВКИ

Грошові розрахунки, що здійснюються підприємствами усіх форм власності, можуть проводитися в готівковій та безготівковій формах. У сукупності ці грошові розрахунки формують грошовий обіг підприємств.

Безготівковий грошовий обіг повністю здійснюється через банківські установи, де відкрито рахунки суб'єктів підприємницької діяльності.

Готівкову форму розрахунків застосовують для обслуговування населення – виплата заробітної плати, матеріального заохочення, дивідендів, пенсій, грошової допомоги.

Забезпечення грошових надходжень, потрібних для відшкодування витрат виробництва та обігу, своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед державою, банками та іншими суб'єктами господарювання, формування доходів і прибутку є найважливішими сторонами діяльності підприємств.

За рахунок грошових надходжень від реалізації продукції передусім відшкодовується вартість матеріальних витрат на виробництво використаної сировини, напівфабрикатів, матеріалів, електроенергії, палива та ін., а також перенесена частина вартості основних фондів (амортизаційні відрахування).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 4

1. Сутність безготівкового та готівкового грошового обігу на підприємстві.
2. Основні види безготівкових розрахунків та сфера їх застосування.
3. Види банківських рахунків підприємства.
4. Порядок відкриття банківських рахунків.
5. Принципи організації банківських розрахунків.
6. Порядок та особливості проведення касових операцій.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 4

1. Відповідно оформлений документ на переказ грошових коштів – це:
  - а) банківська квитанція;
  - б) касовий ордер;
  - в) переказний вексель;
  - г) розрахунковий документ;
  - д) немає правильної відповіді.
2. Застосування безготівкових розрахунків:
  - а) прискорює обіг коштів;
  - б) зменшує фінансову стійкість підприємства;
  - в) підвищує ризик неповернення коштів;
  - г) вимагає значних витрат коштів та часу;
  - д) може призвести до неплатоспроможності підприємства.
3. Рахунок, призначений для попереднього зарахування коштів в іноземній валюті, – це:
  - а) розподільчий рахунок;
  - б) депозитний рахунок;
  - в) бюджетний рахунок;
  - г) кредитний рахунок;
  - д) поточний рахунок.

4. При відкритті поточного рахунку повідомлення податковим органам про це:

- а) є необов'язковим;
- б) здійснюється за згодою підприємства;
- в) є обов'язковим;
- г) здійснюється лише при відкритті рахунку великими підприємствами;
- д) здійснюється лише при відкритті рахунку приватними підприємцями.

5. Порядок ведення касових операцій регламентується:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) Національним банком України;
- в) Міністерством фінансів;
- г) податковою адміністрацією;
- д) комерційними банками.

6. Розрахунки готівкою підприємствами проводяться з оформленням:

- а) платіжного доручення;
- б) платіжної вимоги;
- в) прибуткових і видаткових касових ордерів;
- г) акредитиву;
- д) векселя.

7. Форми, порядок заповнення та ведення книг обліку придбання та продажу товарів визначає:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Міністерство фінансів;
- в) Державна податкова адміністрація;
- г) Національний банк України;
- д) безпосередньо підприємство.

8. Ліміт залишку готівки в касі для підприємства установлюється:

- а) комерційними банками;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Міністерством фінансів;
- г) податковою адміністрацією;
- д) Національним банком України.

9. Порядок ведення касових операцій не поширюється на:

- а) банки;
- б) фізичних осіб;
- в) державні підприємства;
- г) податкову адміністрацію;
- д) немає правильної відповіді.

10. Які фактори не впливають на встановлення лімітів залишку готівки в касі:

- а) розмір зарплати керівництва підприємства;
- б) розмір касових операцій;
- в) режим і специфіка роботи підприємства;
- г) відстань підприємства від установи банку;
- д) немає правильної відповіді.

11. Реєстрація усіх надходжень й видачі готівки в національній валюті підприємства відбувається у:

- а) розрахунковому документі;
- б) касовому ордері;
- в) касовій книзі;
- г) платіжній відомості;
- д) немає правильної відповіді.

12. Порядок застосування ЕККА визначається:

- а) державною контрольно-ревізійною службою;
- б) постановою КМУ;
- в) перша і друга відповіді правильні;
- г) державною податковою адміністрацією;
- д) немає правильної відповіді.

13. Кожне підприємство, що має касу, може вести:

- а) лише одну касову книгу;
- б) розрахункові відомості;
- в) готівкову декларацію;
- г) дві касові книги;
- д) необмежену книгу.

14. Залишки до касової книги проводяться касиром:

- а) перед одержанням або видачею грошей за кожним прибутковим касовим ордером і видатковим документом;
- б) перед обліком торгової виручки за кожен день;
- в) після одержання або видачі грошей за кожним прибутковим касовим ордером і видатковим документом;
- г) після обліку торгової виручки за кожен день;
- д) немає правильної відповіді.

15. Грошові розрахунки в готівковій і безготівковій формах формують:

- а) кредиторську заборгованість;
- б) оборотні активи підприємства;
- в) капітал підприємства;
- г) необоротні активи підприємства;
- д) грошовий обіг підприємства.

16. До завдань організації безготівкових розрахунків відносять:

- а) сприяння розрахунку державного та місцевого бюджетів;
- б) попереднє зарахування коштів на розрахунковий рахунок;
- в) розрахунок між суб'єктами підприємницької діяльності;
- г) проведення розрахункових операцій із депозитного рахунку;
- д) зміцнення договірної дисципліни.

17. Банківські рахунки в іноземній валюті поділяють на:

- а) розрахункові, депозитні, бюджетні, розподільчі;
- б) поточні, депозитні, кредитні, розподільчі;
- в) поточні, бюджетні, депозитні, кредитні;
- г) розрахункові, державні, депозитні;
- д) кредитні, поточні, розрахункові.

18. Розподільчий рахунок призначений для:

- а) розподілу між підприємствами та установами банків;
- б) попереднього зарахування коштів у національній валюті;
- в) розподілу між місцевими і державним бюджетами;
- г) проведення розрахунків у безготівковій та готівковій іноземній валюті;
- д) попереднього зарахування коштів в іноземній валюті.

19. Другий принцип організації розрахунків:

- а) полягає в тому, що кошти з рахунку підприємства списуються за розпорядженням його власника;
- б) полягає в терміновому здійсненні платежів;
- в) полягає в тому, що підприємствам надано право вибору установи банку для відкриття рахунків усіх видів за згодою банку;
- г) це принцип самостійного (без участі банків) вибору підприємствами форми розрахунків та закріплення їх у своїх договорах та угодах;
- д) немає правильної відповіді.

20. Безготівковий грошовий обіг повністю здійснюється через банківські установи, де відкрито рахунки суб'єктів підприємницької діяльності:

- а) так;
- б) ні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 4

1. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.
2. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.
3. Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>.
4. Даценко Г. В. Аудит та інспектування грошових коштів і касових операцій: суть, проблемні аспекти та шляхи їх подолання / Г. В. Даценко, І. А. Левченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 7 (4). – С. 210 – 216.

ТЕМА 5. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

5.1. Прибуток як результат фінансово-господарської діяльності підприємства. Формування прибутку підприємства.

5.2. Методи розрахунку прибутку від реалізації продукції.

5.3. Сутність і методи розрахунку рентабельності.

5.4. Розподіл та використання прибутку.

Ключові терміни: прибуток, класифікація прибутку, порядок визначення доходів та їх склад, склад витрат, амортизаційні відрахування, методи нарахування амортизації, звіт про фінансові результати, чистий прибуток, методи розрахунку прибутку, рентабельність, етапи розподілу прибутку.

5.1. Прибуток як результат фінансово-господарської діяльності підприємства. Формування прибутку підприємства

Результатом діяльності підприємства є прибуток. Прибуток є перевищенням доходу над витратами. Зворотнє положення називається збитком. З економічної точки зору прибуток – *різниця між грошовими надходженнями і грошовими виплатами*. З господарської точки зору прибуток – це різниця між майновим станом підприємства на кінець і початок звітного періоду.

Підприємства реалізують свою продукцію споживачам, одержуючи за неї грошову виручку. Проте це ще не означає отримання прибутку. Для виявлення фінансового результату необхідно зіставити виручку з витратами на виробництво продукції та її реалізацію, тобто із собівартістю продукції.

Відповідно до П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2] прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Поняття прибутку також розглядається і в Господарському кодексі України та Податковому кодексі України [3]. У статті 134 Податкового кодексу України передбачено, що *прибуток визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних*

стандартів фінансової звітності, на різниці, що виникають відповідно до положень Податкового кодексу України.

Для платників податку, в яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку, за останній річний звітний (податковий) період не перевищує *двадцяти мільйонів гривень*, об'єкт оподаткування може визначатися без коригування фінансового результату до оподаткування на всі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень цього розділу.

Підприємство одержує прибуток, якщо виручка перевищує собівартість; якщо виручка дорівнює собівартості, то вдалося лише відшкодувати витрати на виробництво й реалізацію продукції, а прибуток відсутній; якщо витрати перевищують виручку, то підприємство одержує збиток, тобто негативний фінансовий результат, що ставить його в складне фінансове становище, яке не виключає й банкрутства.

Поява прибутку безпосередньо пов'язана з появою категорії «витрати виробництва». Прибуток – це і частина додаткової вартості продукту, що реалізує підприємство, яка залишається після покриття витрат виробництва. Виділення частини вартості продукції у вигляді витрат у грошовому вираженні є собівартістю продукції.

Прибуток є однією з основних категорій товарного виробництва. Це перш за все виробнича категорія, що характеризує відносини, які складаються в процесі суспільного виробництва.

А. М. Поддєрьогін [4, с. 29] надає таке тлумачення терміна «прибуток» – це частина додаткової вартості, вироблена і реалізована, готова до розподілу. Підприємство одержує прибуток після того, як втілена в створеному продукті вартість буде реалізована і набере грошової форми.

У свою чергу, додатковий продукт – це вартість, створювана виробниками понад вартість необхідного продукту. Додатковий продукт властивий усім суспільно-економічним формаціям і є однією з важливих умов їх успішного розвитку.

Таким чином, додатковий продукт – це не що інше як сукупність благ, які або споживаються власниками різних видів підприємств на основі привласнення ними результатів праці своїх праців-

ників, або споживаються суспільством загалом через суспільні фонди споживання [5, с. 83]

З огляду на те що прибуток є об'єктивною економічною категорією, то на її формування впливають об'єктивні процеси, що відбуваються в суспільстві, у сфері виробництва і розподілу валового внутрішнього продукту.

Водночас прибуток – це підсумковий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання. Тому прибуток показує її результати і враховує вплив багатьох чинників. Існують особливості у формуванні прибутку підприємств залежно від сфери їх діяльності, галузі господарства, форми власності, розвитку ринкових відносин.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, який відображається в бухгалтерському обліку, в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає [4, с. 29]:

- установлений порядок визначення фінансових результатів діяльності;
- розрахунок собівартості продукції (робіт, послуг);
- розрахунок загальногосподарських витрат;
- визначення прибутку (збитків) від фінансових операцій, іншої діяльності.

Важливо зауважити, що на розмір прибутку та його динаміку впливають фактори, як залежні, так і не залежні від зусиль підприємства. Фактори, що впливають на значення прибутку підприємства, подані на рисунку 5.1 [6].

Класифікація основних видів прибутку

Прибуток класифікують за декількома ознаками, основними з яких є:

- джерела формування;
- види діяльності;
- склад елементів, що формують прибуток.

Класифікація основних видів прибутку подана на рисунку 5.2.

Відповідно до наведеної класифікації розглянемо основні види прибутку.

Отримання валового прибутку було пов'язане з кількома напрямками діяльності підприємства.

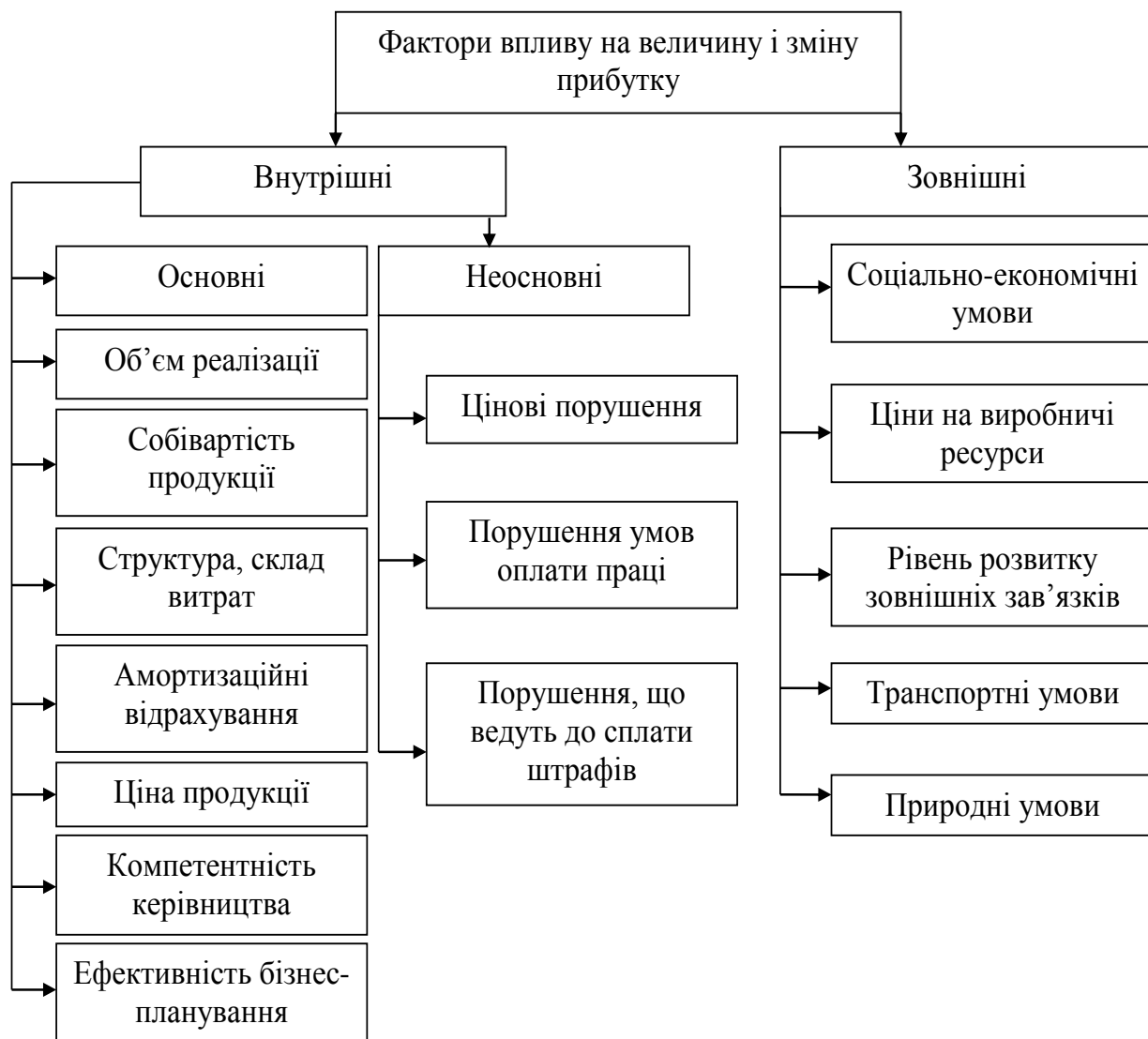

Рисунок 5.1 – Фактори, що впливають на значення прибутку підприємства

По-перше, це основна діяльність. Її результатом є прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Зазвичай цей прибуток має основну питому вагу в складі валового прибутку. Прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається відніманням із виручки від реалізації суми податку на додану вартість, акцизного збору, ввізного митного збору, митних зборів, а також витрат, що були враховані у собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг). Залежно від сфери, виду діяльності підприємства існують деякі особливості формування цього прибутку, методики її розрахунку.

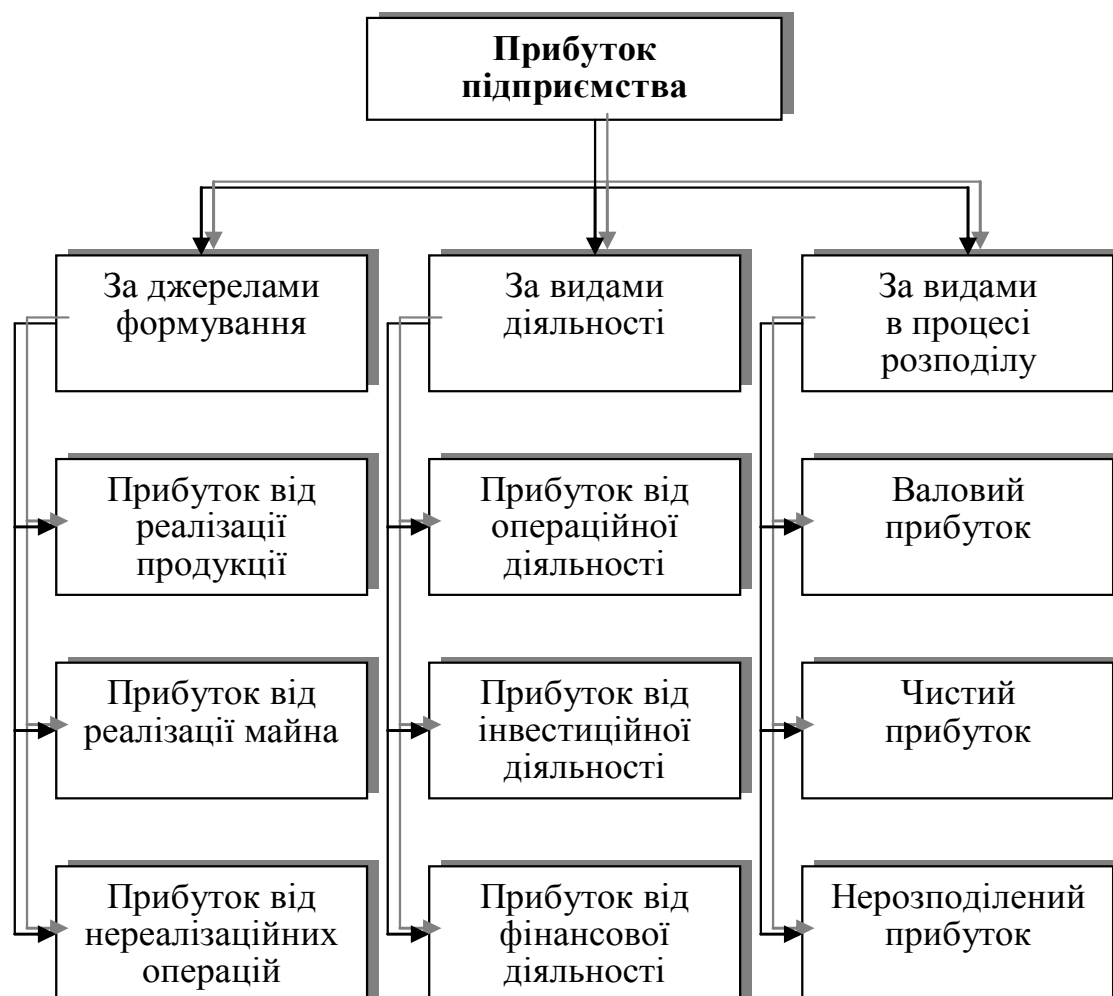

Рисунок 5.2 – Класифікація прибутку

По-друге, це діяльність, що не є основною для даного підприємства, але пов'язана з реалізацією матеріальних і нематеріальних цінностей, деяких послуг. При цьому підприємство одержує прибуток від іншої реалізації.

По-третє, це діяльність, пов'язана із здійсненням фінансових інвестицій. Як наслідок, підприємства одержують прибуток у вигляді дивідендів на акції, від вкладення коштів до статутних фондів інших підприємств (прибутки від володіння корпоративними правами); у вигляді відсотків із державних цінних паперів, облігацій підприємств, за депозитними рахунками в банках. Обсяг цього прибутку та його питома вага у валовому прибутку мають тенденцію до зростання, що обумовлене розвитком ринкової економіки, фондового ринку.

На обсяг цього прибутку впливають обсяги фінансових інвестицій, їх напрям і структура, умови оподаткування. Необхідно за-

значити, що прибуток, одержаний від володіння корпоративними правами і державними цінними паперами суб'єктами господарювання, оподатковується.

По-четверте, це діяльність, пов'язана з отриманням позареалізаційного прибутку і виникненням позареалізаційних витрат (збитків) підприємств [4, с.29].

Порядок визначення доходів та їх склад

Доходи, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування, включаються до доходів звітного періоду та складаються з доходу від операційної діяльності та інших доходів, що визначаються відповідно до П(С)БО 15 «Дохід» [7].

Дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена. Критерії визнання доходу, наведені в П(С)БО 15, застосовуються окремо до кожної операції. Проте ці критерії потрібно застосовувати до окремих елементів однієї операції або до двох чи більше операцій разом, якщо це впливає із суті такої господарської операції (операцій).

Не визнають доходами такі надходження від інших осіб [7]:

- сума податку на додану вартість, акцизів, інших податків та обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів;
- сума надходжень за договором комісії, агентським та іншим аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо;
- сума попередньої оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума авансу в рахунок оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума завдатку під заставу або на погашення позики, якщо це передбачене відповідним договором;
- надходження, що належать іншим особам;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів.
- сума балансової вартості валюти.

Визнані доходи класифікують у бухгалтерському обліку за такими групами:

- дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

- інші операційні доходи;
- фінансові доходи;
- інші доходи.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг без вирахування наданих знижок, повернення раніше проданих товарів та непрямих податків і зборів (податку на додану вартість, акцизного збору тощо).

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів.

До складу інших операційних доходів включають суми інших доходів від операційної діяльності підприємства, крім чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), зокрема: дохід від операційної оренди активів; дохід від операційних курсових різниць; відшкодування раніше списаних активів; дохід від роялті, відсотків, отриманих на залишки коштів на поточних рахунках у банках, дохід від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій), необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття тощо.

До складу фінансових доходів включають дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі).

До складу інших доходів, зокрема, включаються дохід від реалізації фінансових інвестицій; дохід від неопераційних курсових різниць та інші доходи, що виникають у процесі господарської діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Склад витрат

Відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» [8]. Витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.

Витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені.

Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені.

Якщо актив забезпечує одержання економічних вигод упродовж кількох звітних періодів, то витрати визнаються шляхом систематичного розподілу його вартості (наприклад, у вигляді амортизації) між відповідними звітними періодами.

Не визнають витратами й не включають до звіту про фінансові результати:

- платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- попередню (авансову) оплату запасів, робіт, послуг;
- погашення одержаних позик;
- інші зменшення активів або збільшення зобов'язань, що не відповідають ознакам, наведеним у пункті 6 цього Положення (стандарту);
- витрати, що відображаються зменшенням власного капіталу відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку;
- балансову вартість валюти.

Собівартість реалізованих товарів визначається за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [9].

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована упродовж звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включають:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Виробнича собівартість продукції зменшується на справедливую вартість супутньої продукції, яка реалізується, та вартість супутньої продукції в оцінюванні можливого її використання, що використовується на самому підприємстві.

Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюються підприємством.

До складу прямих матеріальних витрат включають вартість сировини та основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів та комплектувальних виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу прямих витрат на оплату праці включають заробітну плату та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, що можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу інших прямих витрат включають усі інші виробничі витрати, що можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку.

До складу загальновиробничих витрат включають:

– витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо);

– амортизацію основних засобів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;

– амортизацію нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;

– витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;

– витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі);

витрати матеріалів, купівельних комплектувальних виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо);

- витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень;

- витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу; відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарату управління виробництвом; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг);

- витрати на охорону праці, техніку безпеки та охорону навколишнього природного середовища;

- інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей у цехах; оплата простоїв тощо).

Загальновиробничі витрати поділяють на постійні та змінні.

До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування та управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати розподіляють на кожен об'єкт витрат із використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичної потужності звітного періоду.

До постійних загальновиробничих витрат відносять витрати на обслуговування та управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати розподіляють на кожен об'єкт витрат із використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) за нормальної потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх виникнення. Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичної величини.

Перелік та склад змінних і постійних загальновиробничих витрат устанавлюються підприємством.

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не включають до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), поді-

ляють на адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

До адміністративних витрат відносять такі загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємством:

- загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення річних зборів, представницькі витрати тощо);

- витрати на службові відрядження й утримання апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу;

- витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання (операційна оренда, страхування майна, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення, охорона);

- винагороди за професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінювання майна тощо);

- витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо);

- амортизацію нематеріальних активів загальногосподарського використання;

- витрати на врегулювання спорів у судових органах;

- податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, зборів та обов'язкових платежів, що включаються до виробничої собівартості продукції, робіт, послуг);

- плату за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків, а також витрати, пов'язані з купівлею-продажем валюти;

- інші витрати загальногосподарського призначення.

Витрати на збут включають такі витрати, пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг):

- витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції на складах готової продукції;

- витрати на ремонт тари;

- оплату праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут;

- витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг);

- витрати на передпродажну підготовку товарів;

- витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом;

– витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, охорона);

– витрати на транспортування, перевалку і страхування готової продукції (товарів), транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції (товарів) відповідно до умов договору (базису) поставки;

– витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;

– витрати на страхування призначеної для подальшої реалізації готової продукції (товарів), що зберігається на складі підприємства;

– витрати на транспортування готової продукції (товарів) між складами підрозділів (філій, представництв) підприємства;

– інші витрати, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг.

До інших операційних витрат включають:

– витрати на дослідження та розроблення відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [10];

– собівартість реалізованих виробничих запасів, яка для цілей бухгалтерського обліку складається з їх облікової вартості та витрат, пов'язаних з їх реалізацією;

– суму безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів;

– втрати від операційної курсової різниці (тобто від зміни курсу валюти за операціями, активами та зобов'язаннями, пов'язаними з операційною діяльністю підприємства);

– втрати від знецінення запасів;

– нестачі й втрати від псування цінностей;

– визнані штрафи, пеню, неустойку;

– витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення;

– інші витрати операційної діяльності.

Витрати операційної діяльності групують за такими економічними елементами:

– матеріальні затрати;

– витрати на оплату праці;

- відрахування на соціальні заходи;
- амортизація;
- інші операційні витрати.

До складу елемента «Матеріальні затрати» включають вартість витрачених у виробництві (крім продукту власного виробництва):

- сировини й основних матеріалів;
- купівельних напівфабрикатів та комплектувальних виробів;
- палива й енергії;
- будівельних матеріалів;
- запасних частин;
- тари й тарних матеріалів;
- допоміжних та інших матеріалів.

Вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, не включається до елемента операційних витрат «Матеріальні затрати».

До складу елемента «Витрати на оплату праці» включають заробітну плату за окладами й тарифами, премії та заохочення, матеріальну допомогу, компенсаційні виплати, оплату відпусток та іншого невідпрацьованого часу, інші витрати на оплату праці.

До складу елемента «Відрахування на соціальні заходи» включають: відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства, відрахування на інші соціальні заходи.

До складу елемента «Амортизація» включають суму нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів.

До складу елемента «Інші операційні витрати» включають витрати операційної діяльності, які не ввійшли до складу елементів, наведених раніше, зокрема витрати на відрядження, послуги зв'язку, плату за розрахунково-касове обслуговування тощо.

До фінансових витрат відносять витрати на відсотки (за користування отриманими кредитами, випущеними облігаціями, фінансовою орендою тощо) та інші витрати підприємства, пов'язані із запозиченнями (крім фінансових витрат, які включають до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати») [11].

Втрати від участі в капіталі є збитками від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, що обліковуються методом участі в капіталі.

До складу інших витрат включають витрати, що виникають під час діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані безпосередньо з виробництвом та/або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг). До таких витрат належать:

- собівартість реалізованих фінансових інвестицій (балансова вартість та витрати, пов'язані з реалізацією фінансових інвестицій);
- втрати від зменшення корисності необоротних активів;
- втрати від безоплатної передачі необоротних активів;
- втрати від неопераційних курсових різниць;
- сума уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій;
- витрати на ліквідацію необоротних активів (розбирання, демонтаж тощо);
- залишкова вартість ліквідованих (списаних) необоротних активів;
- інші витрати діяльності.

Амортизаційні відрахування

У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [12] **амортизація** подається як систематичний розподіл амортизованої вартості необоротних активів упродовж терміну їх корисного використання (експлуатації).

У Податковому кодексі України термін «амортизація» подається більш широко: **амортизація** – систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується, впродовж терміну їх корисного використання (експлуатації) [13].

Об'єктом амортизації є вартість, яка амортизується (окрім вартості земельних ділянок, природних ресурсів і капітальних інвестицій) [12].

Амортизації підлягають:

- витрати на придбання основних засобів, нематеріальних активів та довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності;
- витрати на самостійне виготовлення основних засобів вирощування довгострокових біологічних активів для використання в

господарській діяльності, зокрема витрати на заробітну плату працівникам, зайнятим на виготовленні таких основних засобів;

- витрати на проведення ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення основних засобів, що перевищують 10 відсотків сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, які підлягають амортизації, на початок звітного року;

- витрати на капітальне поліпшення землі, не пов'язане з будівництвом, а саме іригацію, осушення та інше подібне капітальне поліпшення землі;

- капітальні інвестиції, отримані платником податку з бюджету, у вигляді цільового фінансування на придбання об'єкта інвестування за умови визнання доходів пропорційно сумі нарахованої амортизації за таким об'єктом.

Не підлягають амортизації та повністю належать до складу витрат за звітний період витрати платника податку на:

- утримання основних засобів, що перебувають на консервації;

- ліквідацію основних засобів.

Не підлягають амортизації та проводяться за рахунок відповідних джерел фінансування:

- витрати бюджетів на будівництво та утримання споруд благоустрою та житлових будинків, придбання і збереження бібліотечних та архівних фондів;

- витрати бюджетів на будівництво та утримання автомобільних доріг загального користування;

- витрати на придбання та збереження Національного архівного фонду України, а також бібліотечного фонду, що формується та утримується за рахунок бюджетів;

- вартість гудвілу;

- витрати на придбання/самостійне виготовлення та ремонт, а також на реконструкцію, модернізацію чи інші поліпшення невиробничих основних засобів.

Термін «невиробничі основні засоби» означає необоротні матеріальні активи, що не використовуються в господарській діяльності платника податку.

Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів [13]

Нарахування амортизації нематеріальних активів здійснюють із застосуванням норм Податкового кодексу.

Нарахування амортизації здійснюють впродовж терміну корисного використання (експлуатації) об'єкта, який устанавлюється наказом по підприємству при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не менше ніж визначено в таблиці 5.1 і призупиняється на період його виведення з експлуатації (для реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та інших причин) на підставі документів, що свідчать про виведення таких основних засобів з експлуатації).

При визначенні терміну корисного використання (експлуатації) необхідно враховувати:

- очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичне та моральне зношення, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо термінів використання об'єкта та інші фактори.

Амортизацію основних засобів проводять до досягнення залишкової вартості об'єктом його ліквідаційної вартості.

Методи нарахування амортизації

Амортизація основних засобів нараховується із застосуванням таких методів [12]:

1) прямолінійного, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, що амортизується, на термін корисного використання об'єкта основних засобів;

2) зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість;

Таблиця 5.1 – Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих термінів їх амортизації

Група	Мінімально допустимий термін корисного використання, років
Група 1 – земельні ділянки	–
Група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
Група 3 – будівлі,	20
споруди,	15
передавальні пристрої	10
Група 4 – машини та обладнання	5
з яких:	
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (зокрема, стільникові), мікрофони та рації, вартість яких перевищує 2 500 гривень	2
Група 5 – транспортні засоби	5
Група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
Група 7 – тварини	6
Група 8 – багаторічні насадження	10
Група 9 – інші основні засоби	12
Група 10 – бібліотечні фонди	–
Група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	–
Група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди	5
Група 13 – природні ресурси	–
Група 14 – інвентарна тара	6
Група 15 – предмети прокату	5
Група 16 – довгострокові біологічні активи	7

3) прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, що об-

числюється відповідно до терміну корисного використання об'єкта й подвоюється. Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби);

4) кумулятивного, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця терміну корисного використання об'єкта основних засобів, на суму кількості років його корисного використання;

5) виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, що амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

На основні засоби груп 1 та 13 амортизація не нараховується.

Суми амортизаційних відрахувань не підлягають вилученню до бюджету, а також не можуть бути базою для нарахування будь-яких податків та зборів.

Нарахування амортизації з метою оподаткування здійснюється підприємством за методом, визначеним наказом про облікову політику з метою складання фінансової звітності, та може переглядатися в разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання.

Нарахування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації.

Відображення прибутку у фінансовій звітності підприємства

Інформація про доходи, витрати і фінансові результати діяльності підприємства відображається у Звіті про фінансові результати. Тобто у звіті розраховується чистий прибуток, одержаний підприємством. Форма першої частини Звіту про фінансові результати наведена в таблиці 5.2.

Таблиця 5.2 – Форма першої частини Звіту про фінансові результати

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000		
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	( )	( )
Валовий: прибуток	2090		
збиток	2095	( )	( )
Інші операційні доходи	2120		
Адміністративні витрати	2130	( )	( )
Витрати на збут	2150	( )	( )
Інші операційні витрати	2180	( )	( )
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190		
збиток	2195	( )	( )
Дохід від участі в капіталі	2200		
Інші фінансові доходи	2220		
Інші доходи	2240		
Фінансові витрати	2250	( )	( )
Втрати від участі в капіталі	2255	( )	( )
Інші витрати	2270	( )	( )
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290		
збиток	2295	( )	( )
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300		
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305		
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350		
збиток	2355	( )	( )

5.2. Методи розрахунку прибутку від реалізації продукції

Управління формуванням прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) передбачає розрахунок його планового обсягу. Планування, прогнозування суми прибутку суб'єктів господарювання необхідні для складання поточних і перспективних фінансових планів.

Визначення суми прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) має певні особливості залежно від сфери діяльності суб'єкта господарювання: виробничої сфери, торгівлі, сфери послуг.

У виробничій сфері є особливості при розрахунках прибутку від реалізації продукції промисловими та сільськогосподарськими підприємствами, будівельними організаціями, підприємствами транспорту. У сфері послуг – особливості визначення прибутку від надання послуг комерційними банками, страховими компаніями, інвестиційними фондами, підприємствами торгівлі.

На підприємствах виробничої сфери можуть бути використані три методи розрахунку прибутку від реалізації продукції: прямого розрахунку, за показниками витрат на одну гривню продукції, економічний (аналітичний) метод.

Метод прямого розрахунку. Прибуток розраховують за окремими видами продукції, що виробляються й реалізуються. Для розрахунку необхідні такі вихідні дані:

1. Перелік і кількість продукції відповідної номенклатури (асортименту), що планується до виробництва та реалізації.
2. Собівартість одиниці продукції.
3. Ціна одиниці продукції (ціна виробника).

Приклад 1

Підприємство планує реалізувати 400 виробів. Собівартість одного виробу – 12 грн. Ціна виробу – 15 грн.

Перший варіант розрахунку. Прибуток від реалізації одного виробу – 3 грн (15 – 12 грн). Прибуток від реалізації всіх виробів – 1 200 грн (400 · 3 грн.).

Другий варіант розрахунку. Обсяг реалізації всіх виробів – 6000 грн (400 · 15 грн). Собівартість реалізованих виробів – 4 800 грн (400 · 12 грн). Прибуток від реалізації виробів – 1 200 грн (6 000 грн – 4 800 грн).

Цей метод розрахунку застосовують до відносно невеликого асортименту продукції. Метод достатньо точний, але дуже трудомісткий, якщо реалізується великий асортимент продукції. Крім того, він не дає можливості визначити вплив на прибуток окремих чинників.

Розрахунок прибутку на підставі показника витрат на 1 грн продукції. Це укрупнений метод. Може застосовуватися по підприємству в цілому при розрахунку прибутку від випуску, реалізації всієї продукції. Передбачається використання даних про виробничі витрати та реалізацію продукції за попередній період, а також очікуваних змін, прогнозованих у наступному періоді.

Приклад 2

Витрати на 1 грн продукції, що реалізується у звітному періоді, – 82 к. (розраховується діленням собівартості продукції на обсяг реалізації в оптових цінах). Планується зниження витрат на 1 грн продукції, що буде реалізована, на 2 к. Обсяг реалізації продукції в періоді, який планується, в оптових цінах – 1 100 тис. грн.

Перший варіант розрахунку. Витрати, які плануються на 1 грн реалізованої продукції, – 80 к. (82 к. – 2 к.). Собівартість продукції, що буде реалізована в плановому періоді, – 880 тис. грн ($1100 \cdot 0,80$). Прибуток від реалізації продукції в плановому періоді – 220 тис. грн ($1100 - 880$ тис. грн).

Другий варіант розрахунку. Витрати, що плануються на 1 грн реалізованої продукції, – 80 к. (82 к. – 2 к.). Прибуток на 1 грн продукції, що буде реалізована в плановому періоді, – 20 к. ($100 - 80$ к.). Прибуток від реалізації продукції в плановому періоді 220 тис. грн ($1100 \cdot 0,20$).

Цей метод розрахунку також не дає можливості визначити вплив окремих чинників на обсяг прибутку, його зміну.

Економічний (аналітичний) метод. Може використовуватися для розрахунку прибутку від випуску (реалізації) продукції. Він відрізняється від уже розглянутих методів розрахунку прибутку тим, що дає можливість визначити не лише загальну суму прибутку, а й вплив на його зміну окремих чинників: обсягу виробництва (реалізації) продукції, собівартості продукції, рівня оптових цін і рентабельності продукції, асортименту та якості продукції.

Розрахунок прибутку цим методом здійснюється окремо за порівнянню і непорівнянню продукцією в плановому періоді. Порі-

внянна продукція – це продукція, що вироблялася в попередньому періоді. Непорівнянна продукція – це продукція, що не вироблялася на підприємстві у попередньому періоді.

Розрахунок прибутку за порівнянною продукцією здійснюється в такій послідовності:

1) визначаються очікуваний базовий прибуток і базова рентабельність продукції;

2) порівнянна продукція планового періоду визначається за собівартістю періоду, що передував плановому;

3) виходячи з рівня базової рентабельності продукції, розраховується прибуток за порівнянною продукцією в плановому періоді;

4) розраховується вплив окремих чинників на зміну прибутку в плановому періоді.

Розрахунок базового прибутку здійснюється на підставі звітних або очікуваних даних за попередній період. Базовий прибуток – це прибуток від випуску (реалізації) продукції в періоді, який передував плановому. За його розрахунком здійснюється коригування звітного, очікуваного прибутків з урахуванням чинників, які на нього вплинули тоді, але не діятимуть у плановому періоді: зміна оптових цін, припинення випуску окремих видів продукції, зміна рентабельності окремих видів продукції, зниження їх собівартості. Від точності розрахунку базового прибутку залежить точність усіх подальших розрахунків.

Приклад 3

Прибуток періоду, який передує плановому, становив 30 000 грн. Собівартість продукції – 150 000 грн. Собівартість порівнянної продукції в планованому періоді – 160 000 грн. Зниження собівартості продукції в планованому періоді – 1 %. Необхідно проаналізувати зміни прибутку в планованому періоді.

Базова рентабельність визначається діленням базового прибутку (30 000 грн) на очікувану собівартість продукції за період, який передує плановому (150 000 грн). Базова рентабельність становитиме 20 % ($30000 / 150000 \cdot 100$ %).

Тоді собівартість порівнянної продукції в плановому періоді, виходячи із собівартості попереднього періоду, дорівнюватиме 158 400 грн ($160000 \cdot (100 - 1) / 100$ %). Прибуток від зниження

собівартості порівнянної продукції в планованому періоді дорівнюватиме 1 600 грн (160000 – 158400 грн).

Прибуток від випуску (реалізації) порівнянної продукції в планованому періоді виходячи з рівня базової рентабельності, становитиме 31 680 грн (158400 грн · (20 : 100 %)).

Різниця 1 680 грн (31680 – 30000 грн) – це збільшення прибутку від випуску (реалізації) порівнянної продукції в планованому періоді внаслідок впливу такого чинника, як збільшення обсягу випуску продукції.

Прибуток від випуску (реалізації) непорівнянної продукції може бути розрахований методом прямого розрахунку, якщо є відповідні вихідні дані. За браком таких прибуток розраховується для всієї непорівнянної продукції з використанням показника середньої рентабельності продукції по підприємству.

З розглянутих методів розрахунку прибутку метод прямого розрахунку практично може бути використаний на підприємствах різних сфер діяльності та галузей економіки. Щодо аналітичного методу розрахунку і методу з використанням показника витрат на 1 грн продукції, то методологія та окремі положення можуть бути застосовані також і на підприємствах сфери послуг.

5.3. Сутність і методи розрахунку рентабельності

Абсолютна сума прибутку, одержана підприємством, зокрема прибуток від основної діяльності, є дуже важливим показником. Проте він не може характеризувати рівень ефективності господарювання. За інших однакових умов більшу суму прибутку одержить підприємство, яке має більший капітал, використовує більше живої та матеріалізованої роботи, більше виробляє й реалізує продукції (робіт, послуг).

Щоб зробити висновок про рівень ефективності роботи підприємства, одержаний прибуток необхідно порівняти із здійсненими витратами.

По-перше, витрати можна розглядати як поточні витрати діяльності підприємства, тобто собівартість продукції (робіт, послуг). Тут можливі різні варіанти визначення поточних витрат і прибутку, що використовуються в розрахунках.

По-друге, витрати можна розглядати як авансовану вартість (авансований капітал) для забезпечення виробничої та фінансово-

господарської діяльності підприємства. Тут також можливі різні варіанти визначення авансованої вартості й визначення прибутку, що береться для розрахунків.

Співвідношення прибутку з авансованою вартістю або поточними витратами характеризує таке поняття, як *рентабельність*. У широкому найзагальнішому розумінні рентабельність означає прибутковість, або дохідність виробництва та реалізації всієї продукції (робіт, послуг) або окремих її видів; дохідність підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки.

Рентабельність безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку. Проте її не можна ототожнювати з абсолютною сумою одержаного прибутку. Рентабельність – це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках.

Різні варіанти рішень, які приймаються при визначенні прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності.

Розрахунок рентабельності окремих видів продукції (робіт, послуг) може ґрунтуватися на показниках прибутку від їх випуску або реалізації. При цьому поточні витрати можуть братися в таких варіантах: собівартість продукції (виробнича); собівартість продукції, за винятком матеріальних витрат (заново створена вартість); вартість продукції в цінах виробника (вартість, за вирахуванням непрямих податків).

Для розрахунку рівня рентабельності підприємств можуть використовуватися : загальний прибуток, прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), тобто від основної діяльності. При цьому прибуток зіставляється з авансованою вартістю, що можна визначати в різних варіантах (весь капітал підприємства, власний капітал, позиковий капітал, основний капітал, оборотний капітал). Більш детально показники рентабельності розглянуті в темі 6 цього конспекту лекцій.

Для розрахунку рентабельності галузей економіки береться загальна сума прибутку, отримана підприємствами, об'єднаннями, іншими госпрозрахунковими формуваннями, що входять до відповідної галузі економіки. На рівень рентабельності галузі впливатиме наявність у ній малорентабельних і збиткових підприємств.

5.4. Розподіл і використання прибутку

Прибуток є важливим показником ефективності виробничо-господарської діяльності, а також джерелом формування централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів.

Одержаний підприємством прибуток може бути використаний для задоволення різноманітних потреб. По-перше, він спрямовується на формування фінансових ресурсів держави, фінансування бюджетних видатків. Це досягається вилученням у підприємств частини прибутку до державного бюджету. По-друге, прибуток є джерелом формування фінансових ресурсів самих підприємств і використовується ними для забезпечення господарської діяльності.

Етапи розподілу прибутку. Отже, одержаний підприємством прибуток є об'єктом розподілу. В розподілі прибутку можна виділити два етапи (рис. 5.3).

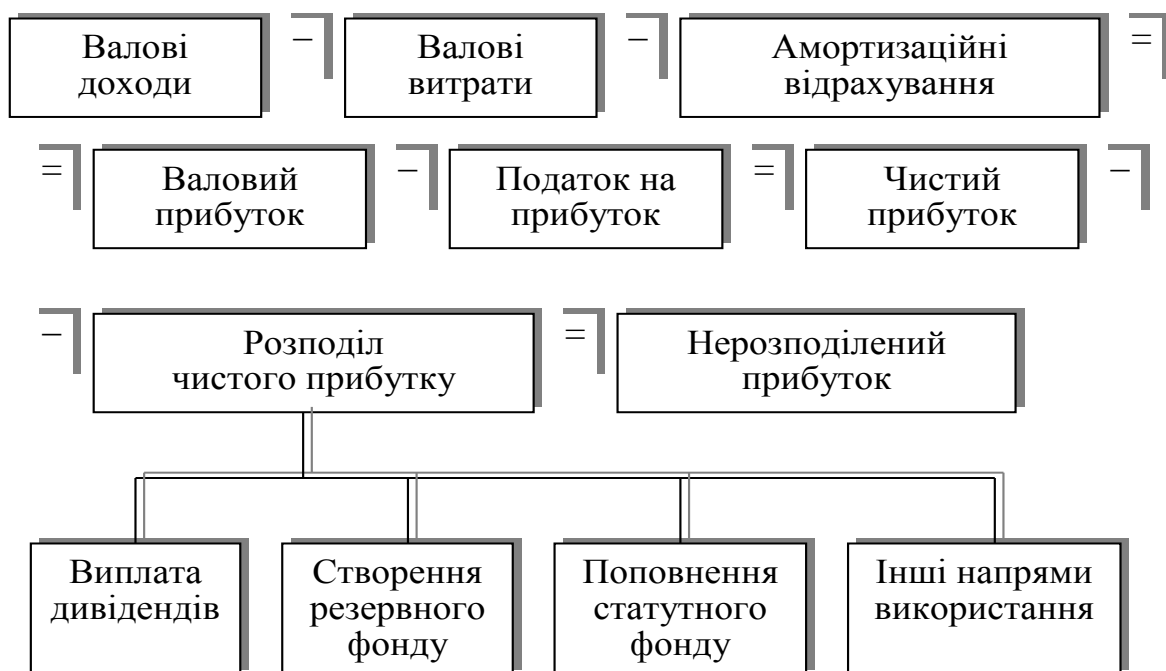

Рисунок 5.3 – Структурно-логічна схема розподілу і використання прибутку підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку

Перший етап – це розподіл загального прибутку. На цьому етапі учасниками розподілу є держава і підприємство. У результаті розподілу будь-який з учасників одержує свою частину прибутку. Пропорція розподілу прибутку між державою і підприємствами має

велике значення для забезпечення державних потреб і потреб підприємств. Це одне з принципових питань реалізації фінансової політики держави, від правильного рішення якої залежить розвиток економіки в цілому.

Пропорції розподілу прибутку між державою (бюджетом) і підприємством складаються під впливом декількох чинників. Велике значення при цьому має податкова політика держави щодо суб'єктів господарювання. Ця політика реалізується в сумі податків, що платяться за рахунок прибутку, у визначенні об'єктів оподаткування, ставках оподаткування, порядку надання податкових пільг.

Другий етап – це розподіл і використання прибутку, що залишився у розпорядженні підприємств після здійснення платежів до бюджету. На цьому етапі можуть створюватися за рахунок прибутку цільові фонди для фінансування відповідних витрат.

Визначення чистого прибутку підприємства здійснюється виключенням із загальної суми прибутку лише податку на прибуток. Отримання і сплата штрафів нині ураховуються при визначенні прибутку від іншої операційної діяльності, тобто в процесі формування прибутку. Отже, сплата штрафів підприємством безпосередньо не впливає на обсяг його чистого прибутку, як це мало місце раніше.

Відповідно до прийнятих положень (стандартів) бухгалтерського обліку не передбачені формування за рахунок прибутку ряду цільових фондів, як було раніше. Передбачено облік використання чистого прибутку на створення резервного фонду, виплату дивідендів, поповнення статутного фонду, інші напрями використання.

ВИСНОВКИ

Об'єктивна основа існування прибутку пов'язана з необхідністю первинного розподілу додаткового продукту. Прибуток – це форма прояву вартості додаткового продукту.

На формування абсолютної суми прибутку підприємства впливають: результати, тобто ефективність його фінансово-господарської діяльності, сфера діяльності, встановлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Існує декілька методів планування прибутку, найбільшого поширення з яких набули метод прямого рахунку та економічний метод.

Розподіл прибутку підприємства відбувається декількома етапами. Первинним є валовий прибуток, що визначається як різниця між валовими доходами підприємства, валовими витратами та амортизаційними відрахуваннями. Після додавання або віднімання відповідно позареалізаційних доходів і витрат, а також податку на прибуток на підприємстві залишається чистий прибуток, який використовується на його розсуд.

При вивченні цього розділу особливу увагу потрібно приділити складу валових доходів і витрат підприємства, для цього необхідно більш детально ознайомитися із законодавчою базою. Крім того, студентам необхідно звернути увагу на відмінності понять «валовий прибуток», «чистий прибуток», «нерозподілений прибуток» та інших.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 5

1. Визначення прибутку згідно з Податковим кодексом України.
2. Класифікація прибутку за джерелами формування, видами діяльності та видами в процесі розподілу.
3. Основні статті доходів та витрат підприємства згідно з Податковим кодексом України.
4. Особливості віднесення витрат подвійного призначення до складу витрат підприємства.
5. Розрахунок амортизаційних відрахувань, методи нарахування амортизації.
6. Послідовність розрахунку прибутку за різними методами.
7. Формули для розрахунку різних видів рентабельності.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 5

1. З господарської точки зору прибуток – це:
  - а) перевищення витрат підприємства над його доходами;
  - б) різниця позитивного і негативного грошових потоків підприємства;
  - в) перевищення доходу підприємства над його витратами;
  - г) різниця між майновим станом підприємства на початок і кінець звітного періоду;
  - д) різниця між грошовими надходженнями і грошовими витратами підприємства.

2. Прибуток як виробнича категорія характеризує:

- а) різницю між майновим станом підприємства на початок і кінець звітного періоду;
- б) перевищення доходу підприємства над його витратами;
- в) частину додаткової вартості продукту;
- г) перевищення витрат підприємства над його доходами;
- д) відносини, що складаються в процесі суспільного виробництва.

3. Згідно із законодавством прибуток визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на ... та суму інших витрат звітного податкового періоду:

- а) суму податку на додану вартість;
- б) суму податку на прибуток;
- в) собівартість реалізованих товарів;
- г) розмір сплаченої заробітної плати;
- д) вартість оборотних активів підприємства.

4. За видами в процесі розподілу прибуток класифікують на:

- а) прибуток від реалізації, прибуток від інвестиційної діяльності, валовий прибуток;
- б) нерозподілений прибуток, звітний прибуток, інвестиційний прибуток;
- в) валовий прибуток, чистий прибуток, нерозподілений прибуток;
- г) прибуток від операційної діяльності, чистий прибуток, фінансовий прибуток;
- д) валовий прибуток, надзвичайний прибуток, прибуток від реалізації майна.

5. Наявність акцизного податку:

- а) збільшує валовий прибуток;
- б) не впливає на валовий прибуток;
- в) зменшує валовий прибуток;
- г) зменшує лише чистий прибуток;
- д) зменшує амортизаційні відрахування.

6. Отримані підприємством дивіденди:

- а) включаються до складу доходів;
- б) не впливають на суму доходів;

- в) не підлягають оподаткуванню;
- г) обов'язково спрямовуються на виплату акціонерам;
- д) збільшують позиковий капітал підприємства.

7. Розрахунок прибутку окремо за порівнянною і непорівнянною продукцією в плановому періоді характерний для:

- а) методу прямого розрахунку;
- б) методу розрахунку на підставі показника витрат на 1 грн продукції;
- в) економічного (аналітичного) методу;
- г) цінового методу;
- д) вартісного методу.

8. Метод прямого розрахунку прибутку застосовують:

- а) при невеликому асортименті продукції;
- б) при значному асортименті продукції;
- в) за необхідності проведення факторного аналізу прибутку;
- г) при плануванні зміни обсягів виробництва і собівартості;
- д) за необхідності точних аналітичних розрахунків прибутку на великих підприємствах.

9. Співвідношення прибутку з поточними витратами – це:

- а) собівартість;
- б) ліквідність;
- в) рентабельність;
- г) амортизація;
- д) фінансова еквівалентність.

10. Підлягають амортизації витрати на:

- а) придбання і відгодівлю продуктивної худоби;
- б) придбання основних фондів або нематеріальних активів із метою їх подальшого продажу іншим особам;
- в) утримання основних фондів, що перебувають на консервації;
- г) на самостійне виготовлення основних фондів для власних виробничих потреб;
- д) витрати бюджетів на будівництво та утримання автомобільних доріг загального користування.

11. Встановлення індикативних цін:

- а) характерне для вільного ціноутворення;
- б) передбачає встановлення державою мінімального й максимального рівнів цін на окремі товари;
- в) характерне для підприємств, що займають монопольне становище на ринку;
- г) формується на ринку під впливом попиту і пропозиції;
- д) передбачає наявність мінімального рівня рентабельності для виробника.

12. До складу витрат належать:

- а) витрати на придбання основних засобів;
- б) витрати на сплату податку на прибуток;
- в) витрати на сплату дивідендів;
- г) витрати на сплату податку на додану вартість, урахованого в ціну товарів, які залучаються підприємством для виробничого або невиробничого використання;
- д) витрати на сплату заробітної плати робітникам.

13. Не включаються до складу витрат:

- а) витрати на охорону праці, техніку безпеки;
- б) витрати зі страхування ризиків загибелі врожаю;
- в) витрати на виплату дивідендів;
- г) витрати на закупівлю сировини та матеріалів у вітчизняних постачальників;
- д) витрати на опалення на освітлення підприємства.

14. Витрати на будь-яке поліпшення невиробничих основних засобів:

- а) сплачуються з чистого прибутку;
- б) можуть підлягати амортизації за бажанням керівництва;
- в) не підлягають амортизації і проводяться за рахунок відповідних джерел фінансування;
- г) підлягають амортизації як об'єкти групи 4;
- д) немає правильної відповіді.

15. При визначенні терміну корисного використання необхідно враховувати:

а) правові та інші обмеження щодо термінів використання об'єкта.

б) фізичне зношення, що передбачається;

в) моральне зношення, що передбачається;

г) очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;

д) усі відповіді правильні.

16. Кумулятивний коефіцієнт розраховується:

а) множенням кількості років, що залишаються до кінця терміну корисного використання об'єкта основних засобів та суми кількості років його корисного використання;

б) діленням кількості років корисного використання об'єкта на суму кількості років, що залишилися до кінця терміну корисного використання об'єкта основних засобів;

в) немає правильної відповіді;

г) діленням кількості років із дати початку діяльності підприємства до дати розрахунку на суму кількості років його корисного використання;

д) діленням кількості років, що залишаються до кінця терміну корисного використання об'єкта основних засобів, на суму кількості років його корисного використання.

17. Інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми належать до ... групи основних фондів за термінами нарахування амортизації:

а) першої;

б) четвертої;

в) третьої;

г) другої;

д) п'ятої.

18. При нарахуванні амортизації за методом зменшення залишкової вартості річна норма амортизації обчислюється як:

а) різниця між одиницею та відношенням вартості, що амортизується, і ліквідаційною вартістю об'єкта;

б) різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кіль-

кості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість;

в) добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної вартості об'єкта амортизації;

г) немає правильної відповіді;

д) різниця кількості років корисного використання об'єкта та відношення ліквідаційної та первісної вартості.

19. Витрати, не підтверджені відповідними розрахунковими, платіжними та іншими документами:

а) можуть бути включені до складу валових витрат з усного дозволу податкового органу;

б) включаються до складу валових витрат на загальних підставах;

в) не включаються до складу валових витрат;

г) включаються до складу валових витрат розміром 50 % їх суми;

д) включаються до складу валових витрат, якщо їх сума незначна.

20. У Звіті про фінансові результати визнані економічні санкції до підприємства відображаються у статті:

а) інші операційні витрати;

б) адміністративні витрати;

в) фінансові витрати;

г) надзвичайні витрати;

д) витрати від участі в капіталі.

РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 5

Прибуток періоду, який передує плановому, становив 3А 000 грн. Собівартість продукції – 150 000 грн. Собівартість порівнянної продукції в планованому періоді – 160 000 грн. Зниження собівартості продукції в планованому періоді – 3,Б %. Необхідно проаналізувати зміни прибутку в планованому періоді за допомогою методу показника витрат на 1 грн продукції та економічного (аналітичного) методу. (А – передостання, Б – остання цифра номера залікової книжки).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 5

1. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.
2. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
3. Господарський кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид. переробл. та допов. – Київ. : КНЕУ, 2000. – 460 с.
5. Волошина С. В. Людський капітал як засіб визначення вартості додаткового продукту в історичному аспекті / С. В. Волошина, Д. Р. Калініченко // Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум–2016» : пр. 12-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 6–8 грудня 2016 р. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – С. 83–86.
6. Мурашко О. В. Формування і розподіл прибутку на підприємстві [Електронний ресурс] / О. В. Мурашко, В. В. Думенков // Науковий вісник УМО. Серія : Економіка та управління. – 2016. – Вип. 1. – Режим доступу : http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/%D0%94%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf.
7. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.
8. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
9. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
10. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8

«Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.

11. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

12. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

13. Податковий кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.

ТЕМА 6. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

6.1. Загальні принципи оподаткування підприємств.

6.2. Пряме оподаткування підприємств.

6.3. Непряме оподаткування підприємств.

Ключові терміни: податок, збір, загальнодержавні та місцеві податки та збори, прямі податки, непрямі податки, податок на прибуток, плата за землю, податок на додану вартість, акцизний податок, мито.

6.1 Загальні принципи оподаткування підприємств

Згідно з Податковим кодексом України [1] *податок* – це обов’язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу.

Збір (плата, внесок) – це обов’язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів за умови отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій.

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому цим Кодексом порядку, становить податкову систему України.

В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

До *загальнодержавних* належать податки та збори, що є обов’язковими до сплати на всій території України, крім випадків, передбачених цим Кодексом. До *місцевих* належать податки та збори, встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених цим Кодексом, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об’єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов’язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Підприємства в Україні сплачують як загальнодержавні, так і місцеві податки та збори.

До загальнодержавних податків та зборів, що сплачують підприємства, належать:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- екологічний податок;
- рентна плата;
- мито.

До місцевих податків та зборів, що сплачують підприємства, належать:

- податок на майно;
- єдиний податок.
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Податки, що сплачуються підприємствами в Україні, можна поділити на прямі та непрямі.

Прямі податки встановлюються безпосередньо на доходи і майно платників і сплачуються ними з власних надходжень грошових коштів. Непрямі податки встановлюються на товари і послуги у вигляді надбавок до ціни товару чи послуги, оплачуються покупцями при купівлі товарів та отриманні послуг, а в бюджет вносяться продавцями цих товарів і послуг.

Непрямі податки відіграють важливу роль у формуванні доходів Державного бюджету. Надходження від них до Державного бюджету перевищують 45 % його доходів.

6.2. Пряме оподаткування підприємств

Податок на прибуток

Відповідно до статті 133 Податкового кодексу України платниками податку на прибуток є [1]:

- резиденти:
  - а) суб'єкти господарювання – юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами.
- нерезиденти:
  - а) юридичні особи, які утворені в будь-якій організаційно-правовій формі та отримують доходи з джерелом походження з України, за винятком установ та організацій, що мають дипломати-

чні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України;

б) постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи із джерелом походження з України або виконують агентські (представницькі) та інші функції стосовно таких нерезидентів чи їх засновників.

Звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями інвалідів і є їх повною власністю, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, отриманих у межах договорів комісії (консигнації), поруки, доручення, довірчого управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари, де впродовж попереднього звітного (податкового) періоду кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, становить не менше ніж 50 відсотків від середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить упродовж звітного періоду не менше ніж 25 відсотків від суми загальних витрат на оплату праці.

Базова (основна) ставка податку становить 18 відсотків. Під час провадження страхової діяльності юридичних осіб-резидентів одночасно з базовою ставкою податку на прибуток 18 %, ставки податку на дохід устанавлюються в таких розмірах:

- 3 відсотки за договорами страхування і співстрахування;
- 0 відсотків за договорами з довгострокового страхування життя, договорами добровільного медичного страхування та договорами страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення.

Під час провадження букмекерської діяльності, діяльності з випуску та проведення лотерей, азартних ігор (зокрема, казино) одночасно з базовою ставкою податку на прибуток 18 % ставка податку на дохід устанавлюється розміром:

- 10 відсотків від доходу, отриманого від азартних ігор із використанням гральних автоматів;
- 18 відсотків від доходу, отриманого від букмекерської діяльності, азартних ігор (зокрема, казино), крім доходу, отриманого від

азартних ігор із використанням гральних автоматів, зменшеного на суму виплачених виплат гравцю.

До доходів нерезидентів застосовують ставки 0, 4, 6, 12, 15 і 20 залежно від виду діяльності та виду доходу.

Податок на майно

Відповідно до розділу XII Податкового кодексу України [1], а саме статті 265, податок на майно складається з:

- 1) *податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;*
- 2) *транспортного податку;*
- 3) *плати за землю.*

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки

Платниками податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, є фізичні та юридичні особи, зокрема нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, зокрема їх часток.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, зокрема його частка.

Не є об'єктом оподаткування:

– об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які перебувають у власності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також організацій, створених ними в установленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідного державного бюджету чи місцевого бюджету і є неприбутковими (їх спільній власності);

– об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, розміщені в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, визначені законом, зокрема їх частки;

– будівлі дитячих будинків сімейного типу;

– гуртожитки;

– об'єкти нежитлової нерухомості, використовувані суб'єктами господарювання малого та середнього бізнесу, що проводять свою діяльність в малих архітектурних формах та на ринках;

– будівлі промисловості, зокрема, виробничі корпуси, цехи, складські приміщення промислових підприємств;

– будівлі, споруди сільськогосподарських товаровиробників, призначені для використання безпосередньо у сільськогосподарській діяльності;

– об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, що перебувають у власності громадських організацій інвалідів та їх підприємств;

– об'єкти нежитлової нерухомості державних та комунальних дитячих санаторно-курортних закладів і закладів оздоровлення та відпочинку дітей, а також дитячих санаторно-курортних закладів та закладів оздоровлення і відпочинку дітей, які знаходяться на балансі підприємств, установ та організацій, що є неприбутковими і внесені органом контролю до Реєстру неприбуткових установ та організацій;

– об'єкти нежитлової нерухомості державних та комунальних центрів олімпійської підготовки, шкіл вищої спортивної майстерності, центрів фізичного здоров'я населення, центрів із розвитку фізичної культури і спорту інвалідів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також центрів олімпійської підготовки, шкіл вищої спортивної майстерності, дитячо-юнацьких спортивних шкіл і спортивних споруд всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, їх місцевих осередків та відокремлених підрозділів, що є неприбутковими та включені до Реєстру неприбуткових установ та організацій;

– об'єкти нежитлової нерухомості баз олімпійської та паролімпійської підготовки. Перелік таких баз затверджується Кабінетом міністрів України.

Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, зокрема його часток.

База оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, зокрема їх часток, що перебувають у власності юридичних осіб, обчислюється такими особами самостійно, виходячи із загальної площі кожного окремого об'єкта оподаткування на підставі документів, що підтверджують право власності на такий об'єкт.

Ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, установлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, залежно від місця розташування (зональності) і типів таких об'єктів

нерухомості в розмірі, що не перевищує 1,5 відсотка від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 квадратний метр бази оподаткування.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Транспортний податок

Відповідно до статті 267 Податкового кодексу України [1] платниками транспортного податку є юридичні особи, зокрема нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше ніж п'ять років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Середньоринкова вартість визначається Міністерством економічного розвитку і торгівлі України за методикою, затвердженою Кабінетом міністрів України, виходячи з марки, моделі, року випуску, типу двигуна, об'єму циліндрів двигуна, типу коробки переключення передач, пробігу легкового автомобіля, та розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства.

Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік розміром 25 000 гривень за кожний легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Платники податку – юридичні особи – самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року і до 20 лютого цього ж року подають органу контролю за місцем реєстрації об'єкта оподаткування декларацію з розбивкою річної суми рівними частками поквартально.

Транспортний податок сплачується юридичними особами – авансовими внесками щокварталу до 30 числа місяця, що настає за звітним кварталом, які відображаються в річній податковій декларації.

Плата за землю

Платниками земельного податку відповідно до статті 269 Податкового кодексу України [1] є:

- власники земельних ділянок, земельних часток (паїв);
- землекористувачі.

Об'єктами оподаткування є:

- земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні;
- земельні частки (паї), які перебувають у власності.

Базою оподаткування є:

- нормативне грошове оцінювання земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до порядку, встановленого розділом XII Податкового кодексу України (ст. 289 Податкового кодексу України);
- площа земельних ділянок, нормативне грошове оцінювання яких не проведено.

Ставка земельного податку за земельні ділянки, нормативне грошове оцінювання яких проведено (незалежно від місцезнаходження):

- встановлюється розміром не більше ніж 3 відсотки від їх нормативного грошового оцінювання, а для сільськогосподарських угідь та земель загального користування – не більше ніж 1 відсоток від їх нормативного грошового оцінювання;
- встановлюється розміром не більше ніж 12 відсотків від їх нормативного грошового оцінювання за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форм власності).

Ставки земельного податку за земельні ділянки, розміщені за межами населених пунктів, нормативне грошове оцінювання яких не проведено, встановлюються розміром не більше ніж 5 відсотків від нормативного грошового оцінювання одиниці площі ріллі в Автономній Республіці Крим або по області.

Базовим податковим (звітним) періодом для плати за землю є календарний рік.

Підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру.

Платники плати за землю самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня і не пізніше 20 лютого поточного року

подають відповідному органу контролю за місцезнаходженням земельної ділянки податкову декларацію з розбивкою річної суми рівними частками за місяцями.

Орендна плата

Підставою для нарахування орендної плати за земельну ділянку є договір оренди такої земельної ділянки.

Платником орендної плати є орендар земельної ділянки.

Об'єктом оподаткування є земельна ділянка, надана в оренду.

Розмір та умови внесення орендної плати встановлюються в договорі оренди між орендодавцем (власником) та орендарем, але річна сума платежу:

– не може бути меншою від розміру земельного податку, встановленого для відповідної категорії земельних ділянок на відповідній території;

– не може перевищувати 12 відсотків від нормативного грошового оцінювання;

– може перевищувати 12 відсотків від нормативного грошового оцінювання у разі визначення орендаря на конкурентних засадах.

Плата за суборенду земельних ділянок не може перевищувати орендної плати.

Податковий період, порядок обчислення орендної плати, термін сплати та порядок її зарахування до бюджетів застосовується аналогічно до плати за землю.

Екологічний податок

Платники податку

Платниками податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, яке не провадять господарської (підприємницької) діяльності, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються:

– викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;

- скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії термін.

Не є платниками податку за розміщення відходів суб'єкти господарювання, які розміщують на власних територіях (об'єктах) виключно відходи як вторинну сировину.

Об'єкт та база оподаткування

Об'єктом та базою оподаткування є:

- обсяги та види забруднювальних речовин, що викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;
- обсяги та види забруднювальних речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти;
- обсяги та види (класи) розміщених відходів, крім обсягів та видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання;
- обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії термін;
- обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій).

Ставки екологічного податку регламентуються ст. 243–248 Податкового кодексу України.

Рентна плата

Рентна плата складається з:

- рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин;
- рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин;
- рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України;

- рентної плати за спеціальне використання води;
- рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів;
- рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України.

Механізм розрахунку та адміністрування рентної плати регламентується розділом ІХ Податкового кодексу України.

6.3. Непряме оподаткування підприємств

Непрямі податки відіграють важливу роль у державі, формуючи найбільшу частку доходів Державного бюджету України. В Україні використовують три види непрямих податків: акцизний податок (специфічний акциз), податок на додану вартість (універсальний акциз), мито.

Непрямі податки включають у ціни товарів, що реалізуються, робіт, що виконуються, послуг, що надаються. Непрямі податки є ціноутворювальним елементом і можуть істотно впливати на загальний рівень цін [2].

Непрямі податки – це податки, об'єктом оподаткування яких є господарські операції – продаж товарів, робіт, послуг, імпорт, експорт тощо. Їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів [3].

У науковій літературі виділяють такі особливості сучасних непрямих податків:

- розірвання формального та реального платників податків;
- непрямі податки входять як елемент до ціни реалізації товару;
- непрямі податки диференціюють складові податкового обов'язку, розподіляючи їх між формальним і реальним платниками;
- об'єктом оподаткування при непрямому оподаткуванні є вартість обороту;
- законодавчо закріплено підстави перекладення податку з реального платника на формального;
- поєднання індикативних та фактичних способів визначення об'єкта оподаткування і форм справляння [4, с. 725].

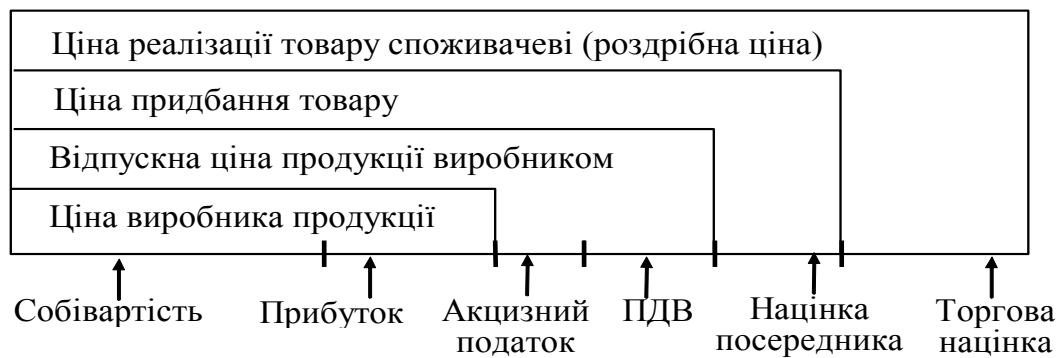

На рисунку 6.1 зображено структурно-логічну схему формування цін реалізації товарів з урахуванням непрямих податків. Необхідно звернути увагу, що є особливості щодо визначення бази (об'єкта) для обчислення окремих видів непрямих податків залежно від сфери діяльності, умов придбання товарів.

1. Підприємствами — виробниками продукції

2. Підприємствами, які реалізують товари, придбані у внутрішніх виробників

3. Підприємствами, які реалізують імпортовані товари

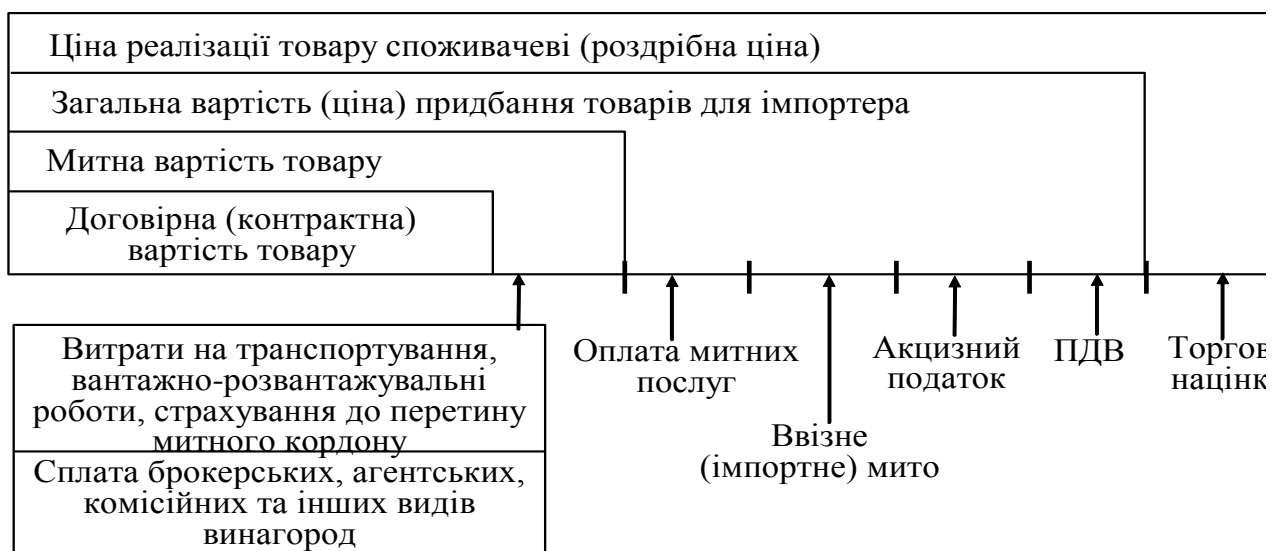

Рисунок 6.1 – Структурно-логічна схема формування цін реалізації товарів із включенням у них непрямих податків

До відпускної ціни продукції підприємств виробничої сфери можуть входити два непрямі податки: акцизний податок і податок на додану вартість.

Акцизний податок, що входить до ціни, розраховують у твердих сумах з одиниці реалізованого товару або виходячи з відсоткової ставки податку до ціни виробника продукції.

Податок на додану вартість, що входить до ціни, розраховують виходячи з відсоткової ставки податку до ціни виробника і суми акцизного податку, який входить до ціни (крім акцизного податку на реалізацію суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів).

Такий самий порядок включення ПДВ в ціну виконаних робіт і надання послуг. Різниця в тому, що роботи, які виконуються (будівельні, монтажні, науково-дослідні, проектно-пошукові та ін.), а також надані послуги не обкладаються акцизним податком.

Є особливості визначення суми *непрямих податків*, що входять до ціни реалізації товару споживачеві (роздрібною ціною), за реалізації підприємствами товарів, придбаних усередині країни та імпортованих. Акцизний податок і ПДВ включають у відпускну ціну виробника продукції. Отже, підприємства торгівлі купують товари за ціною, що включає ці непрямі податки. Підприємства торгівлі обчислюють ПДВ від загальної вартості (ціни) придбаних товарів і суми торгової націнки.

Ціна реалізації споживачам імпортованих товарів може включати три види непрямих податків: ввізне мито, акцизний податок, ПДВ.

Ввізне мито встановлюється у твердих ставках в ЄВРО з одиниці товарів, що імпортуються, або у відсотках до митної вартості імпортованих товарів.

Непрямі податки мають в основному фіскальне спрямування. Однак було б неправильно заперечувати регулювальну функцію непрямих податків. На суму непрямих податків відповідно зростає ціна на товарів, що впливає на їх виробництво й реалізацію.

Реальними платниками непрямих податків є покупці (споживачі) товарів, робіт, послуг. Ними можуть бути фізичні особи (населення); юридичні особи; фізичні особи – суб'єкти господарської діяльності; організації, установи, що не є суб'єктами господарювання.

Населення сплачує непрямі податки зі своїх власних доходів. Отже, більше податків сплачують ті категорії населення, що більше споживають товарів, мають більш високі доходи.

Достатньо складним є вплив непрямих податків на фінансову діяльність, фінансовий стан суб'єктів підприємництва. Останні є платниками непрямих податків, коли вони купують товари, роботи, послуги. Водночас суб'єкти підприємництва, реалізуючи товари, роботи, послуги, у складі виручки від реалізації одержують на свої рахунки певні суми непрямих податків, сплачених покупцями (споживачами), а отже, вони є платниками непрямих податків до бюджету.

При цьому вплив непрямих податків на фінансову діяльність суб'єктів підприємництва залежить від багатьох обставин і чинників. Цей вплив можна розглядати у двох аспектах.

По-перше, він пов'язаний зі сплатою непрямих податків у процесі придбання товарно-матеріальних цінностей, оплати виконаних робіт та отриманих послуг. На цьому етапі сплата непрямих податків здійснюється за рахунок обігових коштів суб'єктів підприємництва, тобто має місце тимчасова іммобілізація обігових коштів для сплати податків. У цьому разі необхідно враховувати такі чинники: умови оплати та обсяги придбання товарно-матеріальних цінностей, ставки й пільги щодо податків, джерела і терміни відшкодування сплачених непрямих податків суб'єктам підприємницької діяльності.

По-друге, цей вплив пов'язаний із надходженням непрямих податків на рахунки суб'єктів підприємства, які реалізують товари, роботи, послуги. Непрямі податки, що надходять на рахунки суб'єктів підприємництва, використовуються для відшкодування сплачених ними непрямих податків у процесі придбання товарно-матеріальних цінностей (робіт, послуг). При цьому певний час до перерахування в бюджет непрямі податки можуть залишатися в розпорядженні (обороті) підприємств. Отже, необхідно враховувати: умови реалізації та оплати, обсяги й напрямки реалізації товарів (робіт, послуг), ставки й пільги щодо непрямих податків, терміни їх сплати до бюджету.

Вплив непрямих податків на фінансову діяльність, фінансовий стан суб'єктів підприємництва залежно від сфери їх діяльності виявляється по-різному. Тому є певні особливості впливу непрямих

податків на діяльність підприємств виробничої сфери (з урахуванням галузі), тих, які займаються торгово-посередницькою діяльністю, тих, що надають послуги (зокрема, фінансові) [2].

Розглянемо особливості обчислення та сплати в бюджет окремих непрямих податків та їх вплив на фінансово-господарську діяльність підприємств.

Податок на додану вартість (ПДВ)

Платником податку є 180 ПКУ [1]:

– будь-яка особа, яка провадить або планує провадити господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку;

– будь-яка особа, яка зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;

– будь-яка особа, яка ввозить товари на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню;

– особа, яка веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

– особа – управитель майна, яка веде окремий податковий облік із податку на додану вартість щодо господарських операцій, пов'язаних із використанням майна, отриманого в управлінні за договорами управління майном;

– особа – інвестор (оператор), яка веде окремий податковий облік, пов'язаний із виконанням угоди про розподіл продукції.

Об'єктом оподаткування є 185 ПКУ операції платників податку з:

– постачання товарів, місце постачання яких розміщене на митній території України;

– постачання послуг, місце постачання яких розміщене на митній території України відповідно;

– ввезення товарів на митну територію України;

– вивезення товарів за межі митної території;

– постачання послуг із міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

База оподаткування стаття 188 ПКУ. База оподаткування операцій із постачання товарів/послуг визначається виходячи з їх договірної вартості з урахуванням загальнодержавних податків та

зборів (крім акцизного податку на реалізацію суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів. До складу договірної (контрактної) вартості входять будь-які суми коштів, вартість матеріальних і нематеріальних активів, що передаються платникові податку безпосередньо покупцем або через будь-яку третю особу у зв'язку з компенсацією вартості товарів/послуг.

Розміри ставок податку 193 ПКУ

Ставки податку встановлюються від бази оподаткування такими розмірами:

- а) 20 відсотків;
- б) 0 відсотків;
- в) 7 відсотків за операціями з:
  - постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;
  - постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

За нульовою ставкою оподатковуються операції за ст. 195 ПКУ:

- вивезення товарів за межі митної території України:
  - а) в митному режимі експорту;
  - б) у митному режимі реекспорту;
  - в) у митному режимі безмитної торгівлі;
  - г) у митному режимі вільної митної зони;
- постачання товарів:
  - а) для заправлення або забезпечення морських суден;
  - б) для заправлення або забезпечення повітряних суден;
  - в) для заправлення (дозаправлення) або забезпечення наземного військового транспорту чи іншого спеціального контингенту Збройних сил України, що бере участь у миротворчих акціях за кордоном України, або в інших випадках, передбачених законодавством;

г) магазинами безмитної торгівлі, відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України;

– постачання таких послуг:

а) міжнародні перевезення пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом;

б) послуги, що передбачають роботи з рухомим майном, попередньо ввезеним на митну територію України для виконання таких робіт та вивезеним за межі митної території України платником, який виконував такі роботи, або отримувачем-нерезидентом. До робіт із рухомим майном належать роботи з перероблення товарів, що можуть включати власне перероблення (оброблення) товарів – монтаж, збирання, монтування та налагодження, в результаті цього створюються інші товари;

в) послуги з обслуговування повітряних суден, що виконують міжнародні рейси.

Не є об'єктом оподаткування операції за ст. 196:

– випуску (емісії), розміщення в будь-які форми управління та продажу (погашення, викупу) за кошти цінних паперів;

– передавання майна у схов (відповідальне зберігання), у концесію, а також у лізинг (оренду), крім передавання у фінансовий лізинг;

– надання послуг зі страхування, співстрахування або перестрахування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності відповідно до закону, а також пов'язаних із такою діяльністю послуг страхових (перестрахових) брокерів і страхових агентів;

– виплат у грошовій формі заробітної плати;

– постачання позашкільним навчальним закладом вихованцям, учням і слухачам платних послуг у сфері позашкільної освіти.

Звільняються від оподаткування операції за ст. 197:

– постачання продуктів дитячого харчування і товарів дитячого асортименту для немовлят за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

– постачання послуг із здобуття вищої, середньої, професійно-технічної та дошкільної освіти навчальними закладами;

– постачання технічних та інших засобів реабілітації (крім автомобілів), послуги з їх ремонту та доставки; товарів спеціально-

го призначення, зокрема виробів медичного призначення для індивідуального користування, для інвалідів та інших пільгових категорій населення, визначених законодавством України за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

– постачання послуг з:

а) утримання дітей у дошкільних навчально-виховних закладах, школах-інтернатах;

б) утримання осіб у будинках-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів, дитячих будинках-інтернатах, пансіонатах для ветеранів війни і праці;

– постачання послуг із перевезення пасажирів міським пасажирським транспортом (крім таксі), тарифи на які регулюються в установленому законом порядку;

– надання благодійної допомоги, зокрема безоплатне постачання товарів/послуг благодійним організаціям, утвореним і зареєстрованим відповідно до законодавства.

Звітним (податковим) періодом є один календарний місяць, а у випадках, особливо визначених Податковим кодексом, – календарний квартал.

Як уже зазначалося, на фінансовий стан суб'єктів господарювання справляє вплив сплата ПДВ у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг). При цьому важливим для покупця – суб'єкта господарювання є визначення джерела сплати і подальшого відшкодування ПДВ (вхідного ПДВ), що входить до ціни. Сплачений вхідний ПДВ включається в податковий кредит.

До податкового кредиту відносять суми податку, сплачені/нараховані у разі здійснення операцій за ст. 198:

а) придбання або виготовлення товарів (зокрема в разі їх ввезення на митну територію України) та послуг;

б) придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів, зокрема, при їх ввезенні на митну територію України (зокрема, у зв'язку з придбанням та/або ввезенням таких активів, як внесок до статутного фонду та/або при передаванні таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);

в) отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;

г) ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу;

д) ввезення товарів та/або необоротних активів на митну територію України.

Сума ПДВ, що підлягає сплаті в бюджет суб'єктом господарювання – платником податку, визначається як різниця між загальною сумою його податкових зобов'язань, що виникли у зв'язку з продажем товарів (робіт, послуг) упродовж звітного періоду, і сумою податкового кредиту, що сформувався упродовж того самого періоду.

Якщо за результатами звітного періоду сума податкового кредиту перевищує суму податкових зобов'язань платника ПДВ, різниця підлягає відшкодуванню платникові податку з державного бюджету.

Акцизний податок

У Податковому кодексі України [1] *акцизний податок* тлумачиться як непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції);

Платниками податку є (стаття 212 ПкУ):

- особа, яка виробляє підакцизні товари (продукцію) на митній території України, зокрема з давальницької сировини;
- особа – суб'єкт господарювання, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;
- особа – суб'єкт господарювання роздрібною торгівлі, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів;
- оптовий постачальник електричної енергії;
- особа, яка реалізує пальне.

Об'єктами оподаткування є операції з (стаття 213 ПкУ):

- реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);
- реалізації та/або передачі в межах одного підприємства підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислового перероблення, своїм працівникам, а також здійснення внесків підакцизними товарами (продукцією) до статутного капіталу;
- ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України;

– реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця терміну зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави;

– реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів;

– оптового постачання електричної енергії;

– реалізації будь-яких обсягів пального.

База оподаткування (стаття 214 ПКУ)

У разі обчислення податку із застосуванням адвалорних ставок базую оподаткування є:

– вартість реалізованого товару (продукції), виробленого на митній території України, за встановленими виробником максимальними роздрібними цінами з урахуванням податку на додану вартість та акцизного податку;

– вартість товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію), які він імпортує, з урахуванням податку на додану вартість та акцизного податку;

– вартість (із податком на додану вартість та без урахування акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів) підакцизних товарів.

У разі обчислення податку із застосуванням специфічних ставок із вироблених на митній території України або ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) базую оподаткування є їх розмір, визначений в одиницях виміру ваги, об'єму, кількості товару (продукції), об'єму циліндрів двигуна автомобіля або в інших натуральних показниках.

До підакцизних товарів належать (стаття 215 ПКУ):

– спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;

– тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну;

– пальне;

– автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;

– електрична енергія.

Ставки податку встановлюються Податковим кодексом і є єдиними на всій території України. Ставки податку можуть бути:

- адвалорні;
- специфічні;
- адвалорні та специфічні одночасно.

За умови адвалорної ставки платежі розраховують на основі фіксованої відсоткової ставки з *вартості товару* – торгові податки, податки на власність, більшість податків на імпорт тощо. Особливість адвалорних податків полягає в тому, що вони автоматично зберігають свої функції в умовах інфляції.

Специфічна ставка встановлюється у вигляді фіксованої суми до одиниці вимірювання об'єкту підакцизного товару, наприклад гривень за 1 кілограм (нетто), гривень за 1 000 штук.

Дата виникнення податкових зобов'язань щодо підакцизних товарів (стаття 216 ПКУ) [1]. Датою виникнення податкових зобов'язань щодо підакцизних товарів (продукції), вироблених на митній території України, є дата їх реалізації особою, яка їх виробляє, незалежно від цілей і напрямів подальшого використання таких товарів (продукції), крім випадків, зазначених у Податковому кодексі України.

Суми податку перераховуються до бюджету виробниками підакцизних товарів (продукції) впродовж 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного терміну, передбаченого цим Кодексом для подання податкової декларації за місячний податковий період.

Мито

Мито є непрямим податком, що стягується з товарів, транспортних засобів, інших предметів, які переміщуються через митний кордон країни. Це переміщення може бути пов'язане з увезенням або вивезенням товарів чи транспортних засобів. Цей податок виконує фіскальну та регульовальну функції. Регульовальна функція спрямована на формування раціональної структури імпорту та експорту, захист національного виробника, заохочення або обмеження експорту [2].

Відповідно до Митного кодексу України [5] застосовують кілька видів мита:

- ввізне мито;
- вивізне мито;
- сезонне мито;
- особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпорتنий збір.

Ввізне мито встановлюється на товари, що ввозяться на митну територію України.

Вивізне мито встановлюється законом на українські товари, що вивозяться за межі митної території України.

Сезонне мито застосовують на окремі товари, може встановлюватися на термін не менше ніж 60 та не більше ніж 120 послідовних календарних днів із дня встановлення сезонного мита. Сезонне мито може бути ввізним і вивізним.

Спеціальне мито застосовують:

- як засіб захисту національного товаровиробника, у разі якщо товари ввозяться на митну територію України в обсягах та/або за таких умов, що їх ввезення заподіює або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику;

- як заходи у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, що обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

Антидемпінгове мито встановлюється у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробнику.

Відповідно до ЗУ «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» [6] *антидемпінгове мито* (попереднє або остаточне) – особливий вид мита, що справляється в разі ввезення на митну територію країни імпорту товару, який є об'єктом застосування антидемпінгових заходів (попередніх або остаточних)

Це мито застосовують у разі:

- ввезення на митну територію товарів, які й є об'єктом демпінгу, що завдає шкоди національному товаровиробнику;

- вивезення за межі митної території товарів за ціною, істотно нижчою від цін інших експортерів подібних або конкуруючих товарів.

Компенсаційне мито (попереднє або остаточне) – особливий вид мита, що справляється в разі ввезення на митну територію України товару, що є об'єктом застосування компенсаційних заходів (попередніх або остаточних) [7].

Компенсаційне мито застосовують у разі:

- ввезення на митну територію товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що завдає шкоди національному товаровиробнику;
- вивезення за межі митної території товарів для виробництва перероблення, продажу або споживання яких надавалася субсидія, якщо таке вивезення завдає шкоди державі.

Міжнародна практика (а також і досвід України) свідчить, що найбільш поширеними є мито на імпорт.

Платниками мита є:

- особа, яка ввозить товари на митну територію України чи вивозить товари з митної території України;
- особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються (пересилаються) в міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях;
- особа, на яку покладається обов'язок додержання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування митом, у разі порушення таких вимог;
- особа, яка використовує товари, митне оформлення яких було здійснено з умовним звільненням від оподаткування, не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям такого звільнення згідно з цим Кодексом, іншими законами України, а також будь-які інші особи, які безпідставно використовують звільнення від оподаткування митом (податкову пільгу);
- особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження товари, що були випущені у вільний обіг на митній території України із звільненням від оподаткування митними платежами, до закінчення терміну, визначеного законом;
- особа, яка реалізує товари, транспортні засоби.

Сплата податку здійснюється за перетинання митного кордону. У кінцевому підсумку реальними платниками мита на імпорт є споживачі товарів, що імпортуються. Суб'єкти підприємництва, які імпортують товари для подальшої реалізації, під час перетину митно-

го кордону сплачують мито за рахунок своїх обігових коштів, що, зрозуміло, впливає на їх фінансовий стан. На період від сплати ввізного мита до реалізації споживачам товарів, що імпортуються, відбувається відволікання (імобілізація) обігових коштів імпортерів.

На фінансову діяльність імпортерів – суб'єктів господарювання будуть справляти вплив: визначення об'єкта оподаткування, розмір ставок податку, податкові пільги, терміни сплати ввізного мита до бюджету [2].

Об'єктами оподаткування митом є [5]:

- товари, митна вартість яких перевищує еквівалент 150 євро, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України підприємствами;
- товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами;
- товари, транспортні засоби, що реалізуються.

Для визначення митної вартості товару, що імпортується, вартість товару у валюті, яку визначено укладеним контрактом, перераховується в національну валюту України за курсом Національного банку на день подання митної декларації [2].

В Україні застосовують такі *види ставок мита* [5]:

- 1) адвалорну – у відсотках до встановленої бази оподаткування;
- 2) специфічну – у грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування;
- 3) комбіновану, що складається з адвалорної та специфічної ставок мита.

На підакцизні товари встановлено ставки специфічного ввізного мита. Для більшості видів підакцизних товарів ставку ввізного мита встановлено в ЄВРО з одиниці товарів, що імпортуються. Перелік товарів, що підлягають митному оподаткуванню є ширшим, ніж перелік підакцизних товарів.

Митними органами країни, зокрема України, здійснюється контроль за стягненням мита. За виконання ними своїх обов'язків і надання платникам відповідних послуг стягуються митні збори. Вони теж можуть бути встановлені у відсотках від митної вартості товарів, але вони не є тотожними з митним податком.

ВИСНОВКИ

Підприємства в Україні сплачують як загальнодержавні, так і місцеві податки та збори. До загальнодержавних податків та зборів, що сплачують підприємства, належать: податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, мито. До місцевих податків та зборів, що сплачують підприємства, належать податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір.

Податки, що сплачуються підприємствами в Україні, можна поділити на прямі та непрямі. Прямі податки встановлюються безпосередньо на доходи і майно платників і сплачуються ними з власних надходжень грошових коштів. Непрямі податки встановлюються на товари й послуги у вигляді надбавок до ціни товару чи послуги, сплачуються покупцями при купівлі товарів та отриманні послуг, а в бюджет вносяться продавцями цих товарів та послуг.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 6

1. Визначення податків та зборів згідно з Податковим кодексом України.
2. Особливості прямого оподаткування підприємств.
3. Особливості непрямого оподаткування підприємств.
4. Особливості податку на прибуток.
5. Особливості податку на землю.
6. Особливості податку на додану вартість.
7. Особливості акцизного податку.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 6

1. Згідно з Податковим кодексом України податок – це ..., безумовний платіж до відповідного бюджету:
  - а) необов'язковий;
  - б) періодичний;
  - в) тимчасовий;
  - г) обов'язковий;
  - д) грошовий.

2. Платіж до відповідного бюджету, що справляється за умови отримання платниками спеціальної вигоди, має назву:

- а) збір;
- б) податок;
- в) внесок;
- г) пеня;
- д) субсидія.

3. До загальнодержавних податків належить:

- а) податок на рекламу;
- б) туристичний збір;
- в) податок на нерухомість;
- г) збір в Інноваційний фонд;
- д) плата за землю.

4. До місцевих податків належить:

- а) податок на рекламу;
- б) туристичний збір;
- в) плата за землю;
- г) податок на додану вартість;
- д) плата за користування надрами.

5. Податки, що встановлюються на товари й послуги у вигляді надбавок до ціни товару чи послуги та оплачуються покупцями при купівлі товарів і отриманні послуг, відносять до:

- а) прямих податків;
- б) товарних податків;
- в) зборів;
- г) непрямих податків;
- д) надбавкових податків.

6. Податки, що встановлюються безпосередньо на доходи та майно платників і сплачуються ними з власних надходжень грошових коштів, відносять до:

- а) непрямих податків;
- б) майнових податків;
- в) зборів;
- г) прямих податків;
- д) власних податків.

7. Платником податку на землю є:

- а) лізингові компанії;
- б) торговельні підприємства;
- в) власники земельних ділянок;
- г) виключно комунальні підприємства;
- д) виключно сільськогосподарські підприємства.

8. Для багаторічних насаджень установлена ставка податку за один гектар ... відсотків від їх нормативної грошової оцінки:

- а) 0,03;
- б) 0,1;
- в) 1;
- г) 1,8;
- д) 0,5.

9. Підставою для нарахування земельного податку є:

- а) письмова заява власника земельної ділянки;
- б) дані державного земельного кадастру;
- в) візуальний огляд ділянки податковим інспектором;
- г) довідка, отримана в сільській раді;
- д) дані, отримані із супутникових карт.

10. Операції з постачання продуктів дитячого харчування за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України:

- а) оподатковуються ПДВ на загальних засадах;
- б) звільняються від оподаткування ПДВ;
- в) оподатковуються ПДВ за зниженими ставками;
- г) оподатковуються ПДВ за зниженими ставками за згодою з податковою інспекцією;
- д) оподатковуються ПДВ за зниженими ставками за заявою продавця.

11. Наявність акцизного податку:

- а) збільшує вартість товару;
- б) збільшує податок на прибуток;
- в) зменшує суму ПДВ;
- г) зменшує вартість товару;
- д) не впливає на вартість товару.

12. Сума акцизного податку включається :

- а) лише у відсотках;
- б) залежно від галузі, до якої належить підприємство;
- в) у коефіцієнтах;
- г) залежно від виду товару;
- д) у твердих сумах та у відсотках.

13. Ставки акцизного податку, за яких платежі розраховують на основі фіксованої відсоткової ставки з вартості товару, мають назву:

- а) адвалорні;
- б) специфічні;
- в) фіксовані;
- г) прогресивні;
- д) авальні.

14. Ставки акцизного податку, які встановлюються у вигляді фіксованої суми до одиниці вимірювання об'єкта підакцизного товару, мають назву:

- а) адвалорні;
- б) фіксовані;
- в) прогресивні;
- г) специфічні;
- д) регресивні.

15. Операції з експорту товарів оподатковуються ПДВ за ставкою:

- а) 17 %;
- б) 20 %;
- в) 15 %;
- г) 13 %;
- д) 0 %.

16. Який із перелічених пунктів не звільняється від оподаткування ПДВ:

а) постачання технічних та інших засобів реабілітації, послуги з їх ремонту та доставки товарів спеціального призначення, зокрема виробів медичного призначення для індивідуально користування, для інвалідів та інших пільгових категорій населення;

б) постачання послуг із перевезення пасажирів міським паса-

жирським транспортом;

в) постачання продуктів дитячого харчування і товарів дитячого асортименту для немовлят за переліком, затвердженим КМУ;

г) постачання тютюнових та алкогольних виробів;

д) постачання послуг із здобування вищої, середньої, професійно-технічної та дошкільної освіти навчальними закладами?

17. Що таке мито:

а) мито є непрямим податком, який стягується лише з транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон країни;

б) мито є непрямим податком, що стягується з товарів, транспортних засобів, інших предметів, які переміщуються через митний кордон країни;

в) мито є прямим податком, що стягується з товарів, транспортних засобів, інших предметів, які переміщуються через митний кордон країни;

г) мито є прямим податком, який стягується з товарів широкого вжитку, що переміщуються через кордон країни;

д) мито є непрямим податком, що стягується лише з товарів, що переміщуються через митний кордон країни?

18. Яке мито є найбільш поширеним в Україні:

а) компенсаційне;

б) мито на експорт;

в) спеціальне;

г) мито на імпорт;

д) антидемпінгове?

19. Хто є реальними платниками мита на імпорт у кінцевому підсумку:

а) виробники товарів, що імпортуються;

б) юридичні особи;

в) фізичні особи;

г) підприємства, що закупляють товари для перепродажу;

д) споживачі товарів, що імпортуються?

РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 6

Відомо, що за 1 рік підприємство випустило 25 000 виробів. За цей період підприємство закупило сировини на 480 000 грн (без ПДВ), витрати на заробітну плату становили 55 000 грн, витрати на експлуатацію обладнання – 30 000 грн. Вартість промислових верстатів на початок року становила 250 000 грн, вартість транспортних засобів – 60 000 грн, вартість будівлі – 800 000 грн. Сума сплаченого акцизного податку становила 15 000 грн. Рентабельність продукції становила 18 %. Визначити податок на прибуток та ПДВ, що сплатило підприємство за квартал, а також відпускну ціну продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 6

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
2. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид. переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.
3. Сідельникова Л. П. Податкова система : навчальний посібник / Л. П. Сідельникова, Н. М. Костіна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Ліра-К, 2013. – 604 с.
4. Куриленко В. П. Роль непрямих податків у забезпеченні ефективної фіскальної політики держави / В. П. Куриленко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 724–727.
5. Митний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page10>].
6. Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/330-14>.
7. Закон України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/331-14>.

ТЕМА 7. ОБОРОТНІ АКТИВИ ТА ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

7.1. Сутність та основи організації оборотних активів.

7.2. Визначення потреби в обігових коштах.

7.3. Показники стану та ефективності використання оборотного капіталу.

Ключові терміни: оборотні активи, обігові кошти, оборотний капітал, операційний цикл, фінансовий цикл, виробничий цикл, нормування обігових коштів, модель Уїлсона, модель Баумоля, модель Міллера – Орра.

7.1. Сутність та основи організації оборотних активів

Діяльність суб'єктів господарювання щодо створення та реалізації продукції здійснюється у процесі поєднання засобів праці, предметів праці й самої праці. Саме предмети праці й є оборотними активами, які на відміну від основних виробничих фондів споживаються в одному виробничому циклі, і їх вартість повністю переноситься на вартість виготовленої продукції.

Відповідно до П(С)БО оборотні активи – це грошові кошти та їх еквіваленти, не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання впродовж операційного циклу чи дванадцяти місяців із дати балансу [1].

Крім поняття «оборотні активи», в економічній теорії використовують поняття «обігові кошти» та «оборотний капітал».

Обігові кошти – кошти, авансовані у виробничі фонди та фонди обігу, що постійно перебувають у кругообігу з метою безперервного забезпечення процесу виробництва та реалізації продукції.

Оборотний капітал – частина продуктивного капіталу, що переносить вартість на знову створений продукт повністю і повертається до виробника у грошовій формі наприкінці кожного кругообігу капіталу.

Складові оборотного капіталу: запаси, незавершене виробництво, готова продукція на складі, дебіторська заборгованість, грошові активи. Фрагмент балансу, що містить оборотний капітал, наведено в таблиці 7.1.

Таблиця 7.1 – Відображення оборотних активів у балансі підприємства (форма 1) [1]

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
II. Оборотні активи	1100		
Запаси	1100		
Поточні біологічні активи	1110		
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125		
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130		
з бюджетом	1135		
у тому числі з податку на прибуток	1136		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155		
Поточні фінансові інвестиції	1160		
Гроші та їх еквіваленти	1165		
Витрати майбутніх періодів	1170		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195		

Оборотні активи підприємницьких структур перебувають в постійному русі, обслуговуючи всі стадії виробничого процесу. Традиційно серед них виділяють грошову (Г), виробничу (В) і товарну (Т'). Кругообіг оборотних активів можна виразити формулою :

$$Г - Т \dots В \dots Т' - Г' \quad (7.1)$$

Кругообіг оборотних активів охоплює період часу, впродовж якого засоби, авансовані для виробництва та обігу, проходять усі стадії кругообігу і повертаються до початкового вигляду, тобто набувають грошової форми в результаті одержаної виручки від реалізації продукції [2].

Структура обігових коштів – це пропорції розподілу ресурсів між окремими елементами поточних активів, відображає специфіку операційного циклу. Вона показує, яка частина оборотних активів фінансується за рахунок власних коштів і довгострокових кредитів,

а яка – за рахунок позикових, ураховуючи короткострокові кредити банків.

Операційний цикл – інтервал часу, впродовж якого поточні активи підприємства роблять повний оборот від придбання запасів для здійснення діяльності до отримання коштів від реалізації виробленої з них продукції.

Величина й структура *власних обігових коштів* може відображати тривалість та особливості *фінансового циклу*, а також ряд інших факторів.

Фінансовий цикл – часовий інтервал, упродовж якого одnorазовий оборот роблять власні обігові кошти. У тих випадках, коли власні обігові кошти мають від'ємне значення, поняття фінансового циклу не існує. Фінансовий цикл починається з моменту оплати постачальникам визначених матеріалів (погашення кредиторської заборгованості), закінчується на момент одержання грошей від покупців за відвантажену продукцію (погашення дебіторської заборгованості).

Для аналізу обігових коштів необхідно не лише розглянути співвідношення тривалості операційного та фінансового циклів, а й оцінити структуру цих циклів, тобто порівняти між собою періоди обороту окремих складових (запасів сировини, незавершеного виробництва, готової продукції, дебіторської та кредиторської заборгованостей).

Виробничий цикл – починається з моменту надходження матеріалів на склад підприємства, закінчується на момент відвантаження покупцеві продукції, виготовленої з цих матеріалів.

Для оцінювання тривалості циклів використовують показники обіговості (період обороту в днях) (рис. 7.1).

Загальна тривалість і структура операційного й фінансового циклів пов'язані зі специфікою роботи підприємства, зокрема з технологічними особливостями та сформованими традиціями в роботі з постачальниками і споживачами, але можуть відбивати й недоліки в управлінні поточними активами [3, с. 171–172].

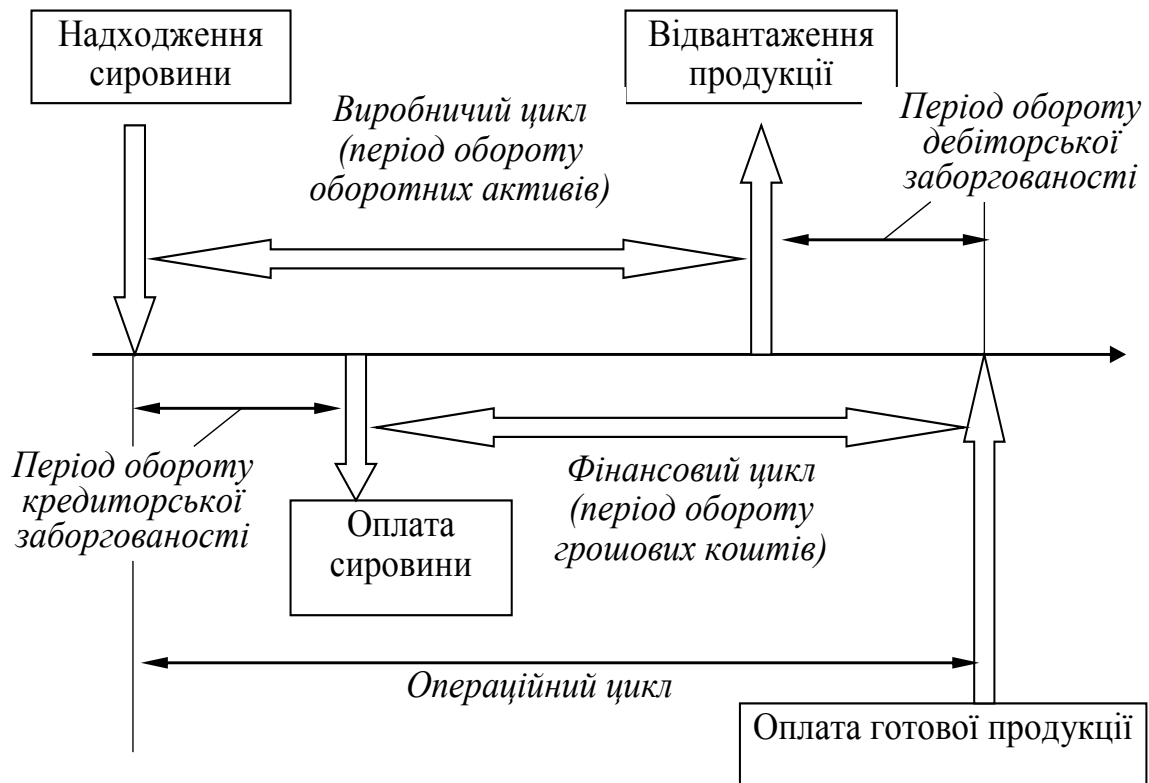

Рисунок 7.1 – Взаємозв'язок виробничого та фінансового циклів підприємства

7.2. Визначення потреби в обігових коштах

Залежно від методів планування оборотні активи поділяють на нормовані та ненормовані. До нормованих оборотних активів належать обігові кошти у виробничих запасах, незавершеному виробництві й витратах майбутніх періодів, у залишках готової продукції на складах підприємств. Ненормовані оборотні активи вміщують дебіторську заборгованість, векселі одержані, гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції.

Визначення потреби в обігових коштах здійснюється через їх нормування. *Нормування обігових коштів* передбачає врахування багатьох чинників, що впливають на господарську діяльність підприємств. На підприємствах виробничої сфери до них належать:

- умови забезпечення підприємства товарно-матеріальними цінностями: кількість постачальників, терміни поставки, розмір транзитних партій, кількість найменувань товарних цінностей, форми розрахунків за матеріальними цінностями;

– організація процесу виробництва: тривалість виробничого циклу, характер розподілу витрат упродовж виробничого циклу, номенклатура продукції;

– умови реалізації продукції: кількість споживачів готової продукції, їх віддаленість, призначення продукції, умови її транспортування, форми розрахунків із відвантаженої продукції.

У разі заниженого розміру обігових коштів можливі перебої в постачанні та виробничому процесі, зменшення обсягу виробництва й прибутку, виникнення прострочених платежів і заборгованості, інші негативні явища в господарській діяльності.

Надлишок обігових коштів приводить до накопичення надмірних запасів сировини, матеріалів; послаблення режиму економії; створення умов для використання обігових коштів не за призначенням.

Визначення планової потреби в обігових коштах передбачає розроблення норм на тривалий період дії і нормативів на конкретний період – рік (як правило), півріччя, квартал. Це досягається за проведення таких робіт:

– визначення норм запасів за статтями нормованих обігових коштів. Норма обігових коштів – це відносний показник, обчислюваний у днях, відсотках або гривнях. Норми в днях щодо виробничих запасів розраховують за окремими видами матеріальних цінностей;

– установлення одноденного витрачання матеріальних цінностей, виходячи з кошторису витрат на виробництво;

– визначення нормативу обігових коштів за кожною статтею в грошовому вираженні проводять множенням одноденних витрат у грошовому вираженні на відповідну норму запасу в днях;

– розрахунок сукупного нормативу або загальної потреби в обігових коштах на підприємстві проводять підсумовуванням нормативів за окремими статтями;

– завершальний етап нормування – визначення норм і нормативів за окремими статтями обігових коштів для підрозділів підприємств, де використовують матеріальні цінності та виготовляють продукцію.

Найбільш трудомістким і складним є розроблення норм запасу. Норми запасу в днях застосовують упродовж декількох років, якщо істотно не змінюються умови виробництва, постачання і збуту, розрахунків.

Нормування обігових коштів для створення виробничих запасів

Виробничі запаси створюються на підприємстві для забезпечення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції. У складі виробничих запасів найбільшу питому вагу мають сировина, матеріали і покупні напівфабрикати.

Норматив обігових коштів щодо цих запасів визначають за формулою

$$H = O \cdot N, \quad (7.2)$$

де H – норматив обігових коштів для сировини, матеріалів і покупних напівфабрикатів, тис. грн;

O – одноденні витрати сировини, матеріалів, напівфабрикатів, тис. грн;

N – норма обігових коштів, днів.

Одноденне витрачання сировини, матеріалів і придбаних напівфабрикатів визначається за кошторисом витрат на виробництво IV кварталу планового року без відрахування поворотних відходів. Розмір одноденних витрат за номенклатурою споживаної сировини, матеріалів і покупних напівфабрикатів розраховують діленням суми їх витрат у IV кварталі планового року на 90.

Норма обігових коштів щодо сировини, матеріалів і покупних напівфабрикатів вміщує такі елементи: транспортний запас; час для прийняття, розвантаження, сортування, складування матеріалів; технологічний запас; поточний (складський) запас; гарантійний (страховий) запас.

Нормування обігових коштів у незавершеному виробництві та витратах майбутніх періодів

Незавершене виробництво – один із найважливіших напрямів авансування обігових коштів. Його питома вага у промисловості перевищує 20 % від загальної вартості обігових коштів. Незавершеним виробництвом вважають незавершене виготовлення продукції на всіх стадіях виробничого процесу від моменту першої операції й до здавання готової продукції на склад. Його обсяг залежить від типу виробництва, тривалості виробничого циклу, розподілу витрат

упродовж виробничого циклу (обсяг незавершеного виробництва зростає, якщо більше витрат здійснюється на початку виробничого циклу) [2].

Норматив обігових коштів для незавершеного виробництва визначається за формулою

$$H = B \cdot D \cdot K_{зв}, \quad (7.3)$$

де B – одноденні витрати за планом IV кварталу, тис. грн;

D – тривалість виробничого циклу, днів;

$K_{зв}$ – коефіцієнт зростання витрат.

Норма обігових коштів для незавершеного виробництва визначається множенням тривалості виробничого циклу на коефіцієнт зростання витрат.

Одноденні витрати розраховують діленням витрат на випуск валової продукції (за виробничою собівартістю) в IV кварталі планового року на 90.

Тривалість виробничого циклу визначається на основі даних технологічних карт та інших планових нормативів виробництва.

Розрахунок коефіцієнта зростання витрат залежить від розподілу витрат упродовж виробничого циклу. При рівномірному розподілі витрат коефіцієнт зростання витрат K визначається за формулою

$$K = \frac{A + 0,5B}{A + B}, \quad (7.4)$$

де A – витрати, здійснювані одноразово на початку виробничого циклу;

B – подальші витрати, що враховуються в собівартість продукції.

До одноразових витрат належать витрати сировини, матеріалів, що надходять у виробництво із самого початку виробничого циклу.

До подальших витрат відносять усі інші витрати – заробітну плату, амортизаційні відрахування, електроенергію і т. п.

Витрати майбутніх періодів ураховують виробничі витрати, здійснені в даному плановому періоді, які переноситимуться на собівартість продукції, що випускатиметься в наступні періоди. До них належать витрати, пов'язані з підготовкою нових виробництв і нових видів продукції, якщо вони не фінансуються з фонду розвитку виробництва; витрати, пов'язані з проведенням гірських розробок, гірсько-підготовчих, відкриваючих та інших робіт.

Норматив обігових коштів на витрати майбутніх періодів визначається за формулою

$$H = C_o + P_{\Pi} - P_B, \quad (7.5)$$

де H – норматив обігових коштів на витрати майбутніх періодів;

C_o – сума коштів, вкладених у ці витрати на початок планового періоду, за відрахуванням одержаних банківських кредитів;

P_{Π} – витрати, які проводяться в плановому році, передбачені відповідними кошторисами;

P_B – витрати, що враховуються в собівартість продукції планового року і передбачені кошторисом виробництва.

Витрати на освоєння виробництва нових видів продукції включаються в розрахунок потреби в обігових коштах на витрати майбутніх періодів на основі розроблених підприємством кошторисів для кожного виробу, що підлягає освоєнню. Ці витрати визначаються на весь період освоєння з діленням за роками, а також на плановий рік за кварталами.

Розрахунок нормативу обігових коштів на витрати майбутніх періодів здійснюється на кожний рік.

Нормування обігових коштів для створення запасів готової продукції здійснюється аналогічно нормуванню запасів сировини. До готової продукції належать вироби, завершені виробництвом, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або прийняті замовником відповідно до затвердженого порядку приймання продукції.

Сукупний норматив обігових коштів підприємства на плановий рік визначається підсумовуванням нормативів за кожною статтею нормування обігових коштів. Виходячи із загальної потреби підприємства в обігових коштах, розраховують приріст (зменшення)

їх нормативу в плановому періоді. Ці дані використовують під час складання фінансового плану. У фінансовому плані для покриття приросту нормативу обігових коштів повинні бути забезпечені відповідні джерела.

Методи розрахунку нормативу обігових коштів

Визначення потреби в обігових коштах прямим методом передбачає виконання розрахунків для кожного елемента оборотних активів. Вони здійснюються на тривалий період, якщо раптово не змінюються асортимент продукції, технологія виробництва, умови постачання і збуту продукції. Обчислений методом прямого розрахунку норматив щорічно коригується підприємством з урахуванням змін виробничої програми і швидкості обігу коштів. Для корекції використовують економічний метод розрахунку.

Особливість визначення потреби в обігових коштах економічним методом полягає в тому, що обчислений методом прямого розрахунку норматив на поточний рік поділяють на дві частини. До першої частини відносять нормативи обігових коштів за статтями, розмір яких прямо залежить від обсягу витрат на виробництво: сировина, основні матеріали, покупні напівфабрикати, допоміжні матеріали, тара, незавершене виробництво і готова продукція (виробничий норматив). До другої частини враховують ті статті нормування обігових коштів, розмір яких прямо не залежить від зміни витрат на виробництво: запасні частини для ремонтів устаткування, малоцінні й швидкозношувані предмети, витрати майбутніх періодів (невиробничий норматив).

Для визначення нормативу обігових коштів на плановий рік виробничий норматив збільшується відповідно до темпів зростання виробничої програми в плановому періоді.

Невиробничий норматив обігових коштів збільшується на 50 % від зростання виробничої програми.

Одержана загальна сума нормативів зменшується на суму коштів, вивільнюваних у результаті планового (прогнозованого) прискорення обігу коштів.

На відміну від методу прямого розрахунку, який є досить трудомістким, економічний метод не вимагає виконання складних розрахунків.

Метод прямого розрахунку застосовують на нових підприємствах, а також тоді, коли необхідно проаналізувати стан обігових

коштів із метою виявлення непотрібних, надмірних, неліквідних виробничих запасів; резервів скорочення тривалості виробничого циклу; причин накопичення готової продукції на складах. Економічний метод розрахунку нормативу обігових коштів застосовують на діючих підприємствах. Економічний метод доцільно також використовувати на рівні галузевих міністерств, відомств, виробничих об'єднань у процесі перспективного планування або прогнозування.

Мінімізація поточних витрат з обслуговування запасів є оптимізаційним завданням, вирішуваним у процесі їх нормування.

Для виробничих запасів вона полягає у визначенні оптимального розміру партії сировини і матеріалів, що поставляється. Чим вищий розмір партії поставки, тим нижчий відносний розмір поточних витрат із розміщення замовлення, доставки товарів та їх приймання (позначимо цей вид поточних витрат з обслуговування запасів як ПВ1). Проте високий розмір партії поставки визначає високий середній розмір запасу. Якщо закуповувати сировину один раз на два місяці, то середній розмір її запасу становитиме 30 днів, а якщо розмір партії поставки скоротити удвічі, тобто закуповувати сировину один раз на місяць, то середній розмір її запасу становитиме 15 днів (див. рис. 7.2).

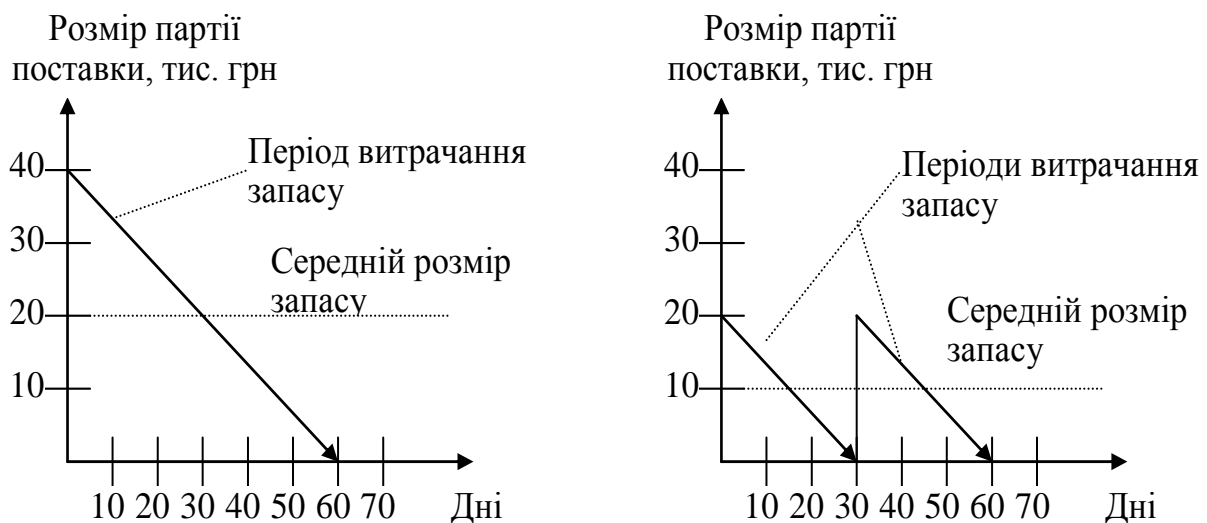

Рисунок 7.2 – Залежність між розміром партії поставки та середнім розміром запасу (в сумі)

У цих умовах знизиться розмір поточних витрат із зберігання запасів (позначимо цей вид поточних витрат з обслуговування запасів як ПВ2).

Розрахунок оптимального розміру партії поставки, за якого мі-

мінімізуються сукупні поточні витрати з обслуговування запасів (тобто $ПВ_1 + ПВ_2 \min$) здійснюється за такою формулою (відомою як модель Уїлсона)

$$OP_{opt} = \sqrt{\frac{2 \cdot Z_p \cdot ПВ_1}{ПВ_2}}, \quad (7.6)$$

де OP_{opt} – оптимальний розмір партії поставки;

Z_p – необхідний обсяг закупівлі сировини і матеріалів на розрахунковий період;

$ПВ_1$ – розмір поточних витрат із розміщення замовлення, доставки товарів та їх приймання з розрахунку на одну партію, що поставляється;

$ПВ_2$ – розмір поточних витрат із зберігання одиниці запасів.

Приклад

Річна потреба в певному виді сировини, що визначає обсяг його закупівлі, становить 1 000 од. Розмір поточних витрат із доставки замовлення, товарів із розрахунку на одну партію, що поставляється, становить 12 тис. грн. Розмір поточних витрат із зберігання одиниці запасу становить 6 тис. грн за 1 рік. Підставляючи ці дані в модель Уїлсона, маємо

$$OP_{opt} = \sqrt{\frac{2 \times 1000 \times 12}{6}} = 63 \text{ од.}$$

Отже, впродовж 1 року товар повинен доставлятися 16 разів ($1000:63$) або кожні 22 дні ($360:16$). За таких показників розміру партії та частоти поставки сукупні поточні витрати з обслуговування товарних запасів будуть мінімальними.

Для запасів готової продукції завдання мінімізації поточних витрат з їх обслуговування полягає у визначенні оптимального розміру партії виробленої продукції. Якщо виробляти певний товар дрібними партіями, то витрати зі зберігання його запасів у вигляді готової продукції ($ПВ_2$) будуть мінімальними. У той самий час істотно зростуть поточні витрати підприємства, пов'язані з частим переналагодженням устаткування, підготовкою виробництва, та інші ($ПВ_1$).

Мінімізація сукупного розміру поточних витрат з обслуговування запасів готової продукції також може бути здійснена на основі моделі Уїлсона (з іншим змістом показників $PВ_1$ і $PВ_2$). У цьому випадку замість необхідного обсягу закупівлі товарів використовують планований обсяг виробництва або продажу готової продукції.

Як у першому, так і в другому випадку розрахунки можуть бути уточнені з урахуванням мінімальної норми відвантаження (залізничним або автомобільним транспортом), створення на підприємстві певного розміру страхового запасу, альтернативи у виборі засобів транспортування та інших умов.

Визначення мінімально необхідної потреби у грошових активах для здійснення поточної господарської діяльності спрямоване на встановлення нижньої межі залишку необхідних грошових активів у національній та іноземній валютах (у процесі розрахунків іноземна валюта перераховується за певним курсом у національну).

Розрахунок мінімально необхідної суми грошових активів (без урахування їх резерву у формі короткострокових фінансових вкладень) ґрунтується на планованому грошовому потоці за поточними господарськими операціями, зокрема на обсязі витрачання грошових активів за цими операціями в майбутньому періоді.

Мінімально необхідна потреба в грошових активах для здійснення поточної господарської діяльності може бути визначена за такою формулою

$$GA_{\min} = \frac{PP_{ga}}{O_{ga}}, \quad (7.7)$$

де $GA_{\min}$ – мінімально необхідна потреба в грошових активах для здійснення поточної господарської діяльності у майбутньому періоді;

PP_{ga} – передбачуваний обсяг платіжного обороту за поточними господарськими операціями у майбутньому періоді (відповідно до плану надходження і витрачання коштів підприємства);

O_{ga} – оборотність грошових активів (разів) в аналогічному звітному періоді (вона може бути скоректована з урахуванням планованих заходів щодо прискорення обороту грошових активів).

Розрахунок мінімально необхідної потреби в грошових активах для здійснення поточної господарської діяльності може бути здійснений іншим методом за формулою

$$GA_{\text{мін}} = GA_K + \frac{PP_{\text{га}} - \Phi P_{\text{га}}}{O_{\text{га}}}, \quad (7.8)$$

де GA_K – залишок грошових активів на кінець звітного періоду;
 $PP_{\text{га}}$ – планований обсяг платіжного обороту за поточними господарськими операціями в майбутньому періоді;
 $\Phi P_{\text{га}}$ – фактичний обсяг платіжного обороту з поточних господарських операцій у звітному періоді;
 $O_{\text{га}}$ – оборотність грошових активів (разів) у звітному періоді.

На практиці застосовують і складніші моделі визначення мінімального, оптимального, максимального та середнього залишків ГА, що використовуються в тих випадках, коли у зв'язку з невизначеністю майбутніх платежів план надходження і витрачання коштів не може бути розроблений у щомісячному (подекадному) розрізі.

Так, відповідно до моделі Баумоля залишки ГА на майбутній період визначаються за такими розмірами:

- а) мінімальний залишок ГА береться нульовим;
- б) оптимальний залишок розраховують за формулою

$$GA_{\text{опт}} = \sqrt{\frac{2 \cdot B_K \cdot O_{\text{ГА}}}{СП_{\text{КФВ}}}}, \quad (7.9)$$

де $GA_{\text{опт}}$ – оптимальний залишок ГА в планованому періоді;
 B_K – середня сума витрат з обслуговування однієї операції з короткостроковими фінансовими вкладеннями;
 $O_{\text{ГА}}$ – загальна витрата грошових активів у майбутньому періоді;
 $СП_{\text{КФВ}}$ – ставка відсотка з короткострокових фінансових вкладень у даному періоді (виражена десятковим дробом);
 в) середній залишок грошових активів відповідно до цієї моделі планується як половина оптимального (максимального) їх залишку.

Відповідно до моделі Міллера – Орра залишки грошових активів на майбутній період визначаються за такими розмірами:

а) мінімальний залишок грошових активів беруть у розмірі мінімального їх резерву в звітному періоді (це значення повинне бути більшим від нуля);

б) оптимальний залишок грошових активів розраховують за формулою

$$GA_{opt} = \sqrt[3]{\frac{3 \cdot P_K \cdot VID_{za}^3}{4 \cdot СП_{КФВ}}}, \quad (7.10)$$

де VID_{za} – сума максимального відхилення грошових активів від середнього у звітному періоді;

в) максимальний залишок грошових активів відповідно до цієї моделі беруть у триразовому розмірі GA_{opt} . Перевищення цього залишку визначає необхідність трансформації зайвих грошових активів у короткострокові фінансові вкладення;

г) середній залишок грошових активів розраховують у цьому разі за формулою

$$GA_{сер} = \frac{GA_{min} + GA_{макс}}{2}, \quad (7.11)$$

де $GA_{сер}$ – середній залишок грошових активів у плановому періоді;

GA_{min} , $GA_{макс}$ – відповідно мінімальний і максимальний залишки грошових активів, розраховані раніше.

7.3. Показники стану та ефективності використання обігових коштів

Стан обігових коштів характеризується наявністю їх на певну дату. Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку наявність власних обігових коштів підприємства визначається як різниця між сумою підсумку розділу I пасиву балансу Ф.1. «Власний капітал» (рядок 1495) і підсумком розділу I активу балансу (рядок 1095).

Отже, із суми розділу I пасиву балансу «Власний капітал» (ря-

док 1495) вираховується сума показників розділу I активу «Необоротні активи» (рядок 1095).

Порівняння фактичної наявності обігових коштів із нормативом дає можливість визначити брак або надлишок власних обігових коштів.

Брак власних обігових коштів означає перевищення нормативу обігових коштів над фактичною їх наявністю. Він може виникнути з вини самого підприємства, інших підприємств, у результаті зміни умов господарювання, не взятих до уваги своєчасно (як, наприклад, невчасне фінансування приросту нормативу власних обігових коштів), через стихійне лихо та з іншої причини.

Надлишок власних обігових коштів створюється у підприємств у разі перевищення розмірів обігових коштів понад визначених нормативів, необхідних для задоволення постійних мінімальних потреб виробництва у ресурсах. Він може виникнути внаслідок перевищення плану прибутку, неповного внеску платежів до бюджету, безкоштовного надходження (отримання) товарно-матеріальних цінностей від інших організацій, неповного використання прибутку на цілі, передбачені фінансовим планом, та ін.

Перевищення нормативу обігових коштів може бути виправданим у разі перевищення плану випуску продукції, але темпи зростання нормативних запасів не повинні випереджати темпів зростання обсягу виробництва.

До показників, що характеризують стан обігових коштів, можна віднести коефіцієнт реальної вартості обігових коштів у майні підприємства ($K_{p. в.}$). Цей показник визначають як відношення вартості обігових коштів до вартості майна підприємства:

$$K_{p. в.} = \frac{\Phi_n}{M}, \quad (7.12)$$

де Φ_n – фактична наявність (вартість обігових коштів, грн);

M – вартість майна підприємства, грн.

Коефіцієнт реальної вартості обігових коштів показує, яку частку в майні підприємства вони займають. Залежно від типу виробництва, виду продукції та інших чинників ця частка може бути різною. Але бажано, щоб вона забезпечувала можливість ритмічного,

безперебійного виробництва і в разі необхідності швидкої ліквідності оборотних активів.

Для характеристики ефективності використання обігових коштів на підприємствах використовують різноманітні показники, найважливішим з яких є *швидкість обігу*. Вона обчислюється в днях і характеризується періодом, за який обігові кошти підприємства здійснюють один оборот, тобто проходять усі стадії кругообігу на підприємстві:

$$O = \frac{C \cdot T}{P}, \quad (7.13)$$

де O – швидкість обігу коштів, днів;

C – середні залишки нормованих обігових коштів, грн;

T – тривалість періоду, за який обчислюється обіг, днів;

P – виручка від реалізації продукції, грн.

Середню вартість обігових коштів можна розрахувати як середню арифметичну або середню хронологічну. Дані для розрахунку використовують залежно від періоду (рік, півріччя, квартал і т. п.), за який визначається обіговість. Якщо за 1 рік, то необхідно для розрахунку брати наявність обігових коштів на початок кожного місяця.

Отже, формула, за якою визначається середнє арифметичне, буде мати вигляд

$$C = \frac{C_1 + C_2 + \dots + C_{12} + C_{13}}{13}, \quad (7.14)$$

де $C_1, C_2, \dots, C_{12}$ – сума (вартість) обігових коштів на початок кожного місяця року (із січня до грудня);

C_{13} – сума обігових коштів на початок наступного року.

Середня сума обігових коштів за середньою хронологічною визначається за формулою

$$C = \frac{\left(\frac{1}{2} C_1 + C_2 + \dots + C_{12} + \frac{1}{2} C_{13} \right)}{12}. \quad (7.15)$$

Швидкість обігу коштів – це синтетичний показник, здатний відобразити одночасно результати процесу матеріального відтворення – обсяг реалізації створених товарів і наданих послуг за даний період та ефективність використання в цьому процесі матеріальних засобів і коштів.

Для характеристики ефективності використання обігових коштів використовують коефіцієнт обіговості, що визначається за формулою

$$K_o = \frac{P}{C}, \quad (7.16)$$

де K_o – коефіцієнт обіговості коштів.

Цей показник характеризує кількість оборотів обігових коштів за аналізований період. Чим більше оборотів здійснюють обігові кошти, тим краще вони використовуються.

Коефіцієнт завантаження обігових коштів є оберненим до коефіцієнта обіговості показником і визначається за формулою

$$K_z = \frac{C}{P}, \quad (7.17)$$

де K_z – коефіцієнт завантаження обігових коштів.

Він характеризує участь обігових коштів у кожній гривні реалізованої продукції. Чим менше обігових коштів припадає на 1 грн обороту, тим краще вони використовуються.

Для характеристики ефективності використання обігових коштів можуть використовуватися коефіцієнт ефективності (прибутковість обігових коштів) і рентабельність. Вони обчислюються за формулами

$$K_e = \frac{\Pi}{C}, \quad P = \frac{\Pi}{C} \cdot 100 \%, \quad (7.18)$$

де K_e – коефіцієнт ефективності обігових коштів;

Π – прибуток від реалізації продукції, грн;

P – рентабельність обігових коштів, %.

Якщо K_e є абсолютним показником і характеризує, скільки прибутку припадає на 1 грн обігових коштів, то P – відносний показник, що визначає ступінь використання обігових коштів. Чим більше значення першого і другого показників, тим ефективніше використовують обігові кошти.

Поліпшення використання обігових коштів підприємств і підвищення ефективності виробництва можна досягти за допомогою:

1) скорочення виробничих запасів товарно-матеріальних цінностей у зв'язку з переходом на оптову торгівлю та прямі економічні зв'язки з постачальниками;

2) прискорення обіговості за рахунок реалізації непотрібних, залежаних товарно-матеріальних цінностей.

Поліпшення використання обігових коштів вивільняє їх. Це вивільнення може бути абсолютним і відносним.

Абсолютне вивільнення обігових коштів – це пряме скорочення потреби в обігових коштах проти попереднього періоду за одночасного збільшення обсягу виробництва (реалізації).

Відносне вивільнення обігових коштів виникає тоді, коли внаслідок поліпшення їх використання підприємство з тією самою сумою обігових коштів або з незначним їх зростанням у плановому році збільшує обсяг виробництва.

За нинішніх умов господарювання через інфляційні процеси найбільш реальним є відносне вивільнення обігових коштів.

Ураховуючи це, необхідно більше уваги приділяти реалізації заходів, які сприяють відносному вивільненню обігових коштів.

Показники стану й ефективності використання обігових коштів, порядок їх визначення та їх економічний зміст наведені в табл. 7.2.

Таблиця 7.2 – Показники стану та ефективності використання обігових коштів

Показник	Розрахунок	Економічна сутність
1	2	3
1 наявність обігових коштів	$[Вк + З] - [Оз + Пк]$	Характеризує величину власних обігових коштів
а) брак	$\Phi_H < H$	Перевищення нормативу обігових коштів над фактичною їх наявністю
б) надлишок	$\Phi_H > H$	Перевищення фактичної наявності обігових коштів над нормативом

Продовження таблиці 7.2

1	2	3
2 Коефіцієнт реальної вартості обігових коштів у майні підприємства	$\frac{\Phi_H}{M}$	Відображає питому вагу вартості обігових коштів у загальній вартості майна підприємства
3 Обіговість	$\frac{B \cdot T}{P}$	Характеризує час, за який обігові кошти здійснюють один оборот
4 Коефіцієнт обіговості	$\frac{P}{B}$	Характеризує кількість оборотів за період, що аналізується
5 Коефіцієнт авансування	$\frac{B}{P}$	Показує, скільки обігових коштів авансовано в 1 грн реалізованої продукції
6 Прибутковість	$\frac{\Pi}{B}$	Характеризує, скільки прибутку припадає на 1 грн обігових коштів
7 Рентабельність	$\frac{\Pi}{B} \cdot 100 \%$	Визначає ступінь використання обігових коштів

Вк – власні кошти;

З – забезпечення подальших витрат;

Оз – основні засоби та інші необоротні активи;

Пк – позикові кошти;

Фн – фактична наявність обігових коштів;

Н – норматив обігових коштів;

М – вартість майна підприємства;

В – середня вартість обігових коштів;

Т – тривалість періоду, за яким обчислюється обіг коштів;

Р – обсяг реалізації продукції;

П – прибуток від реалізації продукції.

ВИСНОВКИ

Визначення оптимальної потреби в обігових коштах є одним із найактуальніших завдань фінансової служби підприємства. Для його вирішення можуть використовуватися різні методи, що враховують особливості роботи підприємства.

При вивченні цієї теми студентам необхідно звернути увагу на особливості визначення нормативів обігових коштів і методів їх оптимізації.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 7

1. Структура оборотних активів підприємства та їх відображення у фінансовій звітності.
2. Структура операційного та фінансового циклів.
3. Визначення нормативу обігових коштів у запасах сировини та матеріалів.
4. Визначення нормативу обігових коштів у незавершеному виробництві.
5. Визначення нормативу обігових коштів у витратах майбутніх періодів.
6. Модель Уїлсона.
7. Модель Баумоля.
8. Модель Міллера – Орра.
9. Розрахунок коефіцієнта обіговості обігових коштів.
10. Розрахунок періоду обігу коштів.
11. Абсолютне та відносне вивільнення обігових коштів.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 7

1. Оборотні активи – це грошові кошти та їх еквіваленти, не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання упродовж операційного циклу чи ... місяців із дати балансу:
  - а) 9;
  - б) 3;
  - в) 12;
  - г) 10;
  - д) 1.
2. До оборотного капіталу не відносять:
  - а) короткострокову дебіторську заборгованість;
  - б) запаси сировини;
  - в) довгострокові інвестиції;
  - г) продукцію на складі;
  - д) грошові активи.

3. Часовий інтервал, упродовж якого одноразовий оборот роблять власні обігові кошти:

- а) операційний цикл;
- б) виробничий цикл;
- в) реалізаційний цикл;
- г) продуктовий цикл;
- д) фінансовий цикл.

4. Інтервал часу, впродовж якого поточні активи підприємства роблять повний оборот від придбання запасів для здійснення діяльності до отримання коштів від реалізації виробленої з них продукції, – це:

- а) операційний цикл;
- б) фінансовий цикл;
- в) виробничий цикл;
- г) реалізаційний цикл;
- д) продуктовий цикл.

5. Фінансовий цикл закінчується на момент:

- а) погашення кредиторської заборгованості;
- б) виплати заробітної плати працівникам;
- в) погашення дебіторської заборгованості;
- г) завершення виготовлення продукції;
- д) отримання підприємством сировини.

6. Виробничий цикл починається з моменту:

- а) погашення дебіторської заборгованості;
- б) надходження матеріалів на склад підприємства;
- в) погашення кредиторської заборгованості;
- г) виплати заробітної плати працівникам;
- д) завершення виготовлення продукції.

7. До ненормованих обігових коштів відносять:

- а) кредиторську заборгованість;
- б) запаси сировини;
- в) незавершене виробництво;
- г) дебіторську заборгованість;
- д) готову продукцію на складах.

8. Надлишок обігових коштів приводить до:

- а) перебоїв у виробничому процесі;
- б) послаблення режиму економії;
- в) зменшення обсягу виробництва;
- г) виникнення прострочених платежів і заборгованості;
- д) затримок виплати заробітної плати.

9. У формулі нормативу обігових коштів для сировини, матеріалів і покупних напівфабрикатів $H = O \cdot N$ показник O характеризує:

- а) одноденні витрати сировини, матеріалів;
- б) витрати на транспортування сировини;
- в) тривалість виготовлення продукції;
- г) одноденний випуск продукції;
- д) собівартість продукції.

10. У формулі нормативу обігових коштів для незавершеного виробництва $H = B \cdot D \cdot K_{зв}$ показник D характеризує:

- а) одноденні витрати сировини, матеріалів;
- б) витрати на транспортування сировини;
- в) одноденний випуск продукції;
- г) собівартість продукції;
- д) тривалість виробничого циклу.

11. У формулі коефіцієнта зростання витрат $K = \frac{A + 0,5B}{A + B}$ показник A характеризує:

- а) витрати, здійснювані одноразово на початку виробничого циклу;
- б) одноденні витрати сировини, матеріалів;
- в) витрати на транспортування сировини;
- г) одноденний випуск продукції;
- д) собівартість продукції.

12. За допомогою моделі Уїлсона можна визначити:

- а) період погашення дебіторської заборгованості;
- б) оптимальний розмір партії сировини і матеріалів, що поставляється;
- в) норму обігових коштів у готовій продукції;
- г) витрати на реалізацію готової продукції;
- д) ставку відсотків за короткостроковими зобов'язаннями.

13. Застосування моделі Уїлсона дозволяє:

- а) мінімізувати період погашення дебіторської заборгованості;
- б) максимізувати доходи від продажу продукції;
- в) мінімізувати сукупні поточні витрати з обслуговування запасів;
- г) максимізувати розмір коштів підприємства;
- д) мінімізувати експлуатаційні витрати при виготовленні продукції.

14. У моделі Баумоля $GA_{opt} = \sqrt{\frac{2 \cdot B_{кфв} \cdot GA_{заг}}{i_{кфв}}}$, показник $i_{кфв}$ позначає:

- а) рівень інфляції для даного періоду;
- б) відсотковий дохід із короткострокових фінансових вкладень у даному періоді;
- в) вартість власного капіталу підприємства;
- г) вартість позикового капіталу підприємства;
- д) немає правильної відповіді.

15. У моделі Міллера – Орра $GA_{opt} = \sqrt[3]{\frac{3 \cdot B_{кфв} \cdot \sigma^2}{4 \cdot i_{кфв} / 365}}$ показник $B_{кфв}$

позначає:

- а) ставку відсотків за депозитними операціями;
- б) ринкову вартість простих акцій підприємства;
- в) виручку підприємства за минулий період;
- г) немає правильної відповіді;
- д) витрати з конвертації коштів у цінні папери.

16. У формулі швидкості обігу коштів $O = CT/P$ показник C характеризує:

- а) тривалість періоду, за який обчислюється обіг, днів;
- б) собівартість продукції;
- в) суму отриманої виручки;
- г) середні залишки нормованих обігових коштів, грн;
- д) ціну одиниці продукції.

17. Відношення виручки від реалізації продукції до середнього залишку обігових коштів визначає:

- а) коефіцієнт завантаження обігових коштів;
- б) коефіцієнт обіговості коштів;
- в) коефіцієнт ліквідності оборотних активів;
- г) прибутковість оборотних активів;
- д) рентабельність оборотних активів.

18. Оберненим до коефіцієнта обіговості показником є:

- а) коефіцієнт завантаження;
- б) тривалість операційного циклу;
- в) коефіцієнт ліквідності оборотних активів;
- г) прибутковість оборотних активів;
- д) рентабельність оборотних активів.

19. Пряме скорочення потреби в обігових коштах проти попереднього періоду при одночасному збільшенні обсягу виробництва характерне для:

- а) абсолютного вивільнення обігових коштів;
- б) відносного вивільнення обігових коштів;
- в) нормування обігових коштів;
- г) підприємств перехідної економіки;
- д) сільськогосподарських підприємств.

20. Ситуація, коли підприємство тією самою сумою обігових коштів або з незначним їх зростанням у плановому році збільшує обсяг виробництва, характерна для:

- а) абсолютного вивільнення обігових коштів;
- б) зменшення ефективності використання обігових коштів;
- в) відносного вивільнення обігових коштів;
- г) торговельних підприємств;
- д) підприємств, що проводять ефективну рекламну кампанію.

РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 7

Підприємство з рівномірним тактом роботи випускає 5А 000 одиниць продукції за 1 рік (258 робочих днів). Собівартість одиниці продукції становить 120 грн, причому на початку виготовлення підприємство витрачає 75 грн. Відомо, що одnodенна потреба в сировині та матеріалах становить 9 Б00 грн. На розвантаження сировини підприємство витрачає 1 день, на розрізання на заготовки – 4 дні. Норматив обігових коштів у незавершеному виробництві становить 2А0 000 грн, у запасах сировини і матеріалів – 7Б 000 грн. Визначити тривалість виготовлення продукції та час, що витрачає підприємство на транспортування сировини і матеріалів. (А – передостання, Б – остання цифра номера залікової книжки).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 7

1. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
2. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид. переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.
3. Школьник І. О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін. – Київ : Центр навчальної літератури, 2016. – 368 с.
4. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – 3-тє вид., стереотип. – Київ : Знання-Прес, 2006. – 423 с.
5. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : МАУП, 2004. – 328 с.
6. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.

ТЕМА 8. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

8.1. Сутність та основи організації оборотних активів.

8.2. Визначення потреби в обігових коштах.

8.3. Показники стану та ефективності використання оборотного капіталу.

Ключові терміни: фінансовий стан підприємства, зовнішній фінансовий аналіз, внутрішній фінансовий аналіз, прийоми аналізу, методи фінансового аналізу, моделі фінансового аналізу, основні показники фінансового стану, ліквідність активів, ліквідність балансу, ліквідність підприємства, фінансова стійкість підприємства.

8.1. Необхідність оцінювання фінансового стану підприємства. Види, прийоми та інформаційна база проведення фінансового аналізу

Поняття фінансового стану є комплексним та багатограним; у науковій літературі існує велика кількість визначень цього поняття. Так, Г. Б. Поляк характеризує фінансовий стан підприємства як безпосередні кінцеві результати діяльності підприємства [1, с. 277].

О. О. Непочатенко [2, с. 335] характеризує фінансовий стан як *один із найважливіших характеристик виробничо-фінансової діяльності підприємств*. Під фінансовим станом підприємства розуміють рівень його забезпеченості відповідним обсягом фінансових ресурсів, необхідних для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного здійснення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями.

А. М. Поддєрьогін [3] розглядає *фінансовий стан підприємства* як комплексне поняття, що є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Достатньо близьким тлумаченням поняття фінансового стану підприємства є визначення Г. І. Базецької [4, с. 139], яка розглядає фінансовий стан підприємства як комплексне поняття, що характеризується системою показників, які відображають наявність і роз-

міщення засобів, реальні та потенційні фінансові можливості.

Найбільш узагальненим визначенням фінансового стану підприємства є тлумачення надане Л. В. Івченко [5, с. 201–202], відповідно до якого *фінансовий стан* – це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика діяльності підприємства у певному періоді, що відображає рівень його фінансової конкурентоспроможності, ступінь забезпеченості підприємства власними та залученими фінансовими ресурсами, ступінь їх співвідношення між собою та раціональності розміщення, забезпеченості власними обіговими коштами для своєчасного проведення грошових розрахунків за зобов'язаннями та здійснення ефективної господарської діяльності в майбутньому.

Систематичний аналіз фінансового стану підприємства, його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості необхідний ще й тому, що прибутковість будь-якого підприємства, розмір його прибутку багато в чому залежать від його платоспроможності. Ураховують фінансовий стан підприємства і банки, розглядаючи режим його кредитування та диференціацію відсоткових ставок [3].

Основною метою фінансового аналізу є отримання певної кількості ключових параметрів, що дають об'єктивну й точну картину фінансового стану підприємства, його прибутків і збитків, змін у структурі активів і пасивів, у розрахунках із дебіторами та кредиторами. При цьому в оцінюванні поточного фінансового стану підприємства особливу роль відіграє його прогноз на найближчу та більш віддалену перспективу, тобто очікувані параметри фінансового стану [6].

За допомогою фінансового аналізу можна забезпечити [5, с. 201–202]:

- оцінювання рівня ефективності діяльності систем господарювання та виявлення факторів і причин досягнення існуючого стану;
- визначення тенденцій розвитку підприємства за показниками його фінансового стану;
- розроблення сценаріїв розвитку економічної діяльності суб'єктів господарювання: накопичення, трансформацію та ефективно використання інформаційної бази фінансового характеру;
- визначення рівня кредитоспроможності підприємства як позичальника фінансових ресурсів для здійснення господарської діяльності;

- якісне планування, прогнозування, бюджетування, визначення потреби та ефективне розміщення фінансових ресурсів;
- ефективне формування і використання потоків коштів;
- створення рейтингових систем оцінювання фінансового стану систем господарювання;
- своєчасне вживання заходів, спрямованих на підвищення платоспроможності, фінансової стійкості та прибутковості підприємств;
- визначення резервів поліпшення фінансового стану систем господарювання;
- обґрунтування політики розподілу й використання прибутку для потреб систем господарювання та їх власників;
- оцінювання рівня підприємницького ризику щодо можливості погашення зобов'язань, здатності до нарощування чистих активів, залучення інвестицій і прийняття управлінських рішень.

Поділ бухгалтерського обліку на фінансовий та управлінський зумовлює відповідний поділ аналізу господарської діяльності на зовнішній та внутрішній (рис. 8.1) [4, с. 139].

Рисунок 8.1 – Місце фінансового аналізу в системі аналізу господарської діяльності

Завдання *зовнішнього фінансового аналізу* визначаються інтересами користувачів аналітичним матеріалом. До основних завдань належать: оцінювання фінансових результатів, оцінювання фінансового стану, оцінювання ділової активності, фінансове прогнозування.

Зовнішній аналіз проводять на підставі фінансової й статистичної звітності органи господарського управління, банки, фінансові органи, акціонери, інвестори.

Внутрішній фінансовий аналіз досліджує причини даного фінансового стану, ефективність використання основних та обігових коштів, взаємозв'язок показників обсягів, вартості та прибутку. Як джерела інформації для цих цілей додатково використовують дані фінансового обліку (нормативну й планову інформацію).

Внутрішній аналіз проводять безпосередньо на підприємстві для потреб оперативного, короткострокового і довгострокового управління виробничою, комерційною та фінансовою діяльністю [6].

Традиційна практика аналізу фінансового стану підприємства опрацювала певні прийоми і методи його здійснення. У практиці фінансового аналізу вироблено основну методику аналізу фінансових звітів. Виділяють такі основні **прийоми аналізу** [3]:

1) *горизонтальний (часовий) аналіз* – порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом. За допомогою горизонтального аналізу визначають абсолютні та відносні зміни величин різних статей балансу за аналізований період;

2) *вертикальний (структурний) аналіз* – визначення структури підсумкових фінансових показників із виявленням впливу кожної позиції звітності на результат у цілому. Вертикальний аналіз призначено для обчислення питомої ваги окремих статей у підсумку балансу, тобто вивчається структура активів і пасивів балансу;

3) *трендовий аналіз* – порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів і визначенням тренду. Трендовий аналіз застосовують для виявлення тенденцій, що домінують у динаміці основних показників;

4) *коефіцієнтний аналіз* передбачає вивчення рівнів і динаміки відносних показників фінансового стану підприємства. Їх значення порівнюють з базисними величинами, вивчається їх динаміка;

5) *порівняльний аналіз* – внутрішньогосподарський аналіз зведених показників звітності за окремими показниками самого підприємства, а також міжгосподарський аналіз показників підприємства порівняно з показниками конкурентів або із середньогалузевими показниками;

б) *факторний аналіз* – визначення впливу окремих факторів (причин) на результативний показник детермінованих (розділених у часі) або стохастичних (які не мають визначеного порядку) прийомів дослідження. При цьому факторний аналіз може бути прямий (власне аналіз), якщо результативний показник поділяють на окремі складові, і зворотний (синтез), якщо його окремі елементи об'єднують у загальний результативний показник.

Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану підприємства – об'єктивного його оцінювання і виявлення на цій основі потенційних можливостей підвищення ефективності формування й використання фінансових ресурсів – можуть застосовуватися різні методи аналізу.

Методи фінансового аналізу – це комплекс науково-методичних інструментів і принципів дослідження фінансового стану підприємств. В економічній теорії і практиці існують різні класифікації методів економічного аналізу взагалі та фінансового аналізу зокрема.

Перший рівень класифікації виділяє неформалізовані й формалізовані методи аналізу [3].

Неформалізовані методи аналізу ґрунтуються на описі аналітичних процедур на логічному рівні, а не на стійких аналітичних взаємозв'язках і залежностях. До *неформалізованих* належать такі методи:

- експертних оцінок і сценаріїв;
- психологічні;
- морфологічні;
- порівняльні;
- побудови системи показників;
- побудови системи аналітичних таблиць.

Ці методи характеризуються визначенням суб'єктивізмом, оскільки в них велике значення мають інтуїція, досвід і знання аналітика.

До *формалізованих* методів фінансового аналізу належать ті, в основу яких покладені жорстко формалізовані аналітичні залежності, тобто методи:

- ланцюгових підстановок;
- арифметичних різниць;
- балансовий;

- виділення ізольованого впливу факторів;
- відсоткових чисел;
- диференційований;
- логарифмічний;
- інтегральний;
- простих і складних відсотків;
- дисконтування.

У процесі фінансового аналізу широко використовуються й традиційні методи економічної статистики (середніх і відносних величин, групування, графічний, індексний, елементарні методи оброблення рядів динаміки), а також математико-статистичні методи (кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, факторний аналіз, метод основних компонентів).

Використання видів, прийомів і методів аналізу для конкретних цілей вивчення фінансового стану підприємства у сукупності складає методологію та методику аналізу.

Моделі фінансового аналізу. Фінансовий аналіз здійснюється за допомогою різних моделей, що дають можливість структурувати та ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками. Існують три основних типи моделей, що застосовуються в процесі аналізу фінансового стану підприємства: дескриптивні, предикативні та нормативні [3].

Дескриптивні моделі є основними. До них належать: побудова системи звітних балансів, подання фінансової звітності в різних аналітичних розрізах, вертикальний і горизонтальний аналізи, система аналітичних коефіцієнтів, аналітичні записки до звітності. Дескриптивні моделі базуються на використанні інформації з бухгалтерської звітності.

Предикативні моделі – це моделі передбаченого, прогностичного характеру. Їх використовують для прогнозування доходів і прибутку підприємства, його майбутнього фінансового стану. Найбільш поширені з них: розрахунки точки критичного обсягу продажу, побудова прогностичних фінансових звітів, моделі динамічного аналізу (жорстко детерміновані факторні й регресивні моделі).

Нормативні моделі – це моделі, що дають можливість порівняння фактичних результатів діяльності підприємства з нормативними (розрахованими на підставі нормативу). Ці моделі використовують, як правило, у внутрішньому фінансовому аналізі. Їх суть

полягає у встановленні нормативів на кожну статтю витрат щодо технологічних процесів, видів виробів і в розгляді та з'ясуванні причин відхилень фактичних даних від цих нормативів.

Фінансовий аналіз значною мірою базується на застосуванні жорстко детермінованих факторних моделей.

Таким чином, у ході аналізу фінансового стану підприємства можуть використовуватися різноманітні прийоми, методи і моделі аналізу. Їх кількість і широта застосування залежать від конкретних цілей аналізу й визначаються його завданнями в кожному конкретному випадку [3].

Інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства є форми фінансової звітності [7, с. 264]:

Інформаційна база аналізу. Інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства є такі дані:

Форма № 1 «Баланс», складається з активу та пасиву і свідчить про те, як на певний час розподілено активи та пасиви і як саме здійснюється фінансування активів за допомогою власного та залученого капіталу на дату балансу. Інформацію використовують для оцінювання структури ресурсів підприємства, їх ліквідності та платоспроможності підприємства, прогнозування майбутніх потреб у позиках, оцінювання і прогнозування змін в економічних ресурсах.

Форма № 2 «Звіт про фінансові результати», відображає дані про дохід, витрати, фінансові результати від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Чистий прибуток (збиток) за звітний період. Структура операційних витрат. Показники прибутковості акцій. Інформацію використовують для оцінювання структури доходів, витрат, прибутковості та інвестиційної привабливості. Прогнозування доходності підприємства.

Форма № 3 «Звіт про рух коштів», відображає вхідні й вихідні грошові потоки за статтями за видами діяльності: операційної, інвестиційної, фінансової. Чистий грошовий потік та залишок коштів на кінець року. Призначення інформації для оцінювання грошових потоків за видами діяльності та аналіз їх ефективності. Прогнозування грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Форма № 4 «Звіт про власний капітал», відображає зміни в складі власного капіталу підприємства упродовж звітного періоду.

Інформацію використовують для оцінювання і прогнозування зміни власного капіталу.

Дані статистичної звітності та оперативні дані (наприклад, звіт керівників підприємств, звіт аудитора, звернення ради директорів до аудиторів тощо).

Інформацію, що використовується для аналізу фінансового стану підприємств, за доступністю можна поділити на відкриту і закриту (таємну). Інформація, що міститься в бухгалтерській і статистичній звітностях, виходить за межі підприємства, є відкритою [3].

Компоненти фінансової звітності відображають різні аспекти господарських операцій і подій за звітний період, відповідну інформацію попереднього звітного періоду, розкриття облікової політики та її змін, що робить можливим ретроспективний аналіз діяльності підприємства.

Кожне підприємство розробляє свої планові та прогнозні показники, норми, нормативи, тарифи і ліміти, систему їх оцінювання і регулювання фінансової діяльності. Ця інформація становить комерційну таємницю, а іноді й «ноу-хау». Відповідно до чинного законодавства України підприємство має право тримати таку інформацію в секреті. Перелік її визначає керівник підприємства.

Усі показники бухгалтерського балансу та звітності взаємозалежні один від одного. Їх цінність для своєчасного та якісного оцінювання фінансового стану підприємства залежить від їх ймовірності та дати складання звіту [3].

Основним завданням аналізу є оцінювання ефективності використання активів, доходів, витрат та результатів діяльності підприємства за звітний період, виявлення факторів, що позитивно або негативно вплинули на кінцеві фінансові результати.

Аналіз структури та змін у вартості активів підприємства проводять шляхом зіставлення показників активу балансу на початок і кінець звітного періоду за видами активів. За цими даними визначають абсолютне та відносне зростання (коефіцієнт зростання) кожного виду активів.

Наприклад, якщо коефіцієнт зростання вартості активів ($K_{в. а}$) менший від одиниці, то це свідчить про скорочення підприємством у звітному періоді господарської діяльності.

Під час аналізу активів оцінюють зміни у структурі довгостро-

кової та поточної дебіторської заборгованості й динаміку дебіторської заборгованості на початок і кінець звітного періоду. За істотного зростання (більше ніж 10 %) суми резервів сумнівних боргів та суми виданих авансів проводиться аналіз обґрунтованості спрямування фінансових ресурсів на авансування розрахунків та збільшення зазначеного резерву (аналіз проводиться за додатково наданою підприємством інформацією).

Під час аналізу власного капіталу підприємства оцінюють зміни у структурі та обсягах власних фінансових ресурсів. Перевіряють на відповідність законодавству порядок та обсяги формування статутного та резервного капіталу. За даними бухгалтерського обліку аналізують розподіл прибутку і формування фондів спеціального призначення, передбачених Господарським кодексом України.

Якщо коефіцієнт зростання власного капіталу менший від коефіцієнта зростання активів підприємства ($K_{в. а} > K_{в. к}$), то це свідчить про скорочення обсягів власних джерел фінансування діяльності підприємства (прибутку, використання резервів, уцінки активів тощо).

Під час аналізу структури та динаміки зобов'язань підприємства виявляються негативні тенденції щодо зростання заборгованості підприємства. Значну увагу необхідно звернути на аналіз динаміки заборгованості підприємства за розрахунками з бюджетом та з оплати праці. Додатково проводять аналіз простроченої кредиторської заборгованості.

Збільшення коефіцієнта зростання кредиторської заборгованості порівняно з коефіцієнтом зростання активів підприємства ($K_з > K_{в. а}$) свідчить про погіршення його платоспроможності. У цьому разі обов'язково проводять поглиблений аналіз на предмет запобігання банкрутству підприємства [8].

8.2. Показники фінансового стану підприємства

Стійкий фінансовий стан підприємства формується у процесі всієї виробничо-господарської діяльності. Тому оцінювання фінансового стану можна об'єктивно здійснити не через один, навіть найважливіший, показник, а лише за допомогою комплексу, системи показників, що детально і всебічно характеризують господарське положення підприємства.

Показники оцінювання фінансового стану підприємства повинні бути такими, щоб усі ті, хто пов'язаний із підприємством економічними відносинами, могли одержати відповідь на запитання, наскільки надійне підприємство як партнер у фінансовому відношенні, а отже, прийняти рішення про економічну доцільність продовження або встановлення таких відносин із підприємством. У кожного з партнерів підприємства – акціонерів, банків, податкових адміністрацій – свій критерій економічної доцільності. Тому й показники оцінювання фінансового стану повинні бути такими, щоб кожен партнер зміг зробити вибір, виходячи з власних інтересів [3].

Основні показники фінансового стану. Загальне оцінювання ефективності управління підприємством та використання його активів проводять за сукупністю коефіцієнтів, що характеризують прибутковість активів, майновий стан, платоспроможність та ліквідність підприємства (табл. 8.1).

Таблиця 8.1 – Основні показники, що використовуються для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства

Показник	Формула для розрахунку	Оптимальне значення показника
1	2	3
Коефіцієнт рентабельності активів	$K_{pa} = \Pi_p / (Bb_0 + Bb_1) / 2$, Π_p – чистий прибуток; Bb_0 – валюта балансу на початок періоду; Bb_1 – валюта балансу на кінець періоду	> 0 збільшення
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$K_{pck} = \Pi_p / (Bk_0 + Bk_1) / 2$, Π_p – чистий прибуток; Bk_0 – сума власного капіталу на початок періоду; Bk_1 – сума власного капіталу на кінець періоду	> 0 збільшення (~0,13–0,24)
Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу	$K_{pck} = \Phi_o / (Bb_0 + Bb_1) / 2$, Φ_o – фінансовий результат від операційної діяльності до оподаткування; Bb_0 – валюта балансу на початок періоду; Bb_1 – валюта балансу на кінець періоду	> 0 збільшення (~0,12–0,18)
Коефіцієнт рентабельності діяльності	$K_{pd} = \Pi_p / ЧД$, Π_p – чистий прибуток; $ЧД$ – чистий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг)	> 0 збільшення

Продовження таблиці 8.1

1	2	3
Коефіцієнт зношення основних засобів	$K_{зоз} = З/O_3$, З – сума зношення; O_3 – первісна вартість основних засобів	Зменшення
Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{ооз} = HO_3/O_3$, HO_3 – сума основних засобів, що надійшли у плановому періоді; O_3 – основні засоби за первісною вартістю на початок періоду	Збільшення
Коефіцієнт обіговості активів	$K_{oa} = ЧД/(Вб_0 + Вб_1)/2$, ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); $Вб_0$ – валюта балансу на початок періоду; $Вб_1$ – валюта балансу на кінець періоду	Збільшення
Коефіцієнт фінансової стійкості підприємства	$K_{фс} = B_k/(D_3 + K_3)$, B_k – власний капітал; D_3 – довгострокові зобов'язання; K_3 – короткострокові зобов'язання	Збільшення
Коефіцієнт покриття	$K_n = Обз/ПЗ$, Обз – оборотні засоби; ПЗ – поточні зобов'язання	> 1 збільшення
Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{з.л.} = Обз/(ДЗ + ПЗ)$, Обз – оборотні засоби; ДЗ – довгострокові зобов'язання; ПЗ – поточні зобов'язання	Збільшення
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{аб.л.} = Г_k/ПЗ$, $Г_k$ – грошові кошти; ПЗ – поточні зобов'язання	~0,2–0,35
Коефіцієнт заборгованості	$K_з = З_k/B_k$, $З_k$ – залучений капітал; B_k – власний капітал	0,5–0,7
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	$K_{кзк} = (З_a + ДЗ + ПЗ + Д_m)/Вб$, $З_a$ – забезпечення подальших витрат і платежів; ДЗ – довгострокові зобов'язання; ПЗ – поточні зобов'язання; Д – доходи майбутніх періодів; Вб – валюта балансу	< 1 зменшення
Прибутковість інвестицій (за методом участі в капіталі)	$PI_c = (П_p / IC) \cdot 100 \%$, $П_p$ – чистий прибуток; IC – сума інвестицій	~ 11,5 %

Показники наведені відповідно до Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору еко-

номіки», затвердженої згідно з Наказом Міністерства фінансів України від 14 лютого 2006 року № 170 [8].

Ця Методика розроблена з метою визначення об'єктивних і суб'єктивних причин збитковості, забезпечення єдності підходів при оцінюванні фінансово-господарського стану та ефективності управління суб'єктів державного сектору економіки України.

Коефіцієнт рентабельності активів показує розмір чистого прибутку на одну гривню активів та характеризує ефективність використання активів. Зменшення цього показника може свідчити про затримання темпів економічного зростання та розвитку підприємства.

Ступінь рентабельності активів підприємства, яку забезпечує прибуток від основної виробничої діяльності підприємства, характеризує коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу.

Коефіцієнт рентабельності власного капіталу показує частку чистого прибутку у власному капіталі. Високий коефіцієнт свідчить про прибуткову діяльність підприємства та його інвестиційну привабливість. Цей коефіцієнт характеризує ефективність вкладання коштів у підприємство.

Коефіцієнт рентабельності діяльності показує наявність можливостей підприємства до відтворення та розширення виробництва і характеризує прибутковість діяльності підприємства.

Коефіцієнт обіговості активів характеризує ефективність використання підприємством наявних ресурсів (незалежно від джерел їх залучення) та показує, наскільки зміни в наявних активах пов'язані зі змінами доходу (виручки) від реалізації.

Під час проведення фінансового аналізу за коефіцієнтами повинні враховуватися галузеві особливості підприємств (табл. 8.2).

У цілому таблиця 8.1 вміщує більше ніж 14 показників, призначених для детального та всебічного оцінювання фінансового стану підприємства. Однак це не означає, що систематичний аналіз фінансового стану підприємства завжди може здійснюватися лише за цими показниками.

Залежно від мети та завдань аналізу в кожному конкретному випадку вибирають оптимальний саме для цього випадку комплекс показників і напрямків аналізу фінансового стану підприємства. Існують інші методики розрахунку показників, що використовуються для аналізу фінансового стану підприємства.

Таблиця 8.2 – Оцінювання ефективності діяльності підприємства з урахуванням галузевої специфіки

Коефіцієнт обіговості активів	Коефіцієнт рентабельності діяльності	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Оцінювання ефективності діяльності з урахуванням галузевої специфіки
Високе значення	Високе значення	Високе значення	Задовільне для всіх підприємств
Низьке значення	Високе значення	Середнє значення	Задовільне для підприємств видобувної промисловості
Низьке значення	Середнє значення	Середнє значення	Задовільне для підприємств сільського господарства
Середнє значення	Високе значення	Низьке значення	Задовільне для будівельних підприємств
Високе значення	Низьке значення	Середнє значення	Задовільне для підприємств переробної, харчової промисловості, торгівлі
Низьке значення	Низьке значення	Низьке значення	Незадовільне для всіх підприємств

Крім того, для забезпечення однозначності підходів під час оцінювання фінансово-господарського стану підприємств, а також своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу Міністерством економіки України виданий Наказ № 14 від 19.01.2006 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [9]. Методичні рекомендації розроблені з метою забезпечення однозначності підходів під час оцінювання господарського стану підприємств.

Джерелами інформації для здійснення розрахунків фінансово-економічних показників є показники фінансової звітності підприємства. Основні джерела аналізу – це форма 1 «Баланс підприємства», форма 2 «Звіт про фінансові результати». Перелік показників та система їх розрахунків, що використовуються під час здійснення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств, і джерела одержання відповідної інформації наведені в таблицях 8.3 та 8.4.

Таблиця 8.3 – Перелік показників, що використовуються під час здійснення аналізу фінансового стану неплатоспроможних підприємств

Скорочення	Найменування показника	Джерело інформації	
		3	4
<i>Б</i>	Баланс	Форма № 1	Ряд. 1300 (ряд. 1900)
<i>Бпоч</i>	Баланс на початок періоду	Форма № 1	Ряд. 1300 (ряд. 1900) гр. 3
<i>Бкін</i>	Баланс на кінець періоду	Форма № 1	Ряд. 1300 (ряд. 1900) гр. 4
<i>ВК</i>	Власний капітал	Форма № 1	Ряд. 1495
<i>ВОА</i>	Власні оборотні активи	Форма № 1	Ряд. 1495 – ряд. 1095
<i>ВОЗ</i>	Вартість основних засобів (залишкова)	Форма № 1	Ряд. 030 1011 – 1012
<i>ГК</i>	Гроші та їх еквіваленти (готівка, рахунки в банках), поточні фінансові інвестиції	Форма № 1	Ряд. 1165 (ряд. 1165 + + ряд. 1166) + ряд. 1060
<i>ДЗ</i>	Довгострокові зобов'язання і забезпечення	Форма № 1	Ряд. 1595
<i>З</i>	Запаси	Форма № 1	Ряд. 1100
<i>ЗОЗ</i>	Зношення основних засобів (на початок, кінець періоду)	Форма № 1	Ряд. 1012 гр. 3 та 4
<i>ДМП</i>	Доходи майбутніх періодів	Форма № 1	Ряд. 1665
<i>ПФІ</i>	Поточні фінансові інвестиції	Форма № 1	Ряд. 1160
<i>ПЗ</i>	Поточні зобов'язання і забезпечення	Форма № 1	Ряд. 1695
<i>ДФІук</i>	Довгострокові фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	Форма № 1	Ряд. 1030
<i>ДФІін</i>	Довгострокові фінансові інвестиції – інші	Форма № 1	Ряд. 1035
<i>ВМП</i>	Витрати майбутніх періодів	Форма № 1	Ряд. 1170
<i>НА</i>	Необоротні активи	Форма № 1	Ряд. 1095
<i>ОА</i>	Оборотні активи	Форма № 1	Ряд. 1195
<i>ПВОЗ</i>	Первісна вартість основних засобів на початок періоду	Форма № 1	Ряд. 1011 гр. 3
<i>ПК</i>	Позиковий капітал (довгострокові та поточні зобов'язання)	Форма № 1	Ряд. 1595 + ряд. 1695
<i>СВВК</i>	Середня вартість власного капіталу	Форма № 1	(Ряд. 1495 гр. 3 + + ряд. 1495 гр. 4) / 2

Продовження таблиці 8.3

1	2	3	4
<i>СВОЗ</i>	Середня вартість основних засобів	Форма № 1	(Ряд. 1010 гр. 3 + ряд. 1010 гр. 4) / 2
<i>СДЗ</i>	Середня дебіторська заборгованість	Форма № 1	Ряд. 1125, 1130, 1135, 1136, 1140, 1145, 1155 (гр. 3 + гр. 4) / 2
<i>СЗ</i>	Середні запаси	Форма № 1	ряд. 1101, 1110, 1102, 1103, 1104 (гр. 3 + гр. 4) / 2
<i>СКЗ</i>	Середня кредиторська заборгованість	Форма № 1	Ряд. 1600, 1610, 1605, 1615, 1635 (графа 3 + графа 4) / 2
<i>ФК</i>	Робочий (функціонуючий) капітал	Форма № 1	Ряд. 1195 – ряд. 1695
<i>ВВЗП</i>	Витрати на виробництво та збут продукції	Форма № 2	Ряд. 2050 + ряд. 2130 + ряд. 2150 + ряд. 2180
<i>ВПЗ</i>	Валовий прибуток (збиток)	Форма № 2	Ряд. 2090 (ряд. 2095)
<i>СР</i>	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Форма № 2	Ряд. 2050
<i>АВ</i>	Адміністративні витрати	Форма № 2	Ряд. 2130
<i>ВЗ</i>	Витрати на збут	Форма № 2	Ряд. 2150
<i>ЧП</i>	Чистий прибуток (збиток)	Форма № 2	Ряд. 2350 (ряд. 2355)
<i>ЧД</i>	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Форма № 2	Ряд. 2000
<i>А</i>	Амортизація як елемент операційних витрат	Форма № 2	Ряд. 2515

Першим етапом аналізу оборотних активів підприємства є проведення горизонтального та вертикального аналізів цього розділу активів балансу.

Ефективність роботи підприємства визначається швидкістю обігу оборотних засобів: чим більша швидкість, тим ефективніше працює підприємство. Таким чином, у разі збільшення розміру оборотних засобів можна зробити висновок не лише про збільшення розмірів виробництва або цін на товарно-матеріальні запаси, а й про зменшення швидкості обігу оборотних засобів підприємства.

Таблиця 8.4 – Система розрахунків показників оцінювання фінансового стану підприємства (подано зі скороченнями)

Основний показник, що характеризує аспекти діяльності, що відстежуються, одиниця вимірювання	Порядок розрахунку аналітичних показників	Висновок	Нормативне (оптимальне) значення
1	2	3	4
ОЦІНЮВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ			
Маневреність власних оборотних засобів	$\frac{BOA}{OA}$	Для нормального функціонування підприємства цей показник змінюється в межах від 0 до 1	0–1
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	$\frac{OA}{ПЗ}$	Значення показника залежить від галузей та видів діяльності, його зростання розцінюється як сприятлива тенденція	1,5
Частка обігових коштів в активах, %	$\frac{OA \cdot 100}{Б}$	Показує, яку частину в активах підприємства становлять обігові кошти	
Коефіцієнт швидкої ліквідності	$\frac{OA - З - ВМП}{ПЗ}$	Під час аналізу тенденції зміни цього показника необхідно приділяти увагу факторам, які обумовили його зміну	0,6–0,8
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	$\frac{ГК + ПФІ}{ПЗ}$	Показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути погашена негайно, найбільш жорсткий критерій ліквідності	0,2–0,35
Частка власних обігових коштів в оборотних активах	$\frac{BOA \cdot 100}{OA}$	Показує, яку частину становлять власні обігові кошти в загальному обсязі обігових коштів	
Частка власних обігових коштів у покритті запасів, %	$\frac{BOA \cdot 100}{З}$	Рекомендована нижня межа цього показника становить 50 відсотків	
Частка запасів в оборотних активах, %	$\frac{З \cdot 100}{OA}$	Показує, яку частину в оборотних активах становлять запаси	
Коефіцієнт покриття	$\frac{OA}{ПЗ}$	Ступінь покриття поточних зобов'язань оборотними активами	> 1
ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ			
Коефіцієнт концентрації власного капіталу (коефіцієнт фінансової автономії)	$\frac{BK}{Б}$	Зростання цього показника свідчить про збільшення фінансової стійкості, стабільності та незалежності підприємства	> 0,5

Продовження таблиці 8.4

1	2	3	4
Коефіцієнт фінансової залежності	$\frac{Б}{ВК + ДМП}$	Збільшення значення цього показника в динаміці свідчить про зростання частки позикових коштів при фінансуванні підприємства	< 2
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$\frac{ДЗ}{ДЗ + ВК}$	Зростання цього показника в динаміці – негативна тенденція, що свідчить про залежність від фінансування ззовні	
Коефіцієнт маневрності власного капіталу	$\frac{ВК - НА}{ВК}$	Значення цього показника залежить від структури капіталу та галузевої належності підприємства. Для того щоб зробити висновок, необхідно порівняти значення цього показника із загальногалузевим розміром	> 0,1
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	$\frac{ПК}{Б}$	Показує, яку частину в балансі підприємства становить позиковий капітал	< 0,5
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	$\frac{ДП}{НА}$	Показує, яка частина основних засобів та інших необоротних активів фінансується зовнішніми інвесторами. Збільшення значення цього показника в динаміці свідчить про зростання залежності підприємства від зовнішніх інвесторів	
Коефіцієнт структури позикового капіталу	$\frac{ДП}{ПК}$	Показує, яку частину в позиковому капіталі підприємства становлять довгострокові пасиви	
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	$\frac{ПК}{ВК}$	Збільшення значення цього показника свідчить про зниження фінансової стійкості та навпаки	
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	$\frac{(ВК + ДМП - НА)}{ОА}$	Зростання цього показника забезпечує для неплатоспроможного підприємства можливість використання позасудових заходів відновлення платоспроможності	> 0,1
Показник фінансового левериджу	$\frac{ДЗ}{Б - ДЗ}$	Зменшення значення цього показника свідчить про позитивні зрушення на підприємстві	< 0,25

Продовження таблиці 8.4

1	2	3	4
Обіговість коштів у розрахунках, оборотів, ОКРО	$\frac{BP}{CDZ}$	Зростання цього показника є сприятливою тенденцією для підприємства	
Час обороту коштів у розрахунках, днів, ЧОКР	$\frac{360 \text{ днів}}{OKPO}$	Зменшення значення показника свідчить про збільшення ОКРО та є сприятливою тенденцією для підприємства	
Обіговість запасів, оборотів, ОЗО	$\frac{CP}{CZ}$	Зростання цього показника є сприятливою тенденцією для підприємства	
Час обороту запасів, днів, ЧОЗ	$\frac{360 \text{ днів}}{OZO}$	Сприятливою вважається тенденція зниження значення показника	
Час обороту кредиторської заборгованості, днів, ЧОКЗ	$\frac{CKZ \cdot 360 \text{ днів}}{CP}$	Зменшення значення показника вважається сприятливою тенденцією для підприємства	
Тривалість операційного циклу, днів, ТОЦ	ЧОКР + ЧОЗ	Зменшення значення показника вважається сприятливою тенденцією для підприємства	
Тривалість фінансового циклу, днів	ТОЦ – СКЗ	Зменшення значення показника вважається сприятливою тенденцією для підприємства	
Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості	$\frac{CDZ}{BP}$	Зменшення значення показника вважається сприятливою тенденцією для підприємства	
Обіговість власного капіталу, оборотів	$\frac{BP}{CBVK}$	Збільшення значення показника є сприятливою тенденцією для підприємства	
Обіговість сукупного капіталу, оборотів	$\frac{BP}{B}$	Збільшення значення показника є сприятливою тенденцією для підприємства	
Коефіцієнт Бівера	$\frac{(ЧП - A)}{ПК}$	У разі якщо цей показник не перевищує 0,2, то це відображає небажане скорочення частки прибутку, що спрямовується на розвиток виробництва	> 0,2

При збільшенні розміру запасів підприємства необхідно проаналізувати, за рахунок чого це сталося: тобто чи не виводяться активи з виробничого обороту, що, у свою чергу, призводить до збільшення кредиторської заборгованості та погіршення фінансового стану підприємства.

Крім того, необхідно звернути увагу на зміни в розмірі та

структурі дебіторської заборгованості підприємства. У разі збільшення цього показника можна зробити висновок про те, що підприємство кредитує своїх покупців (не отримує коштів за реалізовану продукцію), але в той самий час використовує кредити банків для здійснення своєї фінансово-господарської діяльності, що, у свою чергу, призводить до збільшення кредиторської заборгованості та погіршення платоспроможності підприємства. Аналіз ефективності різних видів діяльності дасть можливість визначити їх вплив на чистий прибуток підприємства. Якщо підприємство за результатами звітного періоду зазнає збитку від операційної діяльності, то повинна бути проаналізована структура витрат за економічними елементами.

Якщо підприємство за результатами звітного року зазнає збитку від інвестиційної діяльності, то повинні бути проаналізовані фактори, що вплинули на утворення таких збитків, та визначені заходи щодо ліквідації збитковості асоційованих, спільних та дочірніх підприємств або повинні бути проведені зміна і скорочення напрямків інвестиційної діяльності, скорочення інвестиційної діяльності.

Якщо підприємство за результатами звітного року зазнає збитків від фінансової діяльності, то повинен бути проаналізований склад фінансових доходів та фінансових витрат. У результаті проведеного аналізу необхідно визначити можливі шляхи скорочення фінансових витрат. Під час аналізу фінансових доходів визначається дохідність цінних паперів і приймається рішення щодо зміни структури «портфеля фінансових інвестицій» (реалізація одних цінних паперів та придбання інших прибуткових цінних паперів).

У разі зазнання збитків від інших операцій звичайної діяльності, але не пов'язаних з операційною та фінансовою діяльністю аналізується склад інших доходів, інших витрат і визначаються шляхи ліквідації збитків у плановому періоді.

Варто підкреслити, що всі показники фінансового стану підприємства перебувають у взаємозв'язку і взаємообумовлені. Тому оцінити реальний фінансовий стан підприємства можна лише на підставі використання визначеного комплексу показників з урахуванням впливу різних факторів на відповідні показники.

8.3. Оцінювання ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства

У ринковій економіці є ймовірність ліквідації підприємств унаслідок їх банкрутства, тому одним із найважливіших показників фінансового стану є ліквідність. У теорії фінансового аналізу розрізняють поняття «ліквідність активів», «ліквідність балансу» та «ліквідність підприємства».

Ліквідність активів характеризує як швидко та безперешкодно майно підприємства може бути перетворене на гроші.

Ліквідність балансу – це рівень покриття зобов'язань підприємства його активами, термін перетворення яких на гроші відповідає строкам погашення зобов'язань.

Ліквідність підприємства – це його спроможність перетворювати свої активи на гроші для виконання всіх необхідних платежів у міру настання їх терміну.

Найбільш ліквідним активом є готівка. Наступним за рівнем ліквідності активом є короткострокові інвестиції (цінні папери), що в разі необхідності швидко можуть бути переведені в гроші. Ліквідним активом є також дебіторська заборгованість, адже передбачається, що дебітори оплатять рахунок у найближчому майбутньому. Найменш ліквідним поточним активом є запаси, оскільки для перетворення їх на гроші спочатку потрібно їх продати. Отже, під ліквідністю будь-якого активу необхідно розуміти можливість перетворення його на гроші, а рівень ліквідності визначається тривалістю періоду, впродовж якого відбувається це перетворення. Чим коротший цей період, тим вищою є ліквідність певного виду активів.

Короткострокові зобов'язання – це борги, термін погашення яких не перевищує одного року. Коли настає термін платежу, в наявності у підприємства повинно бути достатньо грошей для сплати. Аналіз ліквідності балансу полягає в порівнянні коштів за активом, згрупованих за рівнем їх ліквідності відповідно до зобов'язань за пасивом, об'єднаних за термінами їх погашення і в порядку зростання цих термінів. Залежно від рівня ліквідності активи підприємства поділяють на [10]:

1. *Найліквідніші активи* (A_1) – суми за всіма статтями коштів та їх еквівалентів, тобто гроші, які можна використати для поточних

розрахунків у міру потреби. До цієї групи належать також поточні фінансові інвестиції.

2. *Активи, що швидко реалізуються* (A_2), – це активи, перетворення яких на гроші потребує певного часу. До цієї групи належить і дебіторська заборгованість. Ліквідність цих активів різна і залежить від суб'єктивних та об'єктивних чинників: кваліфікації фінансових робітників, платоспроможності платників, умов видачі кредитів тощо.

3. *Активи, що повільно реалізуються* (A_3), – це статті розділу II активу балансу, які охоплюють запаси та інші оборотні активи. Запаси не можуть бути продані, поки немає покупця. Інколи певні запаси потребують додаткового оброблення перед реалізацією, що вимагає певного часу.

4. *Активи, що важко реалізуються* (A_4), – це активи, які передбачено використовувати в господарській діяльності впродовж тривалого періоду. До цієї групи належать усі статті розділу I активу балансу («Необоротні активи»).

Перші три групи активів (найліквідніші; активи, що швидко реалізуються; активи, що повільно реалізуються) упродовж поточного господарського періоду постійно змінюються і тому належать до *поточних активів* підприємства.

Пасиви балансу за рівнем зростання термінів погашення зобов'язань групують так [10]:

1. *Негайні пасиви* (P_1) – це кредиторська заборгованість, розрахунки за дивідендами, вчасно не погашені кредити (за даними додатка до балансу).

2. *Короткострокові пасиви* (P_2) – це короткострокові кредити банків, поточні забезпечення. Для розрахунку основних показників ліквідності можна користуватися інформацією розділу III пасиву балансу («Поточні зобов'язання і забезпечення»).

3. *Довгострокові пасиви* (P_3) – довгострокові зобов'язання, які містяться в розділі II пасиву балансу («Довгострокові зобов'язання і забезпечення»).

4. *Постійні пасиви* (P_4) – це всі статті розділу I пасиву балансу («Власний капітал»).

Підприємство буде ліквідним, якщо його поточні активи перевищують короткострокові зобов'язання. Підприємство може бути більш чи менш ліквідним. Якщо на підприємстві оборотний капітал

складається переважно з коштів і короткострокової дебіторської заборгованості, то таке підприємство вважається більш ліквідним, ніж те, на якому оборотний капітал становлять переважно запаси.

Для визначення ліквідності балансу необхідно порівняти підсумки кожної групи активу і пасиву балансу.

Баланс буде абсолютно ліквідним, якщо відповідатиме таким умовам [10]:

- найліквідніші активи більші або дорівнюють негайним пасивам;
- активи, що швидко реалізуються, більші або дорівнюють короткостроковим пасивам;
- активи, що повільно реалізуються, більші або дорівнюють довгостроковим пасивам;
- активи, що важко реалізуються, менші за постійні пасиви.

Якщо на підприємстві виконуються перші три умови, тобто поточні активи перевищують зовнішні зобов'язання підприємства, то обов'язково виконується й остання умова, оскільки це означає наявність у підприємства власних обігових коштів, що забезпечує його фінансову стійкість. Невиконання однієї з перших трьох умов свідчить, що фактична ліквідність балансу відрізняється від абсолютної. Якщо ліквідність балансу висока, підприємство має можливість після погашення найбільш термінових зобов'язань використовувати зміну засобів на прискорення термінів розрахунків із банком, постачальниками та іншими структурами.

Фінансова стійкість підприємства є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства. Вона пов'язана з рівнем залежності від кредиторів та інвесторів і характеризується співвідношенням власних та залучених коштів, яке визначає загальну оцінку фінансової стабільності. У світовій і вітчизняній обліково-аналітичній практиці розроблено систему показників, що характеризують фінансову стабільність підприємства. Ці показники подано в таблицях 8.1 та 8.4.

Результати аналізу відповідних коефіцієнтів значно впливають на кредитну політику банків, фінансові експерти використовують їх для виявлення відносних переваг різних підприємств.

Аналізуючи фінансову стабільність підприємства, можна зробити висновок, що власники підприємства (акціонери, інвестори та інші особи, які зробили внески до статутного капіталу) завжди пра-

гнуть до розумного зростання частки позичених коштів; навпаки, кредитори (постачальники сировини і матеріалів, банки, що надають короткострокові позики) надають перевагу підприємствам із високою часткою власного капіталу. Аналізуючи фінансову стійкість підприємства, потрібно особливу увагу приділити вивченню поточної фінансової стійкості, яку поділяють на такі основні типи [11]:

Абсолютна фінансова стійкість. Вона характеризується нерівністю

$$ЗЗ < ВОК, \quad (8.1)$$

де $ЗЗ$ – загальні запаси;

$ВОК$ – власні обігові кошти.

Це співвідношення показує, що всі запаси повністю покриваються власними обіговими коштами, тобто підприємство не залежить від зовнішніх кредиторів. Така ситуація трапляється дуже рідко, і зазвичай її не можна розглядати як позитивну, адже за цих умов адміністрація не має можливості використати зовнішні джерела коштів для фінансування основної діяльності. Нормальним вважають стан підприємства, коли частка власних обігових коштів є трохи вищою за 50 %.

Нормальна фінансова стійкість. Характеризується нерівністю

$$ВОК < ЗЗ < ДФЗ, \quad (8.2)$$

де $ДФЗ$ – джерела формування запасів ($ДФЗ = ВОК +$ Позики банку і позики, що використовуються для покриття запасів + Розрахунки з кредиторами за товарними операціями = Підсумок розділу І пасиву балансу + Довгострокові кредити – Підсумок розділу І активу балансу).

Для покриття запасів використовують як власні, так і залучені джерела коштів.

Нестійкий фінансовий стан. Характеризується нерівністю

$$ЗЗ > ДФЗ. \quad (8.3)$$

Виконання цього співвідношення свідчить про те, що підприємство для покриття частини своїх запасів змушене звертатися до

додаткових джерел покриття, що не є позитивним.

Критичний фінансовий стан. Характеризується попередньою нерівністю, до якої додається наявність у підприємства непогашених у термін кредитів і позик, а також простроченої кредиторської і дебіторської заборгованостей. Така ситуація означає, що підприємство не може вчасно розрахуватися зі своїми кредиторами. За умов ринкової економіки при неодноразовому повторенні такого стану підприємство вважається збанкрутілим.

Отже, аналіз фінансової стабільності дає можливість оцінити готовність підприємства до погашення своїх боргів, його фінансову незалежність, тенденції зміни рівня цієї незалежності, відповідність стану активів і пасивів підприємства основним завданням його фінансово-господарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Оцінювання фінансового стану підприємства доцільно давати поетапно, на підставі комплексу показників. Найбільш значущими показниками для підприємства та його інвесторів є показники ліквідності, фінансової стійкості й рентабельності. Тому особливу увагу студентам необхідно звернути на механізм розрахунку цих показників. Для повноцінного розуміння цієї теми необхідне знання складу і структури фінансової звітності підприємства.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 8

1. Прийоми фінансового аналізу.
2. Формалізовані та неформалізовані методи фінансового аналізу.
3. Інформаційні джерела фінансового аналізу.
4. Показники майнового стану підприємства (формули).
5. Показники ділової активності підприємства (формули).
6. Показники рентабельності підприємства (формули).
7. Показники фінансової стійкості підприємства (формули).
8. Показники ліквідності та платоспроможності підприємства (формули).
9. Характеристика активів за ступенем ліквідності.
10. Характеристика зобов'язань за терміном погашення.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 8

1. Фінансовий аналіз, який проводять безпосередньо фінансові служби підприємства для виявлення резервів поліпшення його діяльності, має назву:

- а) зовнішній аналіз;
- б) резервний аналіз;
- в) внутрішній аналіз;
- г) службовий аналіз;
- д) плановий аналіз.

2. При зовнішньому фінансовому аналізі використовують:

- а) нормативні інформаційні джерела підприємства;
- б) конфіденційну інформацію про роботу підприємства;
- в) фінансові поточні та стратегічні плани підприємства;
- г) інформацію про наявність робочих місць на підприємстві;
- д) фінансову і статистичну звітність підприємства.

3. Фінансовий стан підприємства залежить від:

- а) реалізації продукції;
- б) результатів виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності підприємства;
- в) фінансової політики підприємства;
- г) випуску продукції;
- д) ефективності використання фінансових ресурсів.

4. Методи фінансового аналізу – це:

- а) математичні методи;
- б) формалізовані методи;
- в) неформалізовані методи;
- г) комплекс науково-методичних інструментів та принципів дослідження фінансового стану підприємства;
- д) статистичні методи.

5. Для виявлення тенденцій зміни фінансових показників використовують:

- а) трендовий аналіз;
- б) факторний аналіз;
- в) горизонтальний аналіз;
- г) вертикальний аналіз;
- д) порівняльний аналіз.

6. До неформалізованих методів фінансового аналізу відносять:

- а) метод ланцюгових підстановок;
- б) метод арифметичних різниць;
- в) дисконтування;
- г) метод експертних оцінок;
- д) логарифмічний метод.

7. До формалізованих методів фінансового аналізу відносять:

- а) метод арифметичних різниць;
- б) морфологічні методи;
- в) метод експертних оцінок;
- г) метод сценаріїв;
- д) метод побудови «дерева рішень».

8. Моделі фінансового аналізу, що передбачають розрахунки беззбиткового обсягу виробництва, відносять до:

- а) предикативних моделей;
- б) нормативних моделей;
- в) дескриптивних моделей;
- г) факторних моделей;
- д) трендових моделей.

9. Моделі фінансового аналізу, що передбачають розрахунки аналітичних коефіцієнтів, відносять до:

- а) нормативних моделей;
- б) дескриптивних моделей;
- в) предикативних моделей;
- г) факторних моделей;
- д) трендових моделей.

10. Коефіцієнт обіговості активів розраховують як:

- а) відношення чистого прибутку до суми обігових коштів;
- б) відношення доходу від реалізації до суми дебіторської заборгованості;
- в) відношення кількості днів у періоді до суми обігових коштів;
- г) відношення доходу від реалізації до середньої вартості активів;
- д) відношення суми обігових коштів до чистого прибутку підприємства;

11. Підприємство нераціонально використовує вільні грошові кошти якщо:

- а) коефіцієнт абсолютної ліквідності більший ніж 0,35;
- б) коефіцієнт концентрації залученого капіталу менший від 1;
- в) коефіцієнт заборгованості більший ніж 0,6;
- г) коефіцієнт покриття менший від 1;
- д) коефіцієнт рентабельності активів менший ніж 0,5.

13. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу визначається як:

- а) відношення чистого прибутку до розділу 1 пасиву балансу;
- б) відношення прибутку від реалізації до суми розділів 1, 2 та 3 пасиву балансу;
- в) відношення чистого прибутку до розділу 4 пасиву балансу;
- г) відношення чистого прибутку до розділу 1 пасиву балансу, зменшеного на розділ 1 активу балансу;
- д) відношення валового прибутку до загальної суми пасиву балансу;

14. Збільшення швидкості обігу оборотних засобів свідчить про:

- а) підвищення фінансової залежності підприємства;
- б) незадовільну роботу фінансових менеджерів;
- в) збільшення ефективності роботи підприємства;
- г) зменшення обсягів реалізованої продукції;
- д) збільшення потреби в кредитних ресурсах.

15. За якої умови баланс буде абсолютно ліквідним?

а) $A_1 \leq П_1$ $A_2 \geq П_2$ $A_3 \geq П_3$ $A_4 \geq П_4$;	б) $A_1 \geq П_1$ $A_2 \geq П_2$ $A_3 \geq П_3$ $A_4 \leq П_4$;	в) $A_1 \geq П_1$ $A_2 \geq П_2$ $A_3 \leq П_3$ $A_4 \leq П_4$;	г) $A_1 \geq П_1$ $A_2 \leq П_2$ $A_3 \leq П_3$ $A_4 \leq П_4$;	д) $A_1 \geq П_1$ $A_2 \geq П_2$ $A_3 \geq П_3$ $A_4 \geq П_4$.
---	---	---	---	---

16. Оборотні активи за ступенем ліквідності (від найменш ліквідних до найбільш ліквідних) можна розмістити в такій послідовності:

а) виробничі запаси, дебіторська заборгованість, цінні папери, гроші на поточному рахунку;

б) дебіторська заборгованість, гроші на поточному рахунку, виробничі запаси, цінні папери;

в) гроші на поточному рахунку, цінні папери, дебіторська заборгованість, виробничі запаси;

г) цінні папери, гроші на поточному рахунку, виробничі запаси, дебіторська заборгованість;

д) виробничі запаси, гроші на поточному рахунку, цінні папери, дебіторська заборгованість.

17. Згідно з нормативними рекомендаціями показник фінансового левериджу повинен бути:

а) більшим від 0,1;

б) меншим ніж 0,5;

в) меншим від 0,25;

г) більшим ніж 1;

д) дорівнювати 0,8–0,9.

18. Згідно з нормативними рекомендаціями коефіцієнт маневреності власного капіталу повинен бути:

а) більшим від 0,1;

б) меншим ніж 0,1;

в) не меншим від 0,5;

г) більшим ніж 1;

д) дорівнювати 0,4–0,6.

19. Ситуація, за якої загальні запаси більші від джерел їх формування, характерна для:

- а) нормальної фінансової стійкості;
- б) нестійкого фінансового стану;
- в) абсолютної фінансової стійкості;
- г) критичного фінансового стану;
- д) банкрутства підприємства.

20. За формулою $\frac{(OA - З - ВМП)}{ПЗ}$ розраховують:

- а) коефіцієнт фінансової стійкості;
- б) коефіцієнт швидкої ліквідності;
- в) коефіцієнт фінансової залежності;
- г) коефіцієнт Бівера;
- д) коефіцієнт автономії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 8

1. Финансовый менеджмент : учебник для вузов / под ред. Г. Б. Поляка – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва. : Юнити-Дана, 2012. – 527 с.

2. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств : підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – Київ. : Центр навчальної літератури, 2013. – 504 с.

3. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид. переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.

4. Базецька Г. І. Фінанси підприємства: планування та управління у виробничій сфері : навч. посіб. / Г. І. Базецька, Л. Г. Суботовська, Ю. В. Ткаченко. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 292 с.

5. Івченко Л. В. Аналіз фінансового стану підприємств: інформаційне та методичне забезпечення / Л. В. Івченко, О. Є. Федорченко // Фінанси, облік і аудит. – 2015. – Вип. 1 (25). – С. 197–210.

6. Базілінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика (Доступ із локальної мережі СумДУ) / О. Я. Базілінська. – Київ : ЦУЛ, 2009. – 328 с.

7. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.

8. Наказ 14.02.2006 № 170 «Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06/page>.

9. Наказ № 14 від 19.01.2006 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=111503bd-ca7f-4dee-b07c-c66c2aa28e03&title=MetodichniRekomendatsiiSchodoViiavlenniaOznakNeplatospromozhnostiPidpriemstvaTaOznakDiiZPrihovuvanniaBankrutstvaFiktivnogoBankrutstvaChiDovedenniaDoBankrutstva-1>.

10. Чумаченко М. Г. Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болюх [та ін.] ; ред. М. Г. Чумаченко. – 2 вид., переробл. і допов. – Київ : КНЕУ, 2003. – 555 с.

11. Статистика підприємств : навчальний посібник / за ред. С. О. Матковського. – 3-тє вид., стереотипне. – Київ : Алерта, 2017. – 560 с.

ТЕМА 9. ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

- 9.1. Сутність та основні етапи фінансового планування.
- 9.2. Перспективне фінансове планування.
- 9.3. Поточне фінансове планування.
- 9.4. Оперативне фінансове планування.
- 9.5. Основні підходи до бізнес-планування на підприємстві.

Ключові терміни: фінансове планування, процес фінансового планування, перспективне фінансове планування, поточне фінансове планування, оперативне фінансове планування, платіжний календар, касовий план, бізнес-план.

9.1. Сутність та основні етапи фінансового планування

Дуже важливий елемент підприємницької діяльності – планування, зокрема фінансове. Ефективне управління фінансами підприємства можливе лише за умови планування всіх фінансових потоків, процесів і відносин підприємства.

Обґрунтування показників фінансових операцій, як і результативність багатьох господарських рішень, досягається в процесі фінансового планування та прогнозування. Ці два дуже близьких поняття в економічній літературі та на практиці часто ототожнюються. Фактично фінансове прогнозування може передувати плануванню та оцінювати численні варіанти (відповідно визначати можливості управління рухом фінансових ресурсів на макро- і мікрорівнях). За допомогою фінансового планування конкретизуються прогнози, визначаються конкретні шляхи, показники, взаємозв'язані завдання, послідовність їх реалізації, а також методи, що сприяють досягненню вибраної мети.

Фінансове планування – це науковий процес обґрунтування на певний період руху фінансових ресурсів підприємства і відповідних фінансових відносин. При цьому об'єктом планування є діяльність підприємства. Для формування та використання різноманітних фондів коштів визначаються рух ресурсів, фінансові відносини та нові вартісні пропорції.

Основні завдання фінансового планування діяльності підприємства в умовах ринку такі [1]:

- забезпечення необхідними фінансовими ресурсами виробничої, інвестиційної та фінансової діяльності;
- визначення шляхів ефективного вкладення капіталу, оцінювання ступеня раціонального його використання;
- виявлення внутрішньогосподарських резервів збільшення прибутку за рахунок ощадливого використання коштів;
- установлення раціональних фінансових відносин із бюджетом, банками та іншими підприємствами;
- додержання інтересів акціонерів та інших інвесторів;
- контроль за фінансовим станом, платоспроможністю і кредитоспроможністю підприємства.

Проблемами фінансового планування на підприємствах є [2]:

- непристосованість більшості облікових і звітних документів для фінансового аналізу;
- переважання витратного методу ціноутворення;
- не завжди проводиться аналіз беззбитковості продажів;
- відсутність можливості визначення потреби у фінансуванні діяльності підприємства;
- через недоведення загальноекономічного планування до фінансового;
- прозорість планів для керівництва;
- відрив довгострокових планів від короткострокових;
- реалізація планів;
- комплексність.

Специфічними принципами фінансового планування є [3]:

- принцип відповідності – полягає в тому, що придбання поточних активів необхідно планувати переважно за рахунок короткострокових джерел, а модернізацію і технічний розвиток – за рахунок довгострокових джерел;
- принцип надлишку грошових коштів, що припускає в процесі планування «не обнуляти» грошовий рахунок, а мати певний запас для забезпечення надійної платіжної дисципліни;
- принцип альтернативності, що передбачає проведення різноманітних планових розрахунків і вибір найкращої альтернативи розвитку підприємства;
- принцип адекватності, який полягає у виборі найбільш відповідних та адекватних моделей і методів фінансового планування,

що враховують закономірності розвитку окремих економічних явищ та процесів;

- принцип співвідношення термінів отримання та використання коштів

- капітальні вкладення з тривалими термінами окупності доцільно фінансувати за рахунок довгострокових позикових коштів;

- принцип платоспроможності, або постійної потреби в робочому капіталі, що зводиться до того, що в майбутньому балансі підприємства сума обігових коштів підприємства повинна перевищувати суму його короткострокових заборгованостей, тобто не можна планувати «слабколіквідний» баланс підприємства;

- принцип рентабельності капіталовкладень – передбачає вибір дешевих способів фінансування, залучення позикового капіталу лише в тому разі, якщо він підвищує рентабельність власного і забезпечує ефект фінансового важеля;

- принцип збалансованості ризиків – особливо ризикові довгострокові інвестиції доцільно фінансувати за рахунок власних коштів;

- принцип пристосування до потреб ринку – необхідно враховувати кон'юнктуру ринку і місце підприємства на ньому.

Можна виділити основні функції фінансового планування [4]:

- зменшення складності – подолання реально існуючої складності запланованих об'єктів і процесів;

- мотивація – ініціювання ефективного використання матеріального та інтелектуального потенціалів підприємства;

- прогнозування – якість прогнозу визначає й якість плану;

- безпека – облік чинника ризику для його уникнення або зменшення;

- оптимізація – забезпечення вибору допустимих і найкращих альтернатив використання фінансових ресурсів;

- координація та інтеграція – інтеграція і взаємодія різних сфер діяльності підприємства як у процесі планування, так і в процесі реалізації затвердженого плану;

- упорядкування – формування єдиного порядку дії всіх працівників підприємства;

- контролю – результативне планування в сучасних умовах невіддільне від системи контролю діяльності, етапів виконання плану, зміни зовнішніх умов функціонування підприємства, що потре-

бують коректування вирішення завдань, покладених на фінансове планування;

– документування – забезпечення документованого ходу виробничої, маркетингової та фінансової діяльності підприємства;

– навчання – планування дає ефект навчання за допомогою напрацювання раціональних дій і можливість вчитися на помилках.

Фінансове планування на підприємстві є складним процесом і вміщує такі етапи [1] (рис. 9.1).

На *першому етапі* аналізують фінансові показники діяльності підприємства за попередній період. Використовують дані фінансової документації: бухгалтерського балансу, звіту про фінансові результати, звіту про рух коштів. Основна увага приділяється таким показникам, як обсяг реалізації, витрати, прибуток. Проведений аналіз дозволяє оцінити фінансові результати діяльності підприємства і визначити проблеми, що постають перед ним.

Процес фінансового планування	
I етап	Аналіз фінансової ситуації
II етап	Розроблення загальної фінансової стратегії підприємства
III етап	Складання поточних фінансових планів
IV етап	Коректування і конкретизація фінансового плану
V етап	Розроблення оперативних фінансових планів
VI етап	Аналіз і контроль виконання фінансових планів

Рисунок 9.1 – Основні етапи фінансового планування на підприємстві

На *другому етапі* здійснюють розроблення фінансової стратегії та фінансової політики з основних напрямків фінансової діяльності підприємства, складають основні прогностичні документи, що стосуються перспективних фінансових планів.

На *третьому етапі* уточнюють і конкретизують основні показники прогностичних фінансових документів за допомогою складання поточних фінансових планів.

Четвертий етап передбачає узгодження показників фінансових планів із виробничими, комерційними, інвестиційними та іншими планами і програмами, що розробляються на підприємстві.

На *п'ятому етапі* здійснюють оперативне фінансове планування, що визначає розроблення поточної, виробничої, комерційної та фінансової діяльності підприємства і впливає на кінцеві фінансові результати його діяльності в цілому.

Процес фінансового планування на підприємстві завершується аналізом і контролем за виконанням фінансових планів. Тобто *шостий етап* полягає у визначенні фактичних кінцевих фінансових результатів діяльності підприємства, порівнянні їх із запланованими показниками, виявленні причин відхилень від планових показників, розробленні заходів щодо усунення негативних явищ.

Фінансове планування містить такі елементи (рис. 9.2).

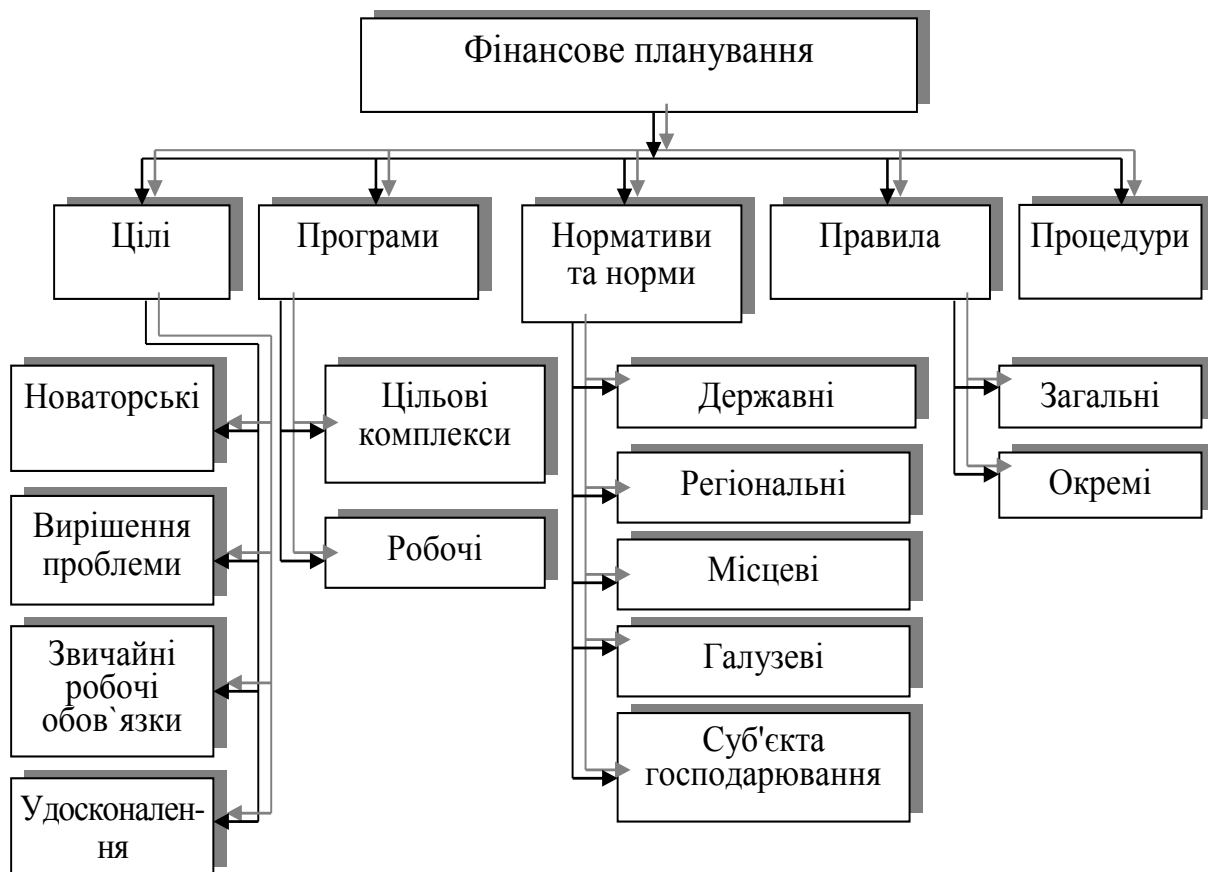

Рисунок 9.2 – Елементи фінансового планування

На підприємстві фінансове планування проводиться за трьома основними напрямками: перспективним фінансовим плануванням; поточним фінансовим плануванням; оперативним фінансовим плануванням. Будь-якій із цих трьох підсистем властиві певні форми розроблених фінансових планів. (табл. 9.1).

Усі підсистеми фінансового планування взаємозалежні та взаємообумовлені, планування здійснюється в певній послідовності. Найважливішим етапом планування є прогнозування основних напрямків фінансової діяльності підприємства, що здійснюється в процесі перспективного планування.

Таблиця 9.1 – Характеристика підсистем фінансового планування [1]

Підсистема фінансового планування	Форма плану, що розробляється	Період планування
Перспективне (стратегічне) планування	Прогноз фінансових результатів. Прогноз руху коштів. Прогноз бухгалтерського балансу	3–5 років
Поточне планування	План доходів і витрат від операційної діяльності. План доходів і витрат від інвестиційної діяльності. План надходжень і витрат коштів. Балансовий план	1 рік
Оперативне планування	Платіжний календар. Касовий план	Декада, місяць, квартал

На цьому етапі визначаються завдання і параметри поточного фінансового планування. У свою чергу, базою для розроблення оперативних фінансових планів є саме поточне фінансове планування.

9.2. Перспективне фінансове планування

Багатоаспектність планування відображає розмаїтість проблем, що вирішуються в процесі управління економічним і соціальним розвитком суспільства. Будучи основним елементом системи управління, планування відіграє роль інструмента реалізації політики держави, її окремих суб'єктів, а також власників підприємств.

У зв'язку з наростанням динаміки економічних і соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві, швидкою зміною кон'юнктури на внутрішньому і зовнішньому ринках, необхідністю забезпечення стабільного розвитку суспільства у довгостроковій перспективі на макро- і мікрорівнях соціально-економічної системи все більше зростає роль перспективного планування.

Основними завданнями перспективного фінансового планування є [5]:

- пошук джерел довгострокового фінансування (банківський кредит, облігаційні позики, фінансовий лізинг, емісія власних акцій) і способів використання фінансових резервів;

- вибір способів збільшення довгострокового капіталу;

- визначення обсягу та структури капіталу.

До основних сутнісних характеристик стратегічного фінансового планування належать [6]:

1. Стратегічне фінансове планування є важливим методом стратегічного фінансового управління.

2. Стратегічне фінансове планування є важливою і найвищою в ієрархії підсистемою фінансового планування.

3. Стратегічний фінансовий план, що є результатом стратегічного фінансового планування, – це важливий елемент і характеристика фінансової стратегії підприємства, форма її конкретизації та формалізації.

4. Стратегічне фінансове планування ґрунтується на проактивному стилі та здійснюється із застосуванням раціональної й комунікативної дій.

5. Стратегічне фінансове планування передбачає обґрунтування принципів параметрів фінансового розвитку та внутрішнього фінансового потенціалу підприємства.

6. Стратегічне фінансове планування має цільовий характер.

Таким чином, у структурі стратегічного фінансового плану, на наш погляд, можна виокремити такі складові елементи [6]:

- стратегічні фінансові цілі, які характеризують бажані майбутні, обмежені у часі, параметри фінансового стану підприємства, співвіднесені з його реальними фінансовими можливостями, що конкретизують стратегічне бачення власників і топ-менеджерів стратегічного фінансового розвитку підприємства, погоджене з фінансовими інтересами інших зацікавлених сторін та є інструментом управління фінансами підприємства, який сприяє ініціюванню змін з його вдосконалення і розвитку та є основою для обґрунтування планових фінансових показників діяльності;

- систему стратегічних планових фінансових показників, які конкретизують та кількісно описують стратегічні фінансові цілі підприємства торгівлі;

– фінансову політику, що являє собою форму реалізації фінансової стратегії та обґрунтовується за всіма функціональними напрямками фінансової діяльності;

– програми фінансового розвитку, які містять перелік перспективних заходів, робіт за основними напрямками фінансової діяльності підприємства торгівлі, спрямованими на посилення та підвищення ефективності використання його внутрішнього фінансового потенціалу.

Оснoву перспективного фінансового планування становить прогнозування, що являє собою втілення стратегії підприємства на ринку. Прогнозування полягає у вивченні можливого фінансового стану підприємства на тривалу перспективу. Прогнозування базується на узагальненні та аналізі наявної інформації з подальшим моделюванням можливих варіантів розвитку ситуацій і фінансових показників.

За часом і характером вирішуваних проблем прогнози поділяють на: стратегічні й тактичні, оперативні, короткострокові, середньострокові, довгострокові. Мета стратегічних прогнозів – передбачити найважливіші параметри формування об'єктів управління в середньостроковій і більш віддаленій перспективі. Оперативні прогнози призначені для виявлення можливостей вирішення конкретних проблем стратегічних прогнозів у поточній діяльності та короткостроковій перспективі. Оперативний прогноз має період до 1 місяця; короткостроковий – від 1 місяця до 1 року; середньостроковий – від 1 до 5 років; довгостроковий – більше ніж 5 років.

За функціональною ознакою (напрямами прогнозування) прогнози поділяють на два види: пошукові та нормативні. Пошуковий прогноз базується на умовному продовженні в майбутньому тенденції розвитку досліджуваного об'єкта колись і тепер і відокремлюється від умов (факторів), здатних змінити тенденції розвитку. Нормативний прогноз розробляється на базі заздалегідь поставлених цілей. Його завдання полягає у визначенні шляхів і термінів досягнення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому, взятих за цілі. Пошуковий прогноз при визначенні майбутнього стану об'єкта прогнозування відштовхується від його минулого і сьогодення. Нормативний прогноз розробляється у зворотному порядку: від заданого стану в майбутньому до існуючих тенденцій і змін у напрямку поставленої мети.

Важливим моментом під час здійснення прогнозування є визнання факту стабільності зміни показників діяльності підприємства.

9.3. Поточне фінансове планування

Система поточного планування фінансової діяльності підприємства ґрунтується на розробленій фінансовій стратегії та фінансовій політиці за окремими аспектами фінансової діяльності. Цей вид фінансового планування характеризується розробленням конкретних видів фінансових планів. Вони дають можливість підприємству визначити на поточний період усі джерела фінансування його розвитку, сформувати структуру його доходів і витрат, забезпечити постійну платоспроможність, а також визначити структуру активів та капіталу фірми на кінець планованого періоду.

За результатами поточного фінансового планування розробляють три основних документи [1]:

- план руху коштів;
- план звіту про фінансові результати;
- план бухгалтерського балансу.

Основною метою розроблення цих документів є оцінювання фінансового плану підприємства на кінець планованого періоду.

Відповідно до законодавчих вимог до звітності з періодизації поточний фінансовий план за 1 рік з розбивкою за кварталами.

Дані, вміщені в поточні фінансові плани, характеризують такі параметри [1]:

- фінансову стратегію підприємства;
- результати фінансового аналізу за попередній період;
- плановані обсяги виробництва та реалізації продукції, а також інші економічні показники операційної діяльності підприємства;
- систему розроблених на підприємстві норм і нормативів витрат окремих видів ресурсів;
- діючу систему оподаткування;
- діючу систему амортизаційних відрахувань;
- середні ставки кредитного та депозитного відсотків на фінансовому ринку і т. п.

У поточному фінансовому плануванні виділяють такі етапи [7, с. 308]:

- 1) аналіз фінансового стану підприємства;
- 2) розрахунок планових надходжень коштів;

- 3) розрахунок планових витрат коштів;
- 4) виявлення потреби в додаткових джерелах фінансування;
- 5) вибір джерел фінансування;
- 6) підготовка плану фінансування;
- 7) оцінювання плану фінансування.

У процесі здійснення поточного фінансового планування для складання фінансових документів важливо правильно визначити обсяг реалізованої продукції. Це необхідно для організації виробничого процесу, ефективного розподілу коштів. Як правило, прогнози обсягів реалізації складають на три роки. Річний прогноз розбивається на квартали і місяці; при цьому чим коротший період прогнозу, тим точніша й конкретніша одержувана інформація. Прогноз обсягу реалізації допомагає визначити вплив обсягу виробництва, ціни реалізованої продукції на фінансові потоки фірми. У таблиці 9.2 наведений приклад прогнозу обсягу реалізації конкретного виду продукції.

Використовуючи прогнозні дані щодо обсягу реалізації продукції, розраховують необхідну кількість матеріальних і трудових ресурсів, визначають складові витрат на виробництво. На підставі одержаних даних розробляють плановий звіт про фінансові результати, за допомогою якого визначається величина одержуваного прибутку в планованому періоді. Форма «План звіту про фінансові результати» наведена в табл. 9.3.

Таблиця 9.2 – Прогноз обсягів реалізації на 20__ р.

Показник	20__ р.	20__ р.			
		I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
Обсяг реалізації в натуральному вираженні	2500	750	800	850	850
Ціна за одиницю продукції, тис. грн	1,24	1,31	1,35	1,38	1,41
Індекс цін, %		1,06	1,05	1,05	1,04
Обсяг реалізації у грошовому вираженні, тис. грн	3100	982,5	1080	1173	1199

Таблиця 9.3 – План звіту про фінансові результати

Стаття	Код рядка	Плановий період			
		1-й квартал	2-й квартал	3-й квартал	4-й квартал
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000				
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050				
Валовий:					
- прибуток	2090				
- збиток	2095				
Інші операційні доходи	2120				
Адміністративні витрати	2130				
Витрати на збут	2150				
Інші операційні витрати	2180				
Фінансовий результат від операційної діяльності:					
- прибуток	2190				
- збиток	2195				
Дохід від участі в капіталі	2200				
Інші фінансові доходи	2220				
Інші доходи	2240				
Фінансові витрати	2250				
Втрати від участі в капіталі	2255				
Інші витрати	2270				
Фінансовий результат до оподаткування:					
- прибуток	2290				
- збиток	2295				
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300				
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305				
Чистий фінансовий результат:					
- прибуток	2350				
- збиток	2355				

Складаючи план звіту про фінансові результати, особливу увагу приділяють визначенню виручки від реалізації продукції. За основу зазвичай беруть значення виручки від реалізації за попередній рік. Потім цю величину обчислюють для цього року з урахуванням змін собівартості порівнюваної продукції, цін на реалізовану підп-

приємством продукцію, цін на куплені матеріали і комплектувальні, оцінювання основних коштів і капіталовкладень, оплати роботи працівників.

Далі визначають планову середньорічну суму амортизаційних відрахувань на підставі даних про середньорічну балансову вартість основних фондів і норм амортизаційних відрахувань.

План руху коштів розробляють з урахуванням їх припливу (надходження й платежі), відпливу і розрахунку чистого грошового потоку (надлишок або дефіцит). Фактично він відображає рух грошових потоків при поточній, інвестиційній і фінансовій діяльності. У процесі фінансової діяльності підприємства розмежування напрямків діяльності під час розроблення плану руху коштів дозволяє підвищити результативність управління грошовими потоками.

План руху коштів складають на 1 рік із розбиванням за кварталами і вносять до нього надходження й витрати. У розділі надходжень відображають виторг від реалізації продукції, від реалізації основних засобів і нематеріальних активів, доходи від позареалізаційних операцій та інші доходи, які підприємство може одержати впродовж 1 року.

У видатковій частині відображають витрати на виробництво реалізованої продукції, суми податкових платежів, погашення довгострокових позичок, сплату відсотків за користування банківським кредитом. Орієнтовна форма плану руху коштів підприємства подана в табл. 9.4. Така форма плану дозволяє перевірити реальність джерел надходження коштів та обґрунтованість витрат, синхронність їх виникнення, вчасно визначити можливу величину потреби в позикових коштах.

За такої побудови плану руху коштів планування охоплює весь обіг коштів. У випадку виникнення дефіциту коштів це дає можливість проводити аналіз та оцінювання надходжень і витрат коштів та ухвалювати оперативні рішення про можливі способи фінансування. До того ж план вважається остаточно складеним, якщо в ньому передбачене джерело покриття можливого дефіциту коштів.

Плановий баланс активів і пасивів на кінець планового періоду є остаточним документом поточного фінансового плану. У ньому відображають усі зміни в активах та пасивах у результаті запланованих заходів, стан майна і фінансів підприємства.

Мета розроблення балансового плану – визначення необхідно-го приросту окремих видів активів із забезпеченням їх внутрішньої збалансованості, а також формування оптимальної структури капіталу, що гарантувала б достатню фінансову стабільність підприємства у майбутньому.

Таблиця 9.4 – План руху коштів на 20__ р.

Розділ і стаття балансу	20__ р. (план)	Зокрема за кварта- лами			
		I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6
Надходження					
<i>1. Від поточної діяльності</i>					
1.1. Виручка від реалізації продукції (без ПДВ, акцизів і мита).					
1.2. Інші надходження					
РАЗОМ за розділом I					
<i>2. Від інвестиційної діяльності</i>					
2.1. Виручка від іншої реалізації без ПДВ.					
2.2. Доходи від позареалізаційних операцій.					
2.3. Доходи за цінними паперами.					
2.4. Доходи від участі в діяльності інших органі- зацій.					
2.5. Накопичення за будівельно-монтажними роботами, що виконуються господарським спосо- бом.					
2.6. Кошти, які надходять у порядку пайової учас- ті в житловому будівництві					
РАЗОМ за розділом II					
<i>3. Від фінансової діяльності</i>					
3.1. Збільшення статутного капіталу.					
3.2. Збільшення заборгованості.					
3.2.1. Одержання нових позик і кредитів.					
3.2.2. Випуск облігацій					
РАЗОМ надходжень					
Видатки					
<i>1. За поточною діяльністю</i>					
1.1. Витрати на виробництво реалізованої проду- кції (без амортизаційних відрахувань і податків, які відносять на собівартість продукції).					
1.2. Платежі до бюджету.					
1.2.1. Податки, внесені до собівартості продукції.					
1.2.2. Податок на прибуток.					
1.2.3. Податки, виплачувані за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства					

Продовження таблиці 9.4

1	2	3	4	5	6
1.2.4. Податки, віднесені на фінансовий результат. 1.2.5. Податок на інші доходи. 1.3. Виплати з фонду споживання (матеріальна допомога та ін.). 1.4. Приріст власних обігових коштів РАЗОМ за розділом I					
2. <i>За інвестиційною діяльністю</i> 2.1. Інвестиції в основні засоби і нематеріальні активи. 2.1.1. Капітальні вкладення виробничого призначення. 2.1.2. Капітальні вкладення невиробничого призначення. 2.2. Витрати на проведення НДДКР. 2.3. Платежі за лізинговими операціями. 2.4. Довгострокові фінансові вкладення. 2.5. Видатки за позареалізаційними операціями. 2.6. Видатки від іншої реалізації. 2.7. Утримання об'єктів соціальної сфери. 2.8. Інші видатки РАЗОМ за розділом II					
3. <i>За фінансовою діяльністю</i> 3.1. Погашення довгострокових позичок 3.2. Сплата відсотків за довгостроковими позичками. 3.3. Короткострокові фінансові вкладення. 3.4. Виплата дивідендів. 3.5. Відрахування до резервного фонду. 3.6. Інші видатки РАЗОМ за розділом III РАЗОМ видатків					
РАЗОМ витрат					
Перевищення доходів над видатками					
Перевищення видатків над доходами					
Сальдо за поточною діяльністю. Сальдо за інвестиційною діяльністю. Сальдо за фінансовою діяльністю					

План балансу підприємства можна будувати за такою схемою:

АКТИВИ:

1. Фіксовані активи.
2. Поточні активи.
3. ПАСИВИ і власний капітал підприємства.

4. Довгострокові зобов'язання.
5. Короткострокові зобов'язання.
6. РАЗОМ пасивів.
7. Власний капітал.
8. РАЗОМ пасивів і власного капіталу.

Для перевірки плану фінансового стану підприємства повинен використовуватися план балансу.

Фінансовий план визначає найважливіші показники, пропорції і темпи розширеного відтворення, є основною формою реалізації цільових настанов, стратегії інвестицій і передбачених нагромаджень.

У таблиці 9.5 подано приклад планової структури витрат від реалізації за елементами витрат.

Таблиця 9.5 – Планові витрати і виручка від реалізації

Показник	Тис. грн	До підсумку, %
1. Виручка від реалізації, зокрема	81 285	100
2. Матеріальні витрати	27 474	33,8
3. Фонд оплати праці	24 873	30,6
4. Відрахування в позабюджетні фонди	9 327	11,5
5. Амортизація	4 633	5,7
6. Інші витрати	2 785	3,4
7. Повна собівартість реалізованої продукції	69 092	85,0
8. Прибуток від реалізації (ряд. 1–7)	12 193	15,0

Поточні фінансові плани розробляють на основі перспективних шляхом їх конкретизації та деталізації. Проводять зіставлення кожного виду вкладень із джерелами фінансування. Для цього зазвичай використовують кошториси утворення й витрати фондів коштів. Ці документи необхідні для контролю за процесом фінансування найважливіших заходів щодо вибору оптимальних джерел поповнення фондів і структури вкладення власних ресурсів.

9.4. Оперативне фінансове планування

Для здійснення оперативного планування фінансової діяльності розробляють комплекси короткострокових планових завдань щодо фінансового забезпечення основних напрямків господарської діяльності підприємства.

Оперативне фінансове планування передбачає складання і використання платіжного календаря, касового плану і розрахунку потреби в короткостроковому кредиті.

Платіжний календар – це інструмент оперативного планування фінансової діяльності підприємства. Зазвичай, складається на місяць із розбивкою на декади або тижні. У платіжному календарі визначаються очікувані на той чи інший відрізок часу грошові надходження за всіма можливими напрямками та здатність підприємства за рахунок цих надходжень своєчасно виконувати всі свої фінансові обов'язки. Тобто складання платіжного календаря – це короткострокове планування платоспроможності підприємства [8].

Під час складання платіжного календаря потрібно стежити за ходом виробництва та реалізації, станом запасів, дебіторської заборгованості з метою запобігання невиконанню фінансового плану. Платіжний календар складають на квартал із розбиванням за місяцями і більш короткими періодами.

У платіжному календарі можуть бути збалансовані надходження й витрати коштів. Правильно складений платіжний календар дозволяє виявити фінансові помилки і таким чином уникнути фінансових труднощів (табл. 9.6).

Для складання платіжного календаря необхідно мати таку інформаційну базу [1]:

- план реалізації продукції;
- кошторис витрат на виробництво;
- план капітальних вкладень;
- виписки з рахунків підприємства і додатки до них;
- договори;
- внутрішні накази;
- графік виплати зарплати;
- рахунки-фактури;
- установлені терміни платежів із фінансових зобов'язань.

Ознакою погіршення фінансового стану підприємства є перевищення планованих витрат над очікуваними надходженнями, що означає недостатність власних можливостей для покриття.

У цих випадках необхідно вирішити такі завдання [1]:

- перенести частину витрат на наступний період;
- прискорити відвантаження і реалізацію продукції;
- вжити заходів для пошуку додаткових джерел фінансування.

Таблиця 9.6 – Приблизна форма платіжного календаря на I квартал

Найменування показника	Січень	Лютий	Березень
I. Початкове сальдо			
II. Надходження коштів. 1. Продаж за готівку. 2. Погашення дебіторської заборгованості. 3. Доходи від інших видів діяльності. 4. Інші грошові надходження			
РАЗОМ надходжень коштів			
III. Витрати коштів. 1. Оплата постачальникам (за готівку). 2. Погашення кредиторської заборгованості. 3. Пряма заробітна плата. 4. Постійні витрати. 5. Інші поточні витрати. 6. ПДВ, акцизи та інші обов'язкові платежі від реалізації продукції. 7. Експортні мита. 8. Податки, віднесені на фінансовий результат. 9. Податок на прибуток. 10. Податок на інші витрати. 11. Зміст об'єктів соціальної сфери. 12. Інвестиції в основні кошти і нематеріальні активи. 13. Виплати з фонду споживання. 14. Виплата дивідендів. 15. Інші витрати.			
РАЗОМ витрат			
IV. Сальдо за період			
V. Кінцеве сальдо			
VI. Мінімально допустиме сальдо			
VII. Нестача коштів (–), надлишок коштів (+)			

Надлишок коштів певною мірою свідчить про фінансову стабільність і платоспроможність підприємства.

Процес складання платіжного календаря можна поділити на п'ять етапів (див. рис. 9.3).

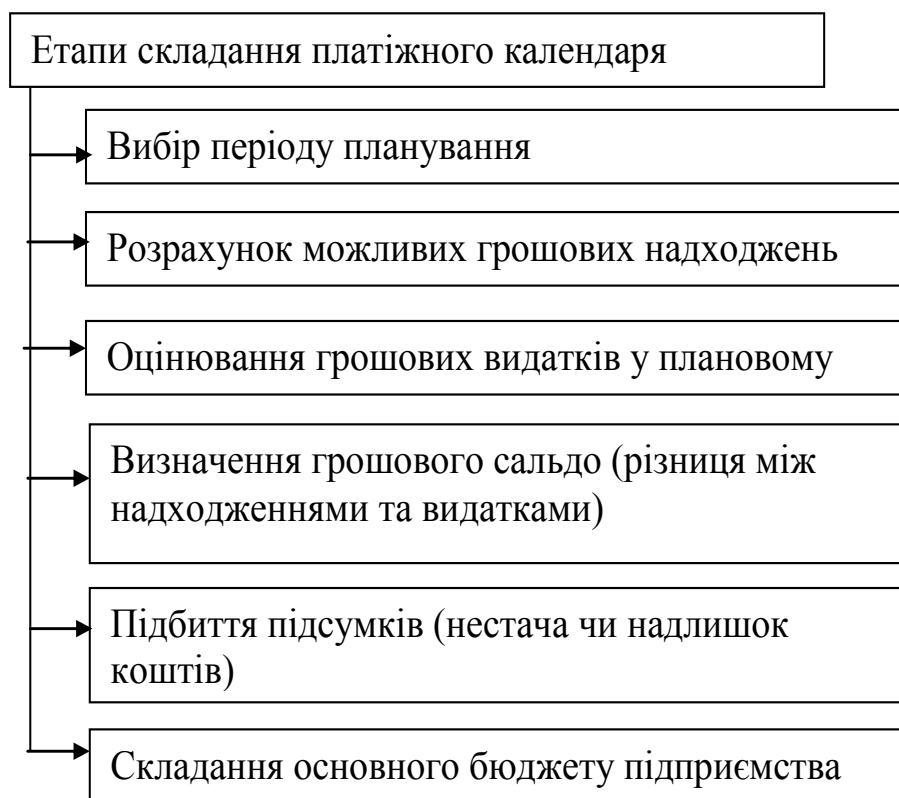

Рисунок 9.3 – Послідовність складання платіжного календаря [8]

Ступінь деталізації інформації, що включається до платіжного календаря, визначається підприємством, виходячи з конкретних умов організації його платіжного обороту та конкретної платіжно-розрахункової ситуації. У будь-якому разі платіжний календар повинен давати короткостроковий прогноз (на 7–10 днів) про ступінь платоспроможності підприємства і націлювати його на пошук шляхів подолання неплатоспроможного стану, якщо він виявляється. Балансуючою величиною під час складання платіжних календарів є залишок (сальдо) поточного рахунку в банку та грошової готівки в касі підприємства, тому що саме залишок коштів у чистому вигляді визначає в кожний даний момент його платоспроможність. При нестачі поточних надходжень коштів для покриття очікуваних платежів виникає від’ємна величина (нестача коштів). Незбалансованість платіжного календаря повинна примусити підприємство терміново шукати резерви збільшення грошових надходжень як за рахунок прискорення відвантаження продукції, ліквідації недостатків у сфері розрахунків зі споживачами продукції, так і за рахунок зменшен-

ня (або тимчасового перенесення) певних витрат, налагодження партнерських відносин з комерційними банками [8].

У процесі складання платіжного календаря вирішують такі завдання [5]:

- організація обліку часового суміщення грошових надходжень і подальших витрат підприємства;
- формування інформаційної бази про рух грошових припливів і відпливів;
- систематичний облік змін в інформаційній базі;
- аналіз неплатежів (за сумами і джерелами виникнення) та організація конкретних заходів їх подолання;
- розрахунок потреби в короткостроковому кредиті у разі часового несуміщення грошових надходжень і зобов'язань та оперативне придбання позичкових засобів;
- обчислення (за сумами й термінами) тимчасово вільних коштів підприємства;
- аналіз фінансового ринку з позицій найбільш надійного і вигідного розміщення тимчасово вільних коштів підприємства.

Разом із платіжним календарем необхідно скласти податковий календар, в якому зазначають, які податки відповідно до законодавства має сплачувати підприємство, як уникнути прострочень і санкцій. Для деталізації картини можна розробляти платіжні календарі з окремих видів руху коштів. Наприклад, платіжний календар щодо розрахунків із постачальниками, платіжний календар щодо обслуговування боргу і т. п.

Касовий план, або план руху наявних коштів, відображає надходження і виплату готівки через касу. Касовий план необхідний для контролю за надходженням і витратою наявних коштів (табл. 9.7).

Під час складання касового плану використовують такі вихідні дані [1]:

- очікувані виплати з фонду заробітної плати та фонду споживання;
- інформація про продаж працівникам матеріальних ресурсів або продукції;
- відомості про витрати на відрядження;
- відомості про інші надходження і виплати готівкою.

Таблиця 9.7 – Приблизна форма касового плану на II квартал

I НАДХОДЖЕННЯ		
Джерело надходження готівки	Факт 1-го кв. попереднього року	План 1-го кв. поточного року
1	2	3
1. Торгова виручка від продажу споживчих товарів за всіма каналами реалізації		
2. Виручка пасажирського транспорту		
3. Квартирна плата		
4. Виручка від видовищних заходів		
5. Виручка підприємств, які надають інші послуги		
6. Надходження від реалізації нерухомості		
7. Надходження від реалізації державних та інших цінних паперів		
8. Інші надходження		
9. Разом. Із загальної суми надходжень:		
9.1. Витрачається на місці з виторгу.		
9.2. Здається в каси банку.		
9.3. Здається в каси інших банків		
II. Видатки		
Вид витрати готівки	Факт 1-го кв. попереднього року	План витрат
1. На заробітну плату, виплати соціального характеру тощо		
2. На виплату пенсій і допомоги соцстраху		
3. На виплату за договорами страхування		
4. На погашення і виплату доходу за цінними паперами		
5. На купівлю державних та інших цінних паперів		
6. На видачу позичок співробітникам		
7. Витрати на відрядження		
8. На господарські видатки, зокрема, представницькі витрати, витрати на паливно-мастильні матеріали		
9. На закупівлю сільськогосподарської продукції в населення		
10. Разом		

Продовження таблиці 9.7

1		2		3						
III. РОЗРАХУНОК ВИПЛАТ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, ВИПЛАТ СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ І Т. П.										
Найменування показника			Планове значення							
1. Фонд заробітної плати										
1.1. Оплата за відпрацьований час										
1.2. Заохочувальні та інші виплати										
2. Виплати соціального характеру										
3. Надбавки до заробітної плати										
4. Авторські винагороди										
5. Стипендії										
6. РАЗОМ										
7 РАЗОМ відрахувань, зокрема:										
7.1. Податки.										
7.2. Формове обмундирування.										
7.3. Товари, куплені в кредит.										
7.4. Харчування										
7.5. Платежі з добровільних видів страхування.										
7.6. Квартплата та комунальні платежі.										
7.7. Інші відрахування										
8. РАЗОМ перерахувань, зокрема:										
8.1. Внески.										
8.2. Акцептовані платіжні доручення для переказу поштою.										
8.3. Видача за кредитними картками										
9. Підлягає видачі готівкою – разом, зокрема:										
9.1. Зі своїх касових надходжень.										
9.2. З готівки, отриманої в банку										
IV. КАЛЕНДАР ВИДАЧІ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ РОБІТНИКАМ ТА СЛУЖБОВЦЯМ ЗА ВСТАНОВЛЕНИМИ ТЕРМІНАМИ (СУМИ ВИПЛАТ ГОТІВКОЮ)										
Числа										
Місяці	1	2	3	4	...	26	27	28	29	30
Січень										
Лютий										
Березень										

Касовий план складається за типовою формою і містить чотири розділи [8]:

1. Відображає надходження готівки (крім грошей, отриманих у банку) на підприємство у плановому кварталі за конкретними джерелами надходження (торгова виручка, виручка залізничного, повітряного транспорту, комунальні платежі, квартплата, виручка підп-

приємств побутового обслуговування, інші надходження). Із загальної суми надходжень необхідно зазначити суми, що витрачаються на місці з виручки і здаються до каси банку.

2. У другому розділі показують види видатків підприємства готівкою (на заробітну плату, стипендії, постійні надбавки та інші види оплати праці, на виплату пенсій і допомоги із соціального страхування, на господарські витрати й витрати на відрядження).

3. Третій розділ містить розрахунок виплат заробітної плати та інших видів оплати праці на плановий квартал з урахуванням усіх можливих утримань (податків, платежів за спецодяг, погашення позик тощо). Якщо заробітна плата працівників перераховується до банків платіжним дорученням, то ці види перерахувань також відображають у третьому розділі. Усі види утримань і перерахувань, вартість натуральних видач і пільг, що обліковуються у фонді оплати праці, вираховують із загального фонду оплати праці.

4. У четвертому розділі заповнюють календар видач заробітної плати працівникам і службовцям, де в установлені терміни (конкретні числа місяця) зазначають суми виплат підприємству готівкою. Ці суми відповідно до договору розрахунково-касового обслуговування банк видає підприємству за встановлену в договорі плату. Якщо фактично касова заявка в конкретні місяці перевищує суму, зазначену в касовому плані, то банк зазвичай стягує підвищений відсоток за видачу готівки, що заздалегідь фіксується в договорі розрахунково-касового обслуговування.

За 45 днів до початку планованого кварталу всі підприємства повинні подавати касовий план до банку, з яким підприємство уклало договір про розрахунково-касове обслуговування. Він необхідний підприємству для того, щоб по можливості точніше розрахувати розмір зобов'язань перед працівниками підприємства щодо заробітної плати і розмірів інших виплат. Банк складає зведений касовий план на обслуговування своїх клієнтів в установлений термін з урахуванням касових планів підприємств та організацій.

9.5. Основні підходи до бізнес-планування на підприємстві

Бізнес-планування є однією з найважливіших складових системи фінансового планування на підприємствах, які функціонують в умовах конкурентного середовища, оскільки воно не лише забезпе-

чує внутрішні потреби підприємства в обґрунтованих кількісних оцінках майбутніх капіталовкладень, а й сприяє залученню надійних інвесторів для їх фінансування.

Бізнес-план – це всебічно обґрунтована послідовність управлінських рішень, спрямованих на вирішення завдань, передбачених стратегією розвитку підприємства та оформлених у вигляді відповідного планового документа.

Бізнес-план може бути складовою як поточного, так і стратегічного фінансового плану залежно від завдань, що при цьому вирішуються.

Складанню бізнес-плану передуює визначення цілей власного бізнесу загалом і бізнес-плану зокрема. При цьому визначають ділові загальні й особисті цілі, що є основою оцінювання успішного бізнесу як особистого успіху підприємця. Цілі можна розглядати як бажаний стан справ. Зазвичай спочатку визначають загальні цілі, потім виділяють специфічні конкретні, що визначають проміжні етапи в досягненні загальної мети. Цілі суб'єктивні й у цьому розумінні вони не можуть бути правильними чи неправильними. Процедура вирішення цього питання відрізнятиметься під час планування нового і реконструкції діючого підприємства як за складом, так і за змістом використання необхідної інформації. Бізнес-план охоплює як зовнішні, так і внутрішні цілі. Основна зовнішня мета полягає в тому, щоб запевнити майбутніх партнерів і кредиторів в успіху справи. Основна внутрішня мета бізнес-плану – бути основою управління підприємницькою діяльністю. Конкретні цілі розкривають зміст та особливості планових заходів, особливості самого підприємства, специфіку його діяльності.

Бізнес-план дає можливість вирішити цілий ряд завдань, основними з яких є такі [8]:

- обґрунтування економічної доцільності напрямків розвитку фірми;
- розрахунок очікуваних фінансових результатів діяльності, насамперед обсягів продажу, прибутку, доходів на капітал;
- визначення джерел фінансування обраної стратегії, тобто способів концентрації фінансових ресурсів;
- підбір працівників, спроможних реалізувати даний план. Кожне завдання плану може бути вирішене лише у взаємозв'язку з іншими.

Центром бізнес-плану є концентрація фінансових ресурсів. Саме бізнес-план є важливим засобом збільшення капіталу компанії. Таким чином, для бізнес-плану характерні такі риси [8]:

1. Бізнес-план може бути використаний для розроблення концепції бізнесу, відпрацювання стратегії, попередження помилок ще «на папері», а не в реальності шляхом детального аналізу маркетингу, фінансів, виробничої діяльності компанії.

2. Бізнес-план є інструментом, за допомогою якого підприємець може оцінити фактичні результати діяльності фірми за визначений період. Наприклад, фінансовий розділ бізнес-плану може бути використаний як основа для складання бюджету виробничої діяльності та оперативного контролю за правильним використанням фірмою коштів. У цьому аспекті такий план може й повинен стати основою для нового плану. Час від часу компанія повинна звіряти результати своєї діяльності, щоб виявити, за якими показниками компанія відхилилася від нього, чи можна вважати ці відхилення сприятливими або небажаними, а також прогнозувати подальший розвиток бізнесу.

3. Бізнес-план є засобом залучення коштів.

Практична реалізація бізнес-планування як процесу досягається шляхом додержання принципів [8]:

- гнучкості (постійна адаптація до умов середовища, в якому функціонує фірма);
- неперервності (плинний характер планування);
- комунікативності (координація та інтеграція зусиль);
- інтерактивності (творчий характер планування та неодноразовість пророблення складених розділів плану);
- багатоваріантності (вибір найліпших з альтернативних можливостей досягнення поставленої мети);
- участі (важливість самого процесу планування з точки зору залучення до нього всіх можливих учасників майбутньої організації);
- адекватності відображення реальних проблем і самооцінки під час планування.

Розрізняють бізнес-план підприємства та бізнес-план інвестиційного проекту. Перший складають при створенні нового підприємства. Він розкриває усі напрями його майбутньої діяльності. Другий – обґрунтовує доцільність реалізації вже існуючим підприємст-

вом окремого інвестиційного проекту. Розкриємо зміст та основні структурні елементи *бізнес-плану інвестиційного проекту*.

У бізнес-плані інвестиційного проекту обґрунтовують доцільність реалізації певного інвестиційного проекту, формулюють цілі, яких необхідно досягти в процесі його реалізації, розкривають плани дій за всіма видами діяльності (виробничою, інвестиційною, фінансовою), оцінюють ефективність проекту та ризики, що його супроводжують.

У процесі розроблення бізнес-плану проводять маркетингові дослідження відповідного сегмента ринку, з урахуванням їх результатів формулюють цілі проекту та завдання за окремими видами діяльності, розробляють розділи бізнес-плану, оцінюють ефективність одержаних унаслідок планування результатів.

Оскільки реалізація інвестиційного проекту зазвичай передбачає залучення зовнішніх джерел фінансування, відповідний плановий документ має чітко визначену структуру і зміст, націлені на те, щоб потенційні інвестори зацікавилися бізнес-планом, виявили бажання докладно ознайомитися з наданою в ньому інформацією, а в процесі ознайомлення переконались у доцільності вкладення коштів у запропонований проект.

Структура бізнес-плану містить такі розділи [9]:

1. Інформація про виконавця проекту.
2. Резюме.
3. План маркетингу.
4. Виробничий план.
5. Організаційний план.
6. Інвестиційний план.
7. Фінансовий план.

На основі виробничого плану визначають обсяг необхідних інвестиційних витрат за проектом та поточні витрати на випуск продукції.

1. ***Інформація про виконавця проекту*** містить його назву, юридичну адресу, досвід виконання подібних робіт та інші відомості.

2. ***У резюме*** наводять стислий опис бізнес-плану. Його зміст повинен викликати зацікавленість потенційних інвесторів, бажання уважно вивчити та проаналізувати всі наступні розділи плану. Зазвичай резюме містить не більше ніж 2–3 сторінки і складається в останню чергу, після написання всіх інших розділів.

3. У *плані маркетингу* аналізують ринкову кон'юнктуру і розкривають механізм просування продукції на ринок, зокрема:

- надається характеристика товарів чи послуг, що впроваджуються;

- здійснюється загальний опис ринку, наводиться характеристика відповідного сегмента ринку, а також основних і потенційних конкурентів, основних та потенційних споживачів продукції, що впроваджується;

- розкривається стратегія збуту та просування продукції на ринок;

- визначається потреба у фінансуванні маркетингових та рекламних заходів упродовж здійснення проекту.

4. *Виробничий план* містить опис виробничого процесу із зазначенням «вузьких» із технологічного погляду місць та шляхів їх подолання. У плані визначають:

- обсяги реалізації продукції в кількісному вираженні впродовж планового періоду (відповідно до результатів маркетингового дослідження);

- необхідні виробничі потужності;

- ресурси, найбільш потрібні для виробничого процесу, і джерела їх постачання;

- режим постачання ресурсів та умови оплати, можливість залучення інших джерел постачання;

- можливість кооперації та характеристика ймовірних партнерів.

5. *В організаційному плані* наводять оптимальну організаційну структуру виробництва, розраховують кількість працівників та фонд заробітної плати. Цей розділ висвітлює:

- структуру підрозділів, що здійснюватимуть реалізацію проекту;

- потребу в створенні додаткових служб і підрозділів для реалізації проекту;

- процес контролю за роботою;

- потребу в робочій силі та додаткових працівниках, вимоги до їх кваліфікаційного рівня, потребу в перекваліфікації, продуктивність праці;

– дані про чинну систему заробітної плати, механізм її нарахування різним категоріям працівників підприємства, систему стимулювання;

– умови праці.

6. **В інвестиційному плані** на відміну від виробничого, в якому надається інформація про кількісні та якісні показники виробничого процесу, відображають витрати, які необхідно здійснити для організації процесу виробництва. *Основними документами інвестиційного плану є:*

- кошторис витрат за проектом;
- перелік джерел фінансування проекту;
- календарний план-графік виконання робіт за проектом.

У кошторисі витрат відображають загальні витрати за проектом, а саме:

- передінвестиційні витрати;
- інвестиційні витрати;
- податки та збори;
- початкові витрати на виробництво.

До передінвестиційних витрат відносять витрати, пов'язані з підготовкою проекту, а саме: маркетингові та організаційні витрати, що здійснюються на попередній і підготовчій стадіях проекту; витрати на розроблення техніко-економічного обґрунтування, програмних продуктів, бізнес-плану; витрати на проведення науково-дослідних робіт, розроблення проектної, конструкторської, технологічної документації тощо.

Інвестиційні витрати пов'язані з формуванням виробничих фондів, що будуть використані в процесі виробництва та підлягатимуть амортизації. Вони складаються з витрат на придбання або зведення будівель і споруд, проведення будівельно-монтажних робіт, придбання устаткування та введення його в експлуатацію.

Податки та збори вміщують податок на додану вартість, нарахований на вартість закупленого устаткування, мито, нараховане на вартість устаткування, що перетнуло митний кордон України, інші платежі та збори, що повинні сплачуватись у зв'язку із купівлею устаткування, будівельними, монтажними та пусковими роботами за проектом.

До початкових витрат на виробництво відносять витрати, що здійснюються на початку реалізації проекту і не можуть бути пок-

риті за рахунок доходів від виробничої діяльності в цьому періоді. Такі витрати можуть охоплювати купівлю ліцензій і патентів, оплату праці, витрати на матеріали, електроенергію тощо на початковому етапі виробництва. Визначення обсягу початкових витрат на виробництво дає можливість об'єктивно оцінити потребу в додатковому фінансуванні та запобігти виникненню дефіциту коштів на початку реалізації проекту.

Перелік джерел фінансування проекту містить назви внутрішніх і зовнішніх джерел, що будуть використані для фінансування проекту, їх обсягів та умови залучення. Обсяги джерел фінансування повинні відповідати обсягам витрат, передбачених кошторисом витрат за проектом.

У календарному плані-графіку виконання робіт за проектом визначають і узгоджують у часі види та обсяги робіт, пов'язані з придбанням і введенням в експлуатацію необхідного для реалізації проекту обладнання та устаткування.

7. Фінансовий план узагальнює результати попередніх розділів і є вирішальним розділом бізнес-плану.

У фінансовому плані на основі припущень щодо фінансових розрахунків та аналізу поточного фінансового стану підприємства прогнозують основні фінансові показники його діяльності, визначають достатність чистих грошових надходжень для обслуговування боргу, а також оцінюють ефективність проекту загалом. *Фінансовий план передбачає:*

- аналіз поточного фінансового стану підприємства;
- припущення щодо фінансових розрахунків;
- прогноз фінансового стану на плановий період;
- оцінювання ефективності проекту.

Аналіз поточного фінансового стану підприємства здійснюється на основі фінансової звітності за останні 1–3 роки. У ньому наводять дані про ліквідність, платоспроможність, фінансову стійкість підприємства, а також про рівні рентабельності, дебіторської та кредиторської заборгованостей за останні роки.

Припущення щодо фінансових розрахунків містять таку інформацію:

- про курс гривні до валют, в яких виражено вартість імпортованих складових інвестиційних та експлуатаційних витрат;

– про існуючі ціни на продукцію та ресурси (промислову електроенергію, матеріали, паливо і запасні частини), а також прогноз їх змін на планований період;

– про частку витрат, що спрямовується на загальновиробничі та загальногосподарські потреби;

– про рівні дебіторської і кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками та споживачами продукції;

– про норми амортизації, а також механізм нарахування і використання амортизаційних відрахувань;

– про податок на додану вартість, сплачений за устаткування, прилади і будівельно-монтажні роботи, що підлягає відшкодуванню;

– про ставки податку на прибуток, норми нарахувань на заробітну плату і відрахувань до фондів;

– про умови залучення кредитів і позик (термін користування, плата за користування, відстрочення за платежами, періодичність здійснення платежів);

– про структуру розподілу чистого прибутку на виробничі, соціальні та інші потреби.

Прогноз фінансового стану підприємства на плановий період здійснюється на основі інформації, наведеної в таких планах [9]:

– плані здійснення платежів за банківськими кредитами та іншими позиками, який формують у вигляді таблиці, що містить інформацію про кожне із джерел позикових коштів, які передбачено залучити до процесів реалізації проекту. В таблиці наводять перелік усіх позик із відображенням платежів на погашення кожної з них. Таблиця складається з розбиванням на роки чи квартали залежно від механізму погашення заборгованості;

– плані амортизації основних засобів і нематеріальних активів, який формують у вигляді таблиці, що містить розрахунок амортизаційних відрахувань на весь термін реалізації проекту. Амортизаційні відрахування в складі валових витрат зменшують прибуток, що підлягає оподаткуванню;

– плані доходів та витрат, який розробляють для розрахунку операційного, балансового і чистого прибутків – показників, що використовують під час розрахунку рентабельності та окупності проекту. Показник чистого прибутку є також основою для розрахунку чистого надходження коштів у результаті операційної діяльності в плані руху коштів;

– плані руху коштів, що надає інформацію про чисті надходження коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, визначає поточний залишок коштів на розрахунковому рахунку підприємства. Його складають із метою оцінювання майбутніх потреб підприємства у коштах.

Залишок на рахунку формується як різниця між надходженням та витратами коштів підприємства. Усі надходження і витрати коштів відображають у плані в періоді, що відповідає фактичній даті здійснення платежів з урахуванням затримки оплати (дебіторської та кредиторської заборгованостей).

Для коригування чистого грошового потоку в результаті операційної діяльності здійснюють розрахунок руху робочого (чистого оборотного) капіталу за даними про обсяги дебіторської та кредиторської заборгованостей на кінець кожного періоду, виходячи з їх рівня, встановленого в припущеннях.

Залишок коштів на початок кожного періоду встановлюють на рівні залишку коштів на кінець попереднього періоду. Залишок коштів на початок першого періоду дорівнює нулю.

У результаті складання плану руху коштів виявляють дефіцит або надлишок коштів на рахунку підприємства, що може утворитись у процесі реалізації проекту. Зазвичай надлишок коштів обумовлюється прибутковістю діяльності за проектом, використанням коштів амортизаційного фонду, надходженням коштів унаслідок повернення ПДВ чи зниження рівня дебіторської заборгованості. Дефіцит коштів виникає під впливом таких чинників, як збиткова діяльність за проектом, погашення значних сум кредитів (позик), істотне зростання дебіторської, зниження кредиторської заборгованостей тощо.

Дефіцит коштів на рахунку свідчить про необхідність додаткового фінансування, яке можна здійснити за рахунок власних коштів підприємства або за рахунок залучення додаткових кредитів (позик). Фінансування здійснюється у період, на кінець якого відзначається утворення дефіциту. На суму дефіциту збільшується також обсяг коштів, укладених у проект.

Оцінювання ефективності проекту здійснюють за допомогою методів інвестиційного аналізу, а також коефіцієнтів ефективності, рентабельності та покриття. Для розрахунків беруть дані, подані в прогнозній фінансовій звітності, планах і таблицях, сформованих у попередніх розділах бізнес-плану. Зокрема, для розрахунку почат-

кового грошового потоку використовують інформацію про джерела фінансових ресурсів, подану у відповідному переліку, та обсяг дефіциту коштів, отриманий у результаті складання плану руху коштів. Чисті надходження коштів за періодами визначають на основі плану амортизаційних відрахувань та даних плану про доходи і витрати підприємства у плановому періоді.

Є кілька великих груп показників, які складають систему показників рентабельності [10]:

– показники, що базуються на витратному підході (витратні) – характеризують окупність витрат підприємства та інвестиційних проектів (рентабельність витрат, рентабельність операційної діяльності, рентабельність звичайної діяльності тощо);

– показники, які характеризують прибутковість продажу (дохідні) – характеризують ефективність комерційної діяльності та відображають суму прибутку, яку отримує підприємство з кожної гривні продажу (валова рентабельність реалізації, чиста рентабельність реалізації, операційна рентабельність реалізації);

– показники, що базуються на ресурсному підході (ресурсні) – використовуються для визначення прибутковості ресурсів або капіталу підприємства (рентабельність активів, рентабельність власного та залученого капіталу, рентабельність оборотних та необоротних активів).

Для оцінювання ефективності здійснюють розрахунок рентабельності виробничої діяльності та рентабельності інвестицій у кожному з періодів упродовж терміну реалізації проекту. Для розрахунку фінансових коефіцієнтів використовують формули, наведені у відповідних методичних вказівках. Результати оцінювання ефективності проекту повинні бути позитивними, оскільки бізнес-план призначений для обґрунтування доцільності реалізації проекту.

ВИСНОВКИ

Використання розглянутих систем і методів фінансового планування дозволяє забезпечити цілеспрямованість фінансової діяльності підприємства і підвищити її ефективність. При вивченні цієї теми особливу увагу необхідно звернути на відмінності в сутності різних видів фінансового планування (перспективного, оперативного, тактичного і т. д.), а також на структуру використовуваних під час планування документів (платіжний календар, касовий план).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 9

1. Основні елементи фінансового планування.
2. Відповідність форм фінансових планів підсистемам планування.
3. Основні види планів поточного фінансового планування.
4. Основні види планів оперативного фінансового планування.
5. Типова структура платіжного календаря.

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДО ТЕМИ 9

1. Розроблення поточної, виробничої, комерційної та фінансової діяльності підприємства відбувається на ... етапі фінансового планування:

- а) першому;
- б) п'ятому;
- в) третьому;
- г) четвертому;
- д) другому.

2. Складання основних прогнозних документів, що стосуються перспективних фінансових планів, відбувається на ... етапі фінансового планування:

- а) другому;
- б) першому;
- в) третьому;
- г) четвертому;
- д) п'ятому.

3. Платіжний календар розробляється в підсистемі ... фінансового планування:

- а) оперативного;
- б) поточного;
- в) стратегічного;
- г) комплексного;
- д) календарного.

4. Прогноз руху коштів розробляється в підсистемі ... фінансового планування:

- а) оперативного;
- б) стратегічного;
- в) комплексного;
- г) календарного;
- д) поточного.

5. План надходжень і витрат коштів розробляється на термін:

- а) 1 місяць;
- б) 6 місяців;
- в) 5 років;
- г) 1 рік;
- д) 2 роки.

6. Прогноз руху коштів розробляється на термін:

- а) 3–5 років;
- б) 1 місяць;
- в) 6 місяців;
- г) 5 років;
- д) 1 рік.

7. План надходження і виплати готівки відображається у:

- а) балансі;
- б) касовому плані;
- в) готівковому плані;
- г) платіжному календарі;
- д) плані надходжень та видатків.

8. Підприємства повинні подавати касовий план до банку, з яким підприємство уклало договір про розрахунково-касове обслуговування:

- а) за 1 тиждень до нового року;
- б) за квартал до подання річних звітів;
- в) за 10–15 діб до планових виплат коштів із каси;
- г) за 45 діб до початку планованого кварталу;
- д) у будь-який час.

9. При складанні касового плану використовують:

- а) інформацію про обсяги виготовленої продукції;
- б) відомості про собівартість продукції;
- в) інформацію про витрати на маркетингові дослідження;
- г) дані про надходження сировини на підприємство;
- д) відомості про витрати на відрядження.

10. Завершальним розділом бізнес-плану є:

- а) план маркетингу;
- б) резюме;
- в) фінансовий план;
- г) інвестиційний план;
- д) дані про виконавця проекту.

11. При складанні бізнес-плану інформація про режим постачання ресурсів та умови їх оплати містяться у:

- а) виробничому плані;
- б) плані маркетингу;
- в) фінансовому плані;
- г) інвестиційному плані;
- д) організаційному плані.

12. При складанні бізнес-плану інформація про потребу в робочій силі та додаткових працівниках міститься в:

- а) плані маркетингу;
- б) фінансовому плані;
- в) організаційному плані;
- г) інвестиційному плані;
- д) виробничому плані.

13. При складанні фінансового плану бізнес-плану беруть до уваги інформацію про:

- а) умови реалізації продукції на ринках;
- б) рівні дебіторської та кредиторської заборгованостей;
- в) виробничі потужності підприємства;
- г) інвестиційні можливості підприємства;
- д) організаційну структуру підприємства.

14. Під час складання бізнес-плану маркетингові витрати відносять до:

- а) операційних;
- б) передінвестиційних;
- в) фінансових;
- г) постійних;
- д) організаційних.

15. Основними документами інвестиційного плану є:

а) кошторис витрат за проектом, перелік джерел фінансування проекту, календарний план – графік виконання робіт за проектом, план маркетингу;

б) кошторис витрат за проектом, перелік джерел фінансування проекту, виписки з рахунків підприємства і додатки до них;

в) кошторис витрат за проектом, графік виплати заробітної плати, початкові витрати на виробництво;

г) кошторис витрат за проектом, перелік джерел фінансування проекту, календарний план – графік виконання робіт за проектом;

д) кошторис доходів за проектом, рахунки-фактури, календарний план – графік виконання робіт за проектом.

16. У кошторисі витрат відображають загальні витрати за проектом, а саме:

а) інвестиційні витрати, податки та збори, початкові витрати на виробництво;

б) передінвестиційні витрати, інвестиційні витрати, податки та збори;

в) передінвестиційні витрати, інвестиційні витрати, податки та збори, початкові витрати на виробництво;

г) початкові витрати на виробництво, інвестиційні витрати, податки та збори;

д) передінвестиційні витрати, інвестиційні витрати, податки та збори, початкові витрати на виробництво, перелік джерел фінансування проекту.

17. До передінвестиційних витрат відносять:

- а) витрати, що здійснюються на початку реалізації проекту;
- б) податки та збори;
- в) початкові витрати на виробництво;
- г) витрати, пов'язані з підготовкою проекту;
- д) витрати, пов'язані з формуванням виробничих фондів.

18. Інвестиційні витрати складаються з:

- а) маркетингових та організаційних витрат, витрат на придбання будівель і споруд;
- б) передінвестиційних витрат, податків та зборів;
- в) витрат на придбання будівель і споруд, проведення будівельно-монтажних робіт, придбання устаткування та введення його в експлуатацію;
- г) витрат на матеріали, витрат на розроблення техніко-економічного обґрунтування, проведення будівельно-монтажних робіт;
- д) витрат на придбання будівель і споруд, устаткування та введення його в експлуатацію.

19. Види та обсяги робіт у часі, пов'язані з придбанням і введенням в експлуатацію необхідного для реалізації проекту обладнання та устаткування, визначають:

- а) у виробничому плані;
- б) у кошторисі витрат;
- в) у фінансовому плані;
- г) у календарному плані;
- д) в організаційному плані.

20. Метою розроблення балансового плану є:

- а) знаходження можливих способів фінансування;
- б) формування оптимальної структури капіталу;
- в) аналіз надходжень та витрат коштів;
- г) визначення необхідного приросту прибутку;
- д) планування витрат.

РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 9

Витрати підприємства на сировину становлять 5 грн, електроенергію – 3 грн, заробітну плату (без нарахувань на ФЗП) – 4 грн з розрахунку на одиницю продукції. Вартість (на початок року) промислових верстатів – 1А0 000 грн, транспортних засобів – 5Б 000 грн, комп'ютерів – 4А 000 грн, будівлі – 2Б0 000 грн. Амортизація нараховується прямолінійним методом. Ціна продукції – 25 грн. Визначте, яким повинен бути беззбитковий річний обсяг виробництва. (А – передостання, Б – остання цифра номера залікової книжки).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 9

1. Крамаренко Г. О. Фінансовий менеджмент : підручник / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009. – 520 с.
2. Матвєєва Н. В. Проблеми фінансового планування на підприємстві / Н. В. Матвєєва, В. М. Олійник // Наука й економіка. – 2016. – № 1 (41). – С. 57–61.
3. Равенков А. Фінансове планування на підприємстві / А. Равенков // Проблеми теорії та практики управління. – 2010. – № 4. – С. 72–78.
4. Панасюк М. А. Фінансове планування діяльності сучасного підприємства / М. А. Панасюк, О. О. Бойко // Економіка і суспільство. – 2016. – Вип. 2. – С. 318–322.
5. Фінансове планування і управління на підприємствах : навч. посіб. / Г. А. Семенов, В. З. Бугай, А. Г. Семенов, А. В. Бугай. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 432 с.
6. Ситник Г. В. Стратегічне фінансове планування в системі управління підприємством торгівлі / Г. В. Ситник // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2013. – № 9. – С. 359–369.
7. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посіб. / О. О. Терещенко. – Київ : КНЕУ, 2000. – 412 с.
8. Ставерська Т. О. Фінансове планування та прогнозування в підприємствах і фінансових установах : навч. посіб. / Т. О. Ставерська, І. С. Андрющенко. – Харків : Видавець Іванченко І. С., 2013. – 146 с.
9. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент : підручник / В. М. Шелудько ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2-ге вид., стер. – Київ : Знання, 2013. – 375 с.
10. Єпіфанова І. Ю. Фінансове планування діяльності вітчизняних підприємств за показниками рентабельності / І. Ю. Єпіфанова, І. В. Безрученко, Н. О. Паламарчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2016. – Том 23. – № 2. – С. 45–50.

ТЕМА 10. ФІНАНСОВА САНАЦІЯ І БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ

10.1. Аналіз фінансових передумов можливості банкрутства підприємств.

10.2. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства.

10.3. Методи прогнозування ймовірності банкрутства підприємства.

10.4. Аналіз і оцінювання реальних можливостей відновлення платоспроможності підприємства.

10.5. Фінансова санація підприємства, її економічний зміст і порядок проведення.

Ключові терміни: банкрутство підприємств, екзогенні фактори фінансової кризи, ендогенні фактори фінансової кризи, поточна неплатоспроможність, критична неплатоспроможність, надкритична неплатоспроможність, Z-моделі, Altman Z-score, модель Таффлера, модель Ліса, модель Чессера, коефіцієнт відновлення платоспроможності, коефіцієнт втрати платоспроможності, санація, досудова санація, модель санації, санація балансу, санаційний прибуток.

10.1. Аналіз фінансових передумов можливості банкрутства підприємств

Банкрутство підприємств – це наслідок глибокої фінансової кризи. Під *фінансовою кризою* розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини [1, с. 296]. У ринковій економіці банкрутство підприємств – нормальне явище. З кожних 100 новостворених підприємств на ринку залишається від 20 до 30.

На практиці із кризою зазвичай ідентифікується загроза неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльності його в неприбутковій зоні або недостатчі потенціалу для успішного функціонування. З позиції фінансового менеджменту кризовий стан підприємства полягає в його неможливості здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності.

Фактори, що можуть обумовити фінансову кризу на підприємстві, поділяють на:

- зовнішні, або екзогенні (що не залежать від діяльності підприємства);
- внутрішні, або ендогенні (які залежать від підприємства).

Основними *екзогенними факторами фінансової кризи* на підприємстві можуть бути [1; 2, с. 49]:

- політична нестабільність у країні, в якій розміщене підприємство;
- спад кон'юнктури економіки в цілому;
- зменшення купівельної спроможності населення;
- високий рівень інфляції;
- нестабільність господарського та податкового законодавств;
- нестабільність фінансового і валютного ринків;
- посилення конкуренції в галузі;
- криза окремої галузі;
- сезонні коливання;
- посилення монополізму на ринку;
- дискримінація підприємства органами влади та управління;
- конфлікти між засновниками (власниками);
- інші фактори.

Вплив зовнішніх факторів кризи зазвичай має стратегічний характер. Вони визначають фінансову кризу на підприємстві, якщо менеджмент помилково або несвоєчасно реагує на них, тобто якщо відсутня система раннього попередження й реагування, одним із завдань якої є прогнозування банкрутства, або така система функціонує недосконало.

Можна виділити велику кількість *ендогенних факторів фінансової кризи*. Для систематизації їх можна згрупувати такими блоками [1; 2, с. 49]:

- неефективний менеджмент;
- дефіцити в організаційній структурі;
- низький рівень кваліфікації персоналу;
- недоліки у виробничій сфері;
- прорахунки в галузі постачання;
- низький рівень маркетингу і втрата ринків збуту продукції;
- прорахунки в інвестиційній політиці;
- недостача інновацій і раціоналізаторства;
- обмеженість фінансових ресурсів;

– повна недостача контролю або незадовільна робота його служб та ін.

У цілому всі ці причини кризи створюють складний комплекс причинно-наслідкових зв'язків. Звичайно, досліджуючи те чи інше підприємство, той або інший випадок фінансової кризи, можна виділити певні специфічні причини, але всі вони, як правило, є переліченими вище.

Типовими наслідками впливу названих причин і факторів на фінансово-господарський стан підприємства є [1, с. 297]:

- втрата клієнтів і покупців готової продукції;
- зменшення кількості замовлень і контрактів на продаж продукції;
- неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей;
- зростання собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- збільшення розміру неліквідних обігових коштів і наявність понаднормових запасів;
- виникнення внутрішньовиробничих конфліктів і збільшення плинності кадрів;
- збільшення тиску на ціни;
- істотне зменшення обсягів реалізації і, як наслідок, недооде- ржання виторгу від реалізації продукції.

Ідентифікація фази фінансової кризи є необхідною передумо- вою правильної та своєчасної реакції на неї. Зовнішньою ознакою банкрутства підприємства є припинення його поточних платежів і нездатність задовольнити вимоги кредиторів упродовж трьох міся- ців від дня настання терміну їх виконання.

Фінансова криза буває трьох рівнів:

I. Фінансовий стан підприємства не загрожує його функціону- ванню (за умови переведення його на режим антикризового управ- ління).

II. Фінансовий стан на підприємстві загрожує його існуванню та потребує негайного здійснення фінансової санації.

III. Фінансовий стан підприємства перебуває у кризовому ста- ні, що вимагає його ліквідації. Установлення рівня фінансової кризи зумовлюється необхідністю прийняття своєчасного та правильного

рішення про відновлення платоспроможності підприємства або визнання його банкрутом.

Виділяють такі види криз [3, с. 313–314]:

- стратегічну кризу. Виникає в умовах зруйнованого виробничого потенціалу та відсутності довгострокових факторів успіху;
- кризу прибутковості. Виникає в умовах наявності перманентних збитків, що «з’їдають» власний капітал підприємства, і призводить до незадовільної структури балансу;
- кризу ліквідності. Виникає у випадку неплатоспроможності підприємства або наявності реальної загрози втрати платоспроможності.

Важливо, що між різними видами кризи існують тісні зв’язки (взаємозв’язок).

Практика показує, що успішна фінансово-господарська діяльність підприємства залежить приблизно на 70 % від стратегічної спрямованості, на 20 % – від ефективності оперативного управління і на 10 % – від якості виконання поточних завдань. Отже, загальний успіх забезпечують: якість стратегічного аналізу, реальність стратегічного планування, рівень реалізації стратегічних завдань [4].

10.2. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства

Для забезпечення однозначності підходів під час оцінювання фінансово-господарського стану підприємств, а також своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу Міністерством економіки України виданий Наказ № 14 від 19 січня 2006 р. (у редакції Наказу Міністерства економіки України від 26 жовтня 2010 року № 1361) «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [5]. Методичні рекомендації розроблені з метою забезпечення однозначності підходів під час оцінювання господарського стану підприємств.

Джерелами інформації для здійснення розрахунків фінансово-економічних показників є показники фінансової звітності підприємства. Основні джерела аналізу – це форма 1 «Баланс підприємства», форма 2 «Звіт про фінансові результати». Перелік показників і сис-

тема їх розрахунків, що використовуються під час здійснення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств, та джерела одержання відповідної інформації наведені в темі 8 (табл. 8.3, 8.4).

Методичні рекомендації визначають три стадії неплатоспроможності: *поточну, критичну і надкритичну* [5].

Поточна неплатоспроможність характеризує такий фінансовий стан підприємства, за якого на певний період через випадковий збіг обставин не вистачає суми наявних у нього коштів і високоліквідних активів для погашення поточного боргу, що відповідає законодавчому визначенню. Такий стан характеризується як неможливість суб'єкта підприємницької діяльності погашати грошові зобов'язання перед кредиторами після настання встановленого терміну їх сплати, зокрема із заробітної плати, а також погашати зобов'язання з виплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як шляхом відновлення платоспроможності.

Економічний показник ознак поточної платоспроможності за наявності простроченої кредиторської заборгованості – це різниця між сумою наявних у підприємства коштів, їх еквівалентів та інших високоліквідних активів та його поточних зобов'язань, що визначається за формулою

$$P_n = A_{1030} + A_{1035} + A_{1160} + A_{1165} - P_{1695}, \quad (10.1)$$

де A – відповідні рядки активу балансу;

P_{1695} – підсумок III розділу пасиву балансу.

Якщо одержано негативний результат, це свідчить про поточну неплатоспроможність підприємства.

Наявність на початок і кінець звітного періоду ознак поточної неплатоспроможності свідчить про несприятливий фінансовий стан підприємства, що відповідає законодавчому визначенню боржника, не здатному виконувати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, зокрема зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), упродовж трьох місяців після настання встановленого терміну їх сплати.

Критична неплатоспроможність підприємства характеризує відповідний фінансовий стан потенційного банкрутства, якщо на початок і кінець звітного кварталу, що передував подачі заяви про

відкриття справи про банкрутство, є ознаки поточної неплатоспроможності. При цьому коефіцієнт покриття (K_{II}) і коефіцієнт забезпеченості власними коштами ($K_{з. в. к.}$) наприкінці звітної квартилу менше від їх нормативних значень – 1,5 і 0,1 відповідно.

Коефіцієнт покриття визначається відношенням суми оборотних активів до загальної суми поточних зобов'язань і характеризує достатність обігових коштів підприємства для погашення своїх боргів. Цей коефіцієнт розраховують за такою формулою:

$$K_{II} = \frac{A_{1695}}{II_{1695}}, \quad (10.2)$$

де A_{1195} – підсумок розділу II активу балансу.

Коефіцієнт забезпеченості власними коштами характеризує наявність власних обігових коштів підприємства, необхідних для його фінансової стабільності. Цей коефіцієнт розраховують як відношення різниці між обсягами джерел власних і прирівняних до них коштів і фактичною вартістю основних коштів та інших необоротних активів до вартості наявних на підприємстві оборотних активів – виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, дебіторської заборгованості та інших оборотних активів:

$$K_{II} = \frac{II_{1495} - A_{1095}}{A_{1195}}, \quad (10.3)$$

де II_{1495} – підсумок розділу I пасиву балансу;

A_{1095}, A_{1195} – підсумки розділів I та II активу балансу.

Платоспроможність боржника може вважатися відновленою (відсутні ознаки потенційного банкрутства), якщо впродовж терміну, установленого планом санації боржника, забезпечується позитивний показник поточної платоспроможності та перевищення нормативного значення коефіцієнта покриття ($K_{II} > 1,5$) за наявності тенденції збільшення рентабельності.

Надкритична неплатоспроможність характеризує такий фінансовий стан, якщо за підсумками року коефіцієнт покриття менший від 1, і підприємство не одержало прибутків. У цьому випадку задоволення визнаних судом вимог кредиторів можливе через застосування ліквідаційної процедури.

Підприємство-боржник відповідно до закону зобов'язане звернутися в місячний термін до арбітражного суду із заявою про відкриття справи про банкрутство, тобто якщо задоволення вимог одного або декількох кредиторів призведе до неможливості виконання його грошових зобов'язань у повному обсязі перед іншими кредиторами.

Наявність ознак фіктивного банкрутства характеризується такими параметрами: якщо на початку звітного періоду, що передував подачі заяви до арбітражного суду про порушення справи про банкрутство, була відсутня надкритична неплатоспроможність, тобто фактичний коефіцієнт покриття перевищував 1 за нульової або позитивної рентабельності.

Підтвердженням деяких елементів об'єктивної сторони доведення до банкрутства буде відсутність надкритичної неплатоспроможності перед укладанням угоди або інші дії, які призвели до стійкої фінансової неможливості погашати борги.

Для своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючих суб'єктів господарювання і вживання попереджувальних заходів для запобігання банкрутству проводиться експрес-аналіз фінансового стану підприємства (фінансовий моніторинг) за допомогою коефіцієнта Бівера.

Коефіцієнт Бівера розраховують як відношення різниці між чистим прибутком та нарахованою амортизацією до суми довгострокових і поточних зобов'язань за формулою

$$K_B = \frac{\Phi_{2350} - \Phi_{2515}}{\Pi_{1595} + \Pi_{1695}}, \quad (10.4)$$

де K_B – коефіцієнт Бівера;

Φ_{2350} , Φ_{2515} – чистий прибуток та амортизація, наведені в рядках 220 і 260 форми № 2 «Звіт про фінансові результати»;

Π_{1595} , Π_{1695} – підсумки розділів II і III пасиву балансу.

Фінансовий стан підприємства, у якого впродовж тривалого часу (1,5–2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2, що відображає небажане скорочення частини прибутку, який спрямовується на розвиток виробництва, свідчить про формування незадовільної структури балансу. У цьому разі підприємство починає працювати в борг, а коефіцієнт забезпечення власними коштами стає меншим від 0,1.

10.3. Методи прогнозування ймовірності банкрутства підприємства

Відповідно до світової практики з метою прогнозування стійкості роботи підприємства, вибору його фінансової політики, а також визначення ризику банкрутства використовують різні економіко-математичні моделі.

З економіко-математичних методів, використовуваних для прогнозування банкрутства підприємств, найчастіше застосовуваним на практиці є дискримінантний аналіз. Найбільш відомими методами, що базуються на побудові дискримінантної функції, є [6]:

- 1) моделі оцінювання ймовірності банкрутства на основі Z-критерію Е. Альтмана;
- 2) модель оцінювання фінансового стану Р. Ліса;
- 3) метод рейтингового числа;
- 4) R-модель прогнозу ризику банкрутства;
- 5) прогнозна модель Дж. Таффлера;
- 6) модель Фулмера;
- 7) модель Г. Спрінгейта;
- 8) модель оцінювання ймовірності банкрутства малих і середніх підприємств Ж. Конана і М. Гольдера;
- 9) модель Д. Чессера;
- 10) узагальнена модель оцінювання ймовірності банкрутства;
- 11) галузеві моделі оцінювання ймовірності банкрутства;
- 12) модель PAS-коефіцієнта.

Найбільш застосовувані методи оцінювання ймовірності банкрутства підприємства – це **Z-моделі**, запропоновані відомим західним економістом Е. Альтманом [4].

Проведені дослідження показали, що комбінації відносних показників мають високу здатність характеризувати ймовірність швидкого банкрутства того чи іншого підприємства. На підставі використання прийомів статистичного методу, названого аналізом множинних дискримінантів (Multiple-discriminant analysis, MDA), були розраховані параметри кореляційної лінійної функції

$$Z = \sum A_n X_n, \quad (10.5)$$

де Z – показник неплатоспроможності підприємства;

A – параметри, які показують ступінь впливу показників на ймовірність банкрутства;

X – показники (фактори впливу) діяльності підприємства.

Ця модель двофакторна. У розрахунках використовували такі показники, як коефіцієнт покриття і коефіцієнт фінансової залежності. Для США ця модель має такий вигляд:

$$Z = -0,877 - 1,0736K_{\Pi} + 0,0579K_{\Phi 3}, \quad (10.6)$$

де K_{Π} – коефіцієнт покриття = поточні активи/поточні зобов'язання;

$K_{\Phi 3}$ – коефіцієнт фінансової залежності = позикові кошти/загальний розмір пасивів.

Досліджуючи функціонування різноманітних господарських систем, найбільш часто обмежуються використанням простої функції.

Для підприємств, у яких $Z = 0$, ймовірність банкрутства дорівнює 50 %. Якщо $Z < 0$, то ймовірність банкрутства менше ніж 50 % і далі знижується в міру зменшення Z . Якщо $Z > 0$, то ймовірність банкрутства більше за 50 % і зростає зі збільшенням Z .

Перевага цієї моделі в її простоті та можливості застосування в умовах обмеженого обсягу інформації про підприємство.

Проте очевидно, що прогнозування неплатоспроможності підприємства за допомогою двофакторної моделі не забезпечує високої точності розрахунків, які характеризують ділову активність і ефективність функціонування підприємства. Необхідна більш складна функція, що залежить від більшої кількості змінних.

У 1968 р. була запропонована п'ятифакторна модель прогнозування – це так звана модель «*Altman Z-score*». Вона являє собою функцію від деяких показників, які характеризують економічний потенціал підприємства і результати його роботи за звітний період, де n змінюється від 1 до 5.

П'ятифакторна модель має вигляд

$$Z = 1,2K_1 + 1,4K_2 + 3,3K_3 + 0,6K_4 + 0,99K_5, \quad (10.7)$$

де коефіцієнти $K_1 - K_5$ розраховуються за такими алгоритмами:
 K_1 – частка власних обігових коштів в активах підприємства;

K_2 – нерозподілений прибуток у загальному обсязі активів (показує рентабельність активів, розраховану з використанням величини нерозподіленого прибутку);

K_3 – частка прибутку (до сплати відсотків і податків) у загальному обсязі активів (характеризує рентабельність активів, розраховану з використанням показника валового прибутку);

K_4 – ринкова вартість акціонерного капіталу в загальному обсязі боргових зобов'язань;

K_5 – виторг від реалізації в загальному обсязі активів (характеризує віддачу активів).

Залежно від Z прогнозується ймовірність банкрутства: до 1,8 – дуже висока; від 1,8 до 2,7 – висока; від 2,8 до 2,9 – можлива; більше 3,0 – дуже низька. Точність прогнозу в цій моделі в межах одного року становить 95 %, двох років – до 83 %, це є її перевагою. Недолік моделі в тому, що її можна використовувати в основному для великих компаній.

Як показує зарубіжний досвід, за допомогою формули Альтмана можна прогнозувати банкрутство за 1,5–2 роки до появи його очевидних ознак. Вважається, що за п'ятифакторною моделлю Альтмана спрогнозувати банкрутство на один рік можна з точністю до 90 %, на два роки – до 70 %, на три роки – до 50 %. Причому ця модель більшою мірою підходить для великих підприємств [7].

Оцінювання загрози банкрутства за моделлю Альтмана в наших економічних умовах може розглядатися як умовна, попередня, особливо якщо підприємство не можна зарахувати до середніх чи великих. Ця модель не дає можливості одержати досить об'єктивний результат, що пов'язано з розбіжностями в обліку окремих показників, впливом на їх формування ряду зовнішніх факторів (насамперед інфляції), невідповідністю балансової й ринкової вартості окремих активів та з іншими об'єктивними причинами.

Такі особливості визначають необхідність коригування коефіцієнтів значущості показників, наведених у моделі Альтмана, що в умовах економіки, яка розвивається, на сьогодні навряд чи можливо. Тому для оцінювання кризового розвитку підприємства доцільно застосовувати критерії фінансової стійкості, що ґрунтуються не на відносних, а на абсолютних показниках поточного фінансового стану підприємства.

Українські суб'єкти господарювання можуть використовувати тест, запропонований Альтманом у 1983 р.:

$$Z_{83} = 3,107K_1 + 0,955K_2 + 0,42K'_3 + 0,847K_4 + 0,717K_5, \quad (10.8)$$

де K'_3 – відношення балансової вартості власного капіталу до позикового.

Граничне значення $Z_{83} = 1,23$.

Модель Спрінгейта. Провести ранню ідентифікацію кризи, оцінити фінансовий стан підприємства та його схильність до банкрутства можна також за моделлю Г. Спрінгейта, яка має у своєму арсеналі чотири важливих фінансових коефіцієнти. Вважається, що точність прогнозування банкрутства за цією моделлю становить 92 %, однак із часом цей показник зменшується [8].

Модель Спрінгейта має вигляд:

$$Z = 1,03X_1 + 3,07X_2 + 0,66X_3 + 0,4X_4, \quad (10.9)$$

де X_1 – відношення робочого капіталу до загальної суми активів;

X_2 – відношення прибутку до сплати податків і відсотків до загальної суми активів;

X_3 – відношення прибутку до сплати податків до коротко-строкових зобов'язань;

X_4 – відношення виручки від реалізації до загальної суми активів.

Якщо $Z < 0,862$, то підприємство є потенційним банкрутом.

Модель Лісу (Z_L)

$$Z_L = 0,063x_1 + 0,092x_2 + 0,057x_3 + 0,001x_4, \quad (10.10)$$

де x_1 – відношення обігових коштів до сумарних активів;

x_2 – відношення прибутку від реалізації продукції, робіт, послуг до сумарних активів;

x_3 – відношення нерозподіленого прибутку до сумарних активів;

x_4 – відношення власного капіталу до позикового.

Граничне значення $Z_L = 0,037$.

Модель Таффлера. Британський учений Таффлер запропонував у 1977 р. чотирифакторну прогнозу модель, під час розроблення якої використав такий підхід.

При використанні комп'ютерної техніки на першій стадії обчислюється 80 відношень за даними платоспроможних і збанкрутілих компаній. Потім, використовуючи статистичний метод, відомий як багатовимірний дискримінантний аналіз, можна побудувати модель платоспроможності, визначаючи окремі співвідношення, які найкраще виділяють дві групи компаній та їх коефіцієнти. Такий вибірко-ковий підрахунок співвідношень є типовим для визначення деяких ключових вимірювань діяльності корпорації, таких як прибутковість, відповідність зворотного капіталу, фінансовий ризик і ліквідність. Об'єднуючи ці показники та зводячи їх відповідним чином до одного, модель платоспроможності дає точну картину фінансового стану корпорації. Типова модель для аналізу компаній, акції яких котируються на біржах, набирає форми

$$Z = 0,53x_1 + 0,13x_2 + 0,18x_3 + 0,16x_4, \quad (10.11)$$

де x_1 – відношення прибутку від реалізації продукції, робіт, послуг до короткострокових обігових коштів;

x_2 – відношення оборотних активів до сумарних зобов'язань;

x_3 – відношення короткострокових зобов'язань до сумарних активів;

x_4 – відношення виторгу від реалізації продукції, робіт, послуг до сумарних активів.

Якщо розмір Z -рахунку більший за 0,3, то це свідчить, що у фірми непогані довгострокові перспективи, а якщо менший за 0,2, то банкрутство більш ніж імовірне.

Модель Фулмера. Середній розмір сукупних активів фірм у вибірці Фулмера – 455 тис. доларів. Початкова версія моделі вміщувала 40 коефіцієнтів. Модель прогнозує схильність до банкрутства на рік уперед з точністю до 98 % випадків, на два роки вперед – до 81 % випадків. Загальний вигляд моделі

$$Z_f = 5,528x_1 + 0,212x_2 + 0,073x_3 + 1,270x_4 - 0,120x_5 + 2,335x_6 + 0,575x_7 + 1,083x_8 + 0,894x_9 - 6,075, \quad (10.12)$$

де x_1 – відношення нерозподіленого прибутку минулих років до сукупних активів;

x_2 – відношення обсягу реалізації до сукупних активів;

x_3 – відношення прибутку до сплати податків до сукупних активів;

x_4 – відношення грошового потоку до суми зобов'язань;

x_5 – відношення боргу до сукупних активів;

x_6 – відношення пасиву до сукупних активів;

x_7 – логарифм від матеріальних активів;

x_8 – відношення оборотного капіталу до сукупних зобов'язань;

x_9 – відношення прибутку до сплати відсотків та податків до сплаченого відсотка.

За результатами моделі можна отримати такий прогноз:

- втрата платоспроможності неминуча при $H < 0$;
- при $H > 0$ компанія функціонує нормально, з подальшою градацією.

Метод рейтингового оцінювання фінансового стану підприємства (рейтингове число)

Р. С. Сайфулін і Г. Г. Кадиков запропонували використати для експрес-оцінювання фінансового стану підприємства рейтингове число [9]:

$$R = 2K_3 + 0,7K_{пл} + 0,08K_i + 0,45K_M + K_{вк}, \quad (10.13)$$

де K_3 – коефіцієнт забезпечення власними коштами ($K_3 > 0,1$);

$K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності ($K_{пл} > 2$);

K_i – інтенсивність обороту авансованого капіталу, яка характеризує обсяг реалізованої продукції, що припадає на одну грошову одиницю коштів, вкладених у діяльність підприємства ($K_i > 2,5$);

K_M – коефіцієнт менеджменту, характеризується відношенням прибутку від реалізації до величини виторгу від реалізації ($K_M > (n + 1)/2$, де z – облікова ставка НБУ);

$K_{вк}$ – рентабельність власного капіталу – відношення валового прибутку до власного капіталу ($K_{вк} > 0,2$).

Якщо рейтингове число R для підприємства має значення більше ніж 1, то підприємство перебуває у задовільному стані. Якщо значення R менше за 1, то це ознака незадовільного стану. Рейтин-

гове оцінювання фінансового стану може застосовуватися з метою класифікації підприємств за рівнем ризику, відносин із ними банків, інвестиційних компаній, партнерів. Однак діагностика неспроможності на базі рейтингового числа не дає можливості оцінити причини потрапляння підприємства «в зону неплатоспроможності». Крім того, нормативний зміст коефіцієнтів, що використовуються для рейтингового оцінювання, також не враховує галузевих особливостей підприємств.

Широке використання згаданих моделей у зарубіжній практиці зумовлене такими перевагами: вони мають невелику кількість значущих показників, що забезпечує високу точність результатів за низької трудомісткості їх використання; моделі забезпечують інтегральне оцінювання і дають можливість порівнювати різноманітні об'єкти; інформація для розрахунку всіх показників є доступною, бо відображається в основних формах фінансової звітності; існує можливість не лише оцінювання фінансового стану, а й прогнозування банкрутства, оцінювання зони ризику, в якій перебуває підприємство.

Однак ці моделі показують правдиві результати лише в тих конкретних умовах, для яких вони розроблені.

Використання таких моделей в Україні було б можливим за повної відповідності бухгалтерського обліку, фінансової звітності та показників міжнародній практиці та стабільній діяльності вітчизняних підприємств. У зв'язку з наявними відмінностями показники вітчизняних підприємств, уведені в модель, повинні мати інші критеріальні значення. Адже величина цих коефіцієнтів істотно впливає на результати розрахунків і правильність висновків про фінансовий стан підприємства.

Крім того, будь-яка екстраполяційна модель даватиме надійні результати лише за незмінності (постійності) умов функціонування досліджуваних об'єктів, що не характерно для вітчизняних підприємств, що не може не вплинути як на коефіцієнти моделі, так і на її критичні значення, які служать для оцінювання фінансового стану підприємства і прогнозування можливості його банкрутства.

Перевагами цих рекомендацій можна вважати системність, комплексний підхід до розуміння фінансового стану підприємства з погляду можливого банкрутства, застосування підприємством будь-якої галузі без важливого коригування.

Порівняльна характеристика моделей визначення ймовірності настання банкрутства підприємства подана в таблиці 10.1.

Таблиця 10.1 – Порівняльна характеристика моделей визначення ймовірності настання банкрутства підприємства [10–11]

Модель	Перевага	Недолік
Двофакторна модель Альтмана	Простота розрахунку; можливість застосування під час проведення зовнішнього аналізу на основі бухгалтерського балансу	Неадекватність одержуваних прогнозів для українських підприємств; не розглядається вплив показників, що характеризують ефективність використання ресурсів, ділову та ринкову активність та ін.; не розглядається облік галузевої та регіональної специфіки функціонування суб'єктів економіки
П'ятифакторна модель Альтмана	Використовується спрощеність розрахунків і наявність послідовності аналізу	Модель можна застосовувати лише стосовно великих підприємств, що котирують свої акції на біржах. Нерозвиненість фондового ринку України, зокрема вторинного фондового ринку. Відмінність українського бухгалтерського обліку від західних стандартів. Необхідність адаптації вагових коефіцієнтів та прогнозних значень. Не враховуються коливання курсів акцій
Модель Спрінгейта	Точність більше ніж 90 %	Створена для підприємств США і Канади з метою оцінювання; немає галузевої та регіональної диференціації Z-рахунку; між змінними спостерігається досить висока кореляція; не підходить для економіки України
Модель Лісу	Простота і швидкість розрахунків. Доступність необхідних для розрахунків даних	Модель не пристосована до українських підприємств, вона розроблена для Англії. Модель створювалася з урахуванням західного розвитку
Модель Таффлера	Спрощеність розрахунків та висока точність прогнозу ймовірності банкрутства компанії, що пов'язано зі значною кількістю проаналізованих компаній	Обмеження сфери застосування (лише для акціонерних товариств, акції яких активно торгуються на фондовому ринку); труднощі інтерпретації підсумкового значення; неможливість використання в українських умовах; залежність точності розрахунків від вихідної інформації; використання застарілих даних
Модель Фулмера	Широке охоплення показників. Ймовірність 1 рік – 98 %, 2 роки – 81 %	Розроблена для застосування в банківській практиці. Модель була створена з урахуванням специфіки західних країн. Необхідна корекція на національну валюту

10.4. Аналіз та оцінювання реальних можливостей відновлення платоспроможності підприємства

Якщо підприємство має *незадовільну структуру балансу*, то основним показником, що характеризує наявність реальної можливості відновити (або втратити) платоспроможність упродовж певного періоду, є коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності.

Якщо хоча б один із коефіцієнтів менший від нормативу ($K_{\Pi} < 2$, $K_z < 0,1$), то **коефіцієнт відновлення платоспроможності** терміном на 6 місяців розраховують так:

$$K_{\text{відн}} = \frac{K_{\Pi}^{\kappa} + 6/T(K_{\Pi}^{\kappa} - K_{\Pi}^{\text{н}})}{2}, \quad (10.14)$$

де $K_{\text{відн}}$ – коефіцієнт відновлення платоспроможності;
 K_{Π}^{κ} , $K_{\Pi}^{\text{н}}$ – фактичне значення поточної ліквідності на кінець і початок звітної періоду;

6 – період відновлення платоспроможності в місяцях;

T – звітний період у місяцях;

2 – нормативне значення коефіцієнта поточної ліквідності.

Коефіцієнт відновлення платоспроможності більший від 1 свідчить про реальну можливість підприємства відновити платоспроможність.

Коефіцієнт відновлення платоспроможності менший від 1 свідчить про те, що підприємство у найближчі 6 місяців не має реальної можливості відновити платоспроможність.

Якщо *структура балансу задовільна*, коефіцієнт поточної ліквідності (K_{Π}) більший або дорівнює 2, а коефіцієнт забезпеченості власними коштами ($K_{\text{заб}}$) більший або дорівнює 1, то для перевірки стійкості фінансового стану розраховують **коефіцієнт втрати платоспроможності** терміном на 3 місяці таким чином:

$$K_{\text{втр}} = \frac{K_{\Pi}^{\kappa} + 3/T(K_{\Pi}^{\kappa} - K_{\Pi}^{\text{н}})}{2}, \quad (10.15)$$

де T – звітний період у місяцях.

Коефіцієнт втрати платоспроможності більший від 1 свідчить про реальну можливість підприємства не втратити платоспроможності. Коефіцієнт втрати платоспроможності менший від 1 свідчить про те, що підприємство у найближчі 3 місяці може втратити платоспроможність.

За наявності причин для визнання структури балансу підприємства незадовільною, але виявлення реальної можливості у підприємства відновити платоспроможність у встановлений термін береться рішення про відстрочення визнання структури балансу незадовільною, а підприємства – неплатоспроможним терміном до 6 місяців.

10.5. Фінансова санація підприємства, її економічний зміст і порядок проведення

Одним із засобів подолання платіжної кризи і запобігання банкрутству підприємства є фінансова санація. У чому ж суть фінансової санації підприємств? Термін «санація» походить від латинського «sanare» і перекладається як оздоровлення, або видужання.

Закон України «Про банкрутство» [12] (на цей час провадження справи про банкрутство в Україні регулюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [13]) розділяє поняття «*санація*» і «*досудова санація*». Згідно із Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» *санація* – це система заходів, що здійснюються в процесі ведення справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів за кредитування, реструктуризацію боргів та капіталу і (або) зміна організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності.

Досудова санація – система заходів із відновлення платоспроможності боржника, що здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації. Ці заходи стосуються реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових питань і

проводяться відповідно до чинного законодавства до початку порушення справи про банкрутство.

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків і усунення причин їх виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу і формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру [14].

Рішення про проведення санації приймається Господарським судом на підставі клопотання комітету кредиторів підприємства-боржника. Процедура санації вводиться терміном на шість місяців. За вмотивованим клопотанням керівника санації чи комітету кредиторів цей термін може бути продовжено господарським судом, але не більше ніж на дванадцять місяців.

Рішення про проведення санації ухвалюється зазвичай у таких випадках:

- з ініціативи суб'єкта господарювання, що потрапив у кризові умови, якщо існує реальна загроза неплатоспроможності та оголошення його банкрутом у недалекому майбутньому;

- після звернення боржника з власної ініціативи до арбітражного суду із заявою про відкриття справи про своє банкрутство. При цьому право вибору способів санації (реорганізації) залишається за боржником. Одночасно із заявою боржник повинен подати до арбітражного суду такі дані: список дебіторів і кредиторів; бухгалтерський баланс підприємства; іншу необхідну інформацію, що характеризує фінансово-економічний стан підприємства, а також вибрані варіанти санації.

Після закінчення місячного терміну від дня опублікування в офіційному друкованому органі Верховної Ради або Кабінету Міністрів України оголошення про відкриття справи про визнання банкрутства даного підприємства у випадку, якщо надійшли пропозиції від фізичних або юридичних осіб, які бажають задовольнити вимоги кредиторів до боржників і подали акцептовані комітетом кредиторів та арбітражним судом пропозиції щодо санації (реорганізації) неплатоспроможного підприємства, арбітражний суд ухвалює рішення щодо припинення процедури оголошення банкрутства і про проведення фінансової санації юридичної особи;

– з ініціативи фінансово-кредитної установи. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [15] банківська установа має право щодо клієнта, оголошеного неплатоспроможним, вжити комплекс таких санаційних процедур: передати оперативне керування підприємством адміністрації, сформованій за участі банку; реорганізувати боржника; змінити порядок платежів; направити на погашення кредиторської заборгованості виторг від реалізації продукції;

– з ініціативи власника застави цілісного майнового комплексу підприємства. У випадку невиконання зобов'язань, забезпечених іпотекою цілісного майнового комплексу підприємства, власник застави має право здійснити передбачені договором заходи для оздоровлення фінансового стану боржника, враховуючи призначення своїх представників на керівні посади підприємства, обмеження права цього суб'єкта розпоряджатися випущеною продукцією та іншим майном. Якщо санаційні заходи не привели до відновлення платоспроможності підприємства, то власник застави має право звернутися до арбітражного суду із заявою про вилучення закладеного майна;

– з ініціативи агентства з питань запобігання банкрутству підприємств, якщо мова йде про державні підприємства. Після внесення боржника до реєстру неплатоспроможних підприємств агентство уповноважене здійснювати керування його власністю та розробляти пропозиції щодо проведення фінансової санації.

Основна мета санації – мобілізувати фінансові ресурси для відновлення (поліпшення) платоспроможності та ліквідності підприємств, а також формування фінансового капіталу для здійснення санаційних заходів [3].

У системі проведення фінансової санації підприємств розрізняють три основних функціональних блоки [16, с. 4]:

- 1) розроблення плану санації;
- 2) санаційний аудит;
- 3) менеджмент санації.

Зазвичай розробленням санаційної концепції та плану санації, за дорученням власників або керівництва підприємства, займаються консалтингові фірми в тісному взаємозв'язку з внутрішніми службами контролінгу (якщо такі є на підприємстві). Санаційний аудит проводиться аудиторськими компаніями на замовлення потенцій-

них санаторів, кредиторів та інших осіб, які можуть взяти участь у фінансуванні санації.

Модель санації. Відповідно до класичної моделі санації, функціональна схема якої зображена на рис. 10.1, процес фінансового оздоровлення підприємства починається з виявлення (ідентифікації) фінансової кризи. Наступним етапом санації є проведення причинно-наслідкового аналізу фінансової кризи. На підставі комплексного аналізу господарської діяльності підприємства визначаються зовнішні та внутрішні фактори кризи, вид кризи, її глибина та якість фінансового стану фірми.

Рисунок 10.1 – Класична модель санації [16]

Під час аналізу здійснюється експертна діагностика фінансово-господарського стану підприємства, визначаються його сильні та слабкі сторони. На підставі результатів причинно-наслідкового аналізу відповідно до класичної моделі санації робиться висновок про санаційну можливість підприємства, а потім – про доцільність або недоцільність санації даної господарської одиниці. Якщо підприємство перебуває в глибокій кризі, не сумісній із подальшим його існуванням, то ухвалюють рішення щодо консервації та ліквідації суб'єкта господарювання. Інакше санація буде означати лише відстрочення часу ліквідації підприємства та нічого, крім додаткових збитків, власникам і кредиторам не дасть. Ліквідація може здійснюватися на добровільній основі або в примусовому порядку.

У випадку якщо підприємство має дійсно реальні надії на виправлення становища, ухвалюють рішення щодо розроблення санаційної концепції з метою проведення фінансового оздоровлення з одночасним визначенням цільових орієнтирів. Чим раніше на санаційноспроможному підприємстві почнеться санація, тим більші шанси на її успіх. У разі ухвалення рішення на користь санації варто здійснити невідкладні заходи щодо поліпшення ліквідності, платоспроможності підприємства та оптимізації структури капіталу в напрямку зменшення питомої ваги кредиторської заборгованості. Із цією метою доцільно реалізувати так звану шокову (*Crash*) програму.

Окремим аналітичним блоком у класичній моделі є формування стратегічних цілей і тактики проведення санації. За визначенням цілей санації варто враховувати, що кожне підприємство має обмежені ресурси, обмежені можливості збуту продукції та повинне здійснювати свою діяльність у рамках правового поля відповідної держави. Мета повинна бути реальною та придатною для кількісного (якісного) виміру. Основною стратегічною метою санації є відновлення ефективної діяльності підприємства у довгостроковому періоді.

Наступним елементом класичної моделі оздоровлення є проект санації, що розробляється на базі санаційної програми та містить техніко-економічне обґрунтування санації, розрахунок обсягів фінансових ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей, конкретні графіки та методи мобілізації фінансового капіталу, терміни освоєння інвестицій та їх окупності, оцінювання ефективності

санаційних заходів, а також прогнозовані результати виконання проекту.

У літературі з питань фінансової санації зазначають два види реакції підприємств на фінансову кризу [17]:

– захисна реакція, що передбачає різке скорочення витрат, закриття і розпродаж окремих підрозділів підприємства, скорочення та розпродаж оснащення, звільнення персоналу, скорочення окремих частин ринкового сегмента, зменшення відпускних цін та (або) обсягів реалізації продукції;

– наступальна реакція, що передбачає активні дії: модернізацію оснащення, введення нових технологій, упровадження ефективного маркетингу, підвищення цін, пошук нових ринків збуту продукції, розроблення та впровадження прогресивної стратегічної концепції контролінгу й керування.

Залежно від обраної стратегії підприємство підбирає той чи інший каталог внутрішньогосподарських санаційних заходів. Використання внутрішніх фінансових резервів дає можливість не лише перебороти внутрішні причини неспроможності підприємств, а і значно зменшує залежність ефективності проведення санації від залучення зовнішніх фінансових джерел. Водночас на підприємствах, які перебувають у фінансовій кризі, повністю вичерпані такі класичні джерела самофінансування, як прибуток та амортизація. Мобілізація внутрішніх резервів фінансової стабілізації спрямована насамперед на поліпшення (відновлення) платоспроможності та ліквідності підприємства. Зазвичай її здійснюють за такими основними напрямками:

- 1) реструктуризацією активів;
- 2) зменшенням (заморожуванням) витрат;
- 3) збільшенням виручки від реалізації.

Перша група санаційних заходів пов'язана зі зміною структури та складу активної частини балансу (досить часто ці зміни супроводжуються також змінами в складі та структурі пасивів). У рамках реструктуризації активів виділяють такі види санаційних заходів:

1) мобілізацію прихованих резервів. *Приховані резерви* – це частина капіталу підприємства, не відображена в його балансі. Розмір прихованих резервів в активній частині балансу дорівнює різниці між реальною (вищою) вартістю окремих майнових об'єктів підприємства та їх балансовою вартістю;

2) використання зворотного лізингу (господарська операція, що передбачає продаж основних фондів з одночасним зворотним одержанням цих фондів в оперативний або фінансовий лізинг). Наприклад, збиткове підприємство продає лізинговій компанії адміністративний будинок з одночасним укладанням договору про лізинг цього об'єкта нерухомості. Кредитоспроможність даного підприємства знижується. Однак його платоспроможність різко поліпшується. Крім того, підприємство через свою збитковість може одержати значну економію на податкових платежах, що супроводжують операцію купівлі-продажу даного об'єкта основних фондів;

3) лізинг основних фондів. Цей метод уможлиблює модернізацію оснащення (здійснення санаційних заходів виробничо-технічного характеру), якщо не вистачає необхідних інвестиційних ресурсів;

4) здавання в оренду основних фондів, які неповною мірою використовуються у виробничому процесі;

5) оптимізацію структури розміщення оборотного капіталу (зменшення частки низьколіквідних обігових коштів, запасів сировини і матеріалів, незавершеного виробництва та ін.);

6) продаж окремих, низькорентабельних структурних підрозділів (філій). За рахунок такої операції підприємство може одержати інвестиційні ресурси для репрофілювання виробництва на більш прибуткові види діяльності;

7) використання давальницької сировини, тобто спосіб завантаження виробничих потужностей підприємства, за якого сировина й матеріали надаються підприємству безкоштовно, однак готова продукція, виготовлена на давальницьких умовах, є власністю поставачальника сировини. Перероблення давальницької сировини розглядається як послуга, за яку підприємство одержує обумовлену в договорі частину готової продукції або певні кошти;

8) рефінансування дебіторської заборгованості (переведення її в інші, ліквідні форми оборотних активів: гроші, короткострокові фінансові вкладення і т. п.). Одним із факторів, що негативно впливає на фінансовий стан підприємств і зокрема на їх платоспроможність, є високий рівень невиправданої дебіторської заборгованості. Стан дебіторської заборгованості на початок 2010 року суб'єктів господарювання перевищував обсяг ВВП країни в півтора раза. Це є істотним резервом відновлення платоспроможності підприємств, що

зазнали фінансової кризи. Тому фінансовий менеджмент повинен використовувати всі наявні можливості для погашення заборгованості.

Друга група санаційних заходів здійснюється двома напрямками:

- 1) заморожуванням інвестиційних вкладень;
- 2) зниженням валових витрат.

У рамках мобілізації внутрішньовиробничих санаційних резервів аналізуються всі наявні можливості збільшення виручки від реалізації продукції. У цьому разі варто використати весь арсенал заходів з активізації збутової (маркетингової) політики підприємства. Стимулювати збут можна як наданням знижок покупцям, так і стриманим збільшенням цін; як масовою рекламою, так і її припиненням. Тип санаційних заходів у цій сфері буде залежати від конкретного підприємства та обраної ним стратегії маркетингу [18].

Санація балансу. Зменшення статутного фонду підприємства. Розглянемо тепер комплекс санаційних заходів, спрямованих на реструктуризацію пасивів підприємства. Ці заходи пов'язані зі зміною розмірів і структури фінансових джерел формування активів.

Зазначаючи збитків, підприємства зазвичай не зацікавлені відображати їх у своїй звітності, зокрема в балансі. Особливо це стосується акціонерних товариств, оскільки їх баланси публікуються в пресі. За наявності балансових збитків суб'єктам господарювання дуже важко розраховувати на залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел, оскільки як для кредиторів, так і для потенційних інвесторів збиткове підприємство є непривабливим об'єктом фінансування.

Потім збиткові підприємства можуть звернутися до *санації балансу (чиста санація)*. Чиста санація передбачає покриття відображених у балансі збитків за рахунок власних і прирівнюваних до них коштів. Відповідно до законодавства України збитки підприємств можуть списуватися за рахунок резервних (страхових) фондів, коштів цільового призначення (спеціальні фонди і цільове фінансування) або за рахунок санаційного прибутку, що може утворитися при зменшенні статутного фонду підприємства. Ліквідність і платоспроможність підприємства унаслідок чистої санації не поліпшу-

ються, оскільки підприємство не залучає додаткових фінансових ресурсів.

Санація балансу за рахунок санаційного прибутку доцільна лише тоді, коли вичерпані інші можливості покриття балансових збитків. Цей (розрахунковий) прибуток утворюється в результаті зменшення статутного фонду підприємства. **Санаційний прибуток** – це прибуток, що виникає внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав (акцій, паїв) за курсом, нижчим за номінальну вартість цих прав, або в результаті їх безкоштовного передавання для анулювання, зниження номінальної вартості, або при одержанні безповоротної фінансової допомоги від власників корпоративних прав, кредиторів та інших зацікавлених у санації підприємства осіб.

Перша складова санаційного прибутку дорівнює різниці між номінальною вартістю корпоративного права та ціною його викупу емітентом і витратами, пов'язаними з процедурою викупу прав та зменшенням статутного фонду. Якщо корпоративні права надаються для анулювання безкоштовно, то санаційний прибуток буде дорівнювати номінальній вартості наданих для анулювання прав, за винятком витрат, пов'язаних зі зменшенням статутного капіталу.

Державною комісією з коштовних паперів і фондового ринку затверджене «Положення про порядок збільшення (зменшення) статутного фонду акціонерних товариств». Цим положенням передбачені два методи зменшення статутного фонду акціонерного товариства:

- 1) зменшення номінальної вартості акцій (деномінація);
- 2) зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості.

Зменшення номінальної вартості може здійснюватися об'єднанням декількох акцій в одну (конверсія). Обсяги зменшення статутного капіталу визначаються рішенням зборів акціонерів, пайовиків. Законодавством встановлено, що підприємство повинне покрити збитки акціонерів, пов'язані зі зменшенням статутного фонду.

Санація викупом акцій (придбанням паїв) у власників. Акціонерне товариство має право викупити в акціонера оплачені ним акції для подальшого перепродажу, поширення серед своїх працівників або анулювання. Зазначені акції повинні бути реалізовані або анульовані терміном, не більшим ніж один рік. Це саме стосується й

товариства з обмеженою відповідальністю щодо придбання ним паїв учасників товариства.

Санація із залученням коштів власників підприємства. Найбільш зацікавленими в санації неспроможного підприємства особами є його власники (акціонери, пайовики та ін.). Вони зазвичай зазнають значного тягара фінансування санаційних заходів. Фінансування санації власниками може здійснюватися:

- 1) збільшенням (зменшенням) статутного фонду;
- 2) наданням позик;
- 3) наданням цільових внесків на безповоротній основі.

Санація збільшенням статутного фонду

Збільшення статутного фонду здійснюється трьома методами:

- 1) збільшенням кількості акцій існуючої номінальної вартості;
- 2) збільшенням номінальної вартості акцій;
- 3) обміном облігацій на акції.

При збільшенні кількості акцій існуючої номінальної вартості статутний фонд збільшується за рахунок таких джерел:

- додаткових внесків учасників і засновників;
- дивідендів (реінвестиції прибутку);
- індексації основних фондів. У санаційних цілях статутний фонд зазвичай збільшується з метою мобілізації *додаткових внесків інвесторів*. Випуск акцій для покриття збитків, пов'язаних із господарською діяльністю підприємства, забороняється.

Участь кредиторів у фінансовому оздоровленні боржника

Фінансова участь кредиторів у санації боржників може здійснюватися:

- 1) пролонгацією та реструктуризацією наявної заборгованості;
- 2) повною або частковою відмовою від своїх вимог;
- 3) наданням додаткових кредитних ресурсів;
- 4) наданням кредитного забезпечення (поручительства, гарантії);
- 5) трансформацією боргу у власність.

Безперечно, активної участі кредиторів у фінансовому оздоровленні можна чекати лише тоді, коли внаслідок санації та збереження підприємства-боржника вони отримають повне задоволення своїх вимог, ніж у разі його ліквідації. Кредитори можуть відважитися на матеріальний ризик в обмін на майбутню участь у прибутку да-

ного підприємства, в обмін на великий пакет акцій боржника або зі сподіваннями одержати надійний ринок збуту своєї продукції (джерело постачання сировини для свого виробництва) і т. п.

Фінансова участь персоналу в санації підприємства. Загроза банкрутства та обумовлені цим негативні економічні й соціальні наслідки змушують персонал, що працює на підприємстві, робити свій внесок у фінансування санації. Основною причиною фінансової участі персоналу в санації підприємства є надія зберегти робочі місця. Особливо частою такою ситуацією є в період загального економічного спаду, якщо дефіцит альтернативних робочих місць визначає значну залежність працівників від даного підприємства.

Фінансування санації персоналом може здійснюватися такими формами:

- 1) відстроченням або відмовою від винагороди за виробничі результати;
- 2) наданням працівниками позик;
- 3) купівлею працівниками акцій даного підприємства.

Реорганізація державного підприємства-боржника в іншу юридичну особу, заснована на колективній власності, здійснюється на підставі угоди між обраним трудовим колективом організаційно-правовою формою організації підприємства (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю і т. п.) та вповноваженим державним органом.

Державна фінансова підтримка санації підприємств. Якщо мобілізованих фінансових ресурсів із децентралізованих джерел не вистачило для успішного проведення санації або реструктуризації, то в певних випадках може бути ухвалене рішення про надання державної фінансової підтримки. Згідно із Господарським кодексом України [19] у випадку збиткової діяльності підприємств держава, якщо вона визнає продукцію цих підприємств суспільно необхідною, може надавати їм дотації або інші пільги.

Ухвалюючи таке рішення, виконавча влада виходить із принципу фінансової підтримки насамперед життєздатних виробничих структур, підприємств та організацій, які вже адаптувалися до нових реалій економічного життя, здатні ефективно використовувати кошти і на цій основі упродовж найкоротшого часу збільшити обсяг виробництва. *Оброблено критерії відбору підприємств для надання цільової комплексної державної підтримки.*

Підтримка орієнтується насамперед на підприємства, здатні її використати з максимальною віддачею і забезпечити збільшення виробництва продукції, що позитивно вплине на дохідну частину бюджету.

Щодо банківської сфери, необхідно зазначити, що комерційному банку, переведеному на режим фінансового оздоровлення, може бути надана державна фінансова підтримка у вигляді стабілізаційної позики. Таку позику надають лише під заставу високоліквідних активів банку або під гарантію, або поруку інших, фінансово стабільних банків. Кошти позики можуть використовуватися лише для фінансування санаційних заходів. Відзначимо, що режим фінансового оздоровлення є ефективним заходом впливу НБУ на комерційний банк перед застосуванням санкцій, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність» [15].

Одним із методів державної фінансової допомоги підприємствам є санаційна підтримка у вигляді повного або часткового викупу державою акцій підприємств, які перебувають у фінансовій скруті.

ВИСНОВКИ

Банкрутство підприємств виникає внаслідок глибокої фінансової кризи, основними причинами якої можуть бути нестабільність макроекономічної ситуації, зниження обсягів виробництва, низька якість менеджменту, прорахунки в інвестиційній політиці і т. д. Для визначення ймовірності банкрутства використовують системи економічних показників, що базуються на визначенні ступеня ліквідності та платоспроможності підприємства. Крім того, існують багатofакторні моделі прогнозування банкрутства.

Одним із засобів подолання платіжної кризи та запобігання банкрутству підприємства є його фінансова санація, що спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів за кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміна організаційної або виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності.

При вивченні цієї теми студентам необхідно звернути особливу увагу на механізм визначення банкрутства підприємства і системі показників, використовуваних при цьому.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА ТЕМОЮ 10

1. Екзогенні та ендогенні фактори фінансової кризи.
2. Показники ліквідності та платоспроможності підприємства (формули).
3. Характеристика стадій неплатоспроможності підприємства.
4. Розрахунок коефіцієнта Бівера.
5. Основні складові п'ятифакторної моделі Альтмана.
6. Розрахунок коефіцієнта відновлення платоспроможності.
7. Розрахунок коефіцієнта втрати платоспроможності.
8. Поняття санації підприємства.
9. Моделі санації підприємств.
10. Групи санаційних заходів.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 10

1. До екзогенних факторів фінансової кризи належать:
  - а) низький рівень кваліфікації персоналу;
  - б) прорахунки в галузі постачання;
  - в) нестабільність фінансового і валютного ринків;
  - г) недостача інновацій і раціоналізаторства;
  - д) низька якість менеджменту.
2. До ендогенних факторів фінансової кризи відносять:
  - а) дефіцити в організаційній структурі;
  - б) кризу окремої галузі;
  - в) посилення монополізму на ринку;
  - г) зменшення купівельної спроможності населення;
  - д) нестабільність господарського і податкового законодавства.
3. Фінансовий стан підприємства, за якого на певний період через випадковий збіг обставин не вистачає суми наявних у нього коштів і високоліквідних активів для погашення поточного боргу, має назву:
  - а) критична неплатоспроможність;
  - б) надкритична неплатоспроможність;
  - в) фінансова нестабільність;
  - г) поточна неплатоспроможність;
  - д) банкрутство.

4. Поточна платоспроможність визначається як різниця між сумою наявних у підприємства високоліквідних активів і його...:

- а) власного капіталу;
- б) поточних зобов'язань;
- в) довгострокових зобов'язань;
- г) необоротних активів;
- д) сталих пасивів.

5. Фінансовий стан підприємства, за якого за підсумками року коефіцієнт покриття менший від 1 і підприємство не отримало прибутків, має назву:

- а) критичної неплатоспроможності;
- б) поточної неплатоспроможності;
- в) фінансової нестабільності;
- г) надкритичної неплатоспроможності;
- д) фінансової санації.

6. При розрахунку коефіцієнта Бівера в знаменнику формули використовують суму:

- а) довгострокових зобов'язань та власного капіталу підприємства;
- б) короткострокових зобов'язань та власного капіталу підприємства;
- в) необоротних активів та власного капіталу підприємства;
- г) амортизаційних відрахувань та довгострокових зобов'язань підприємства;
- д) довгострокових та поточних зобов'язань підприємства.

7. Згідно з методичними рекомендаціями коефіцієнт Бівера повинен бути:

- а) не менший від 0,2;
- б) не більший ніж 0,1;
- в) не менший від 1;
- г) не менший ніж 1,5;
- д) не більший від 0,5.

8. Коефіцієнт відновлення платоспроможності розраховується терміном на:

- а) 1 рік;
- б) 6 місяців;
- в) 1 місяць;
- г) 5 років;
- д) 3 роки.

9. Підприємство у найближчі 3 місяці може втратити платоспроможність, якщо коефіцієнт втрати платоспроможності:

- а) менший від 1;
- б) більший від 1;
- в) менший ніж 2;
- г) менший від 0,1;
- д) більший від 0,1.

10. Санаційний аудит проводить:

- а) контрольно-ревізійне управління;
- б) податкова інспекція;
- в) відповідні аудиторські компанії;
- г) комерційні банки;
- д) служби фінансового моніторингу.

11. Формуванню стратегії санації передують:

- а) визначення мети санації;
- б) розроблення санаційних заходів;
- в) розроблення проекту санації;
- г) реалізація санаційних заходів;
- д) розроблення програми санації.

12. Різке скорочення витрат, закриття і розпродаж окремих підрозділів підприємства характерні для ... реакції підприємства на фінансову кризу:

- а) наступальної;
- б) консервативної;
- в) контролювальної;
- г) захисної;
- д) поміркованої.

13. Пошук нових ринків збуту продукції, розроблення і впровадження прогресивної стратегічної концепції керування характерні для ... реакції підприємства на фінансову кризу:

- а) захисної;
- б) консервативної;
- в) наступальної;
- г) контролювальної;
- д) поміркованої.

14. Різниця між реальною (вищою) вартістю окремих майнових об'єктів підприємства та їх балансовою вартістю використовується для визначення:

- а) прихованих резервів;
- б) власного капіталу;
- в) зобов'язань підприємства;
- г) необоротних активів;
- д) сталих пасивів.

15. Фінансова участь персоналу в санації підприємства може здійснюватися шляхом:

- а) купівлі працівниками акцій даного підприємства;
- б) збільшення робочого часу;
- в) зменшення часу відпусток;
- г) продажу працівниками акцій даного підприємства;
- д) масового звільнення працівників.

16. Переведення дебіторської заборгованості в короткострокові фінансові вкладення має назву:

- а) рефінансування дебіторської заборгованості;
- б) факторинг дебіторської заборгованості;
- в) кредитування дебіторської заборгованості;
- г) ліквідація дебіторської заборгованості;
- д) структуризація дебіторської заборгованості.

17. Покриття відображених у балансі збитків за рахунок власних і прирівнюваних до них коштів має назву:

- а) балансова санація;
- б) власна санація;
- в) пасивна санація;
- г) реорганізація;
- д) чиста санація.

18. Прибуток, що виникає внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав за курсом, нижчим за номінальну вартість цих прав, має назву:

- а) валовий прибуток;
- б) курсовий прибуток;
- в) чистий прибуток;
- г) санаційний прибуток;
- д) викупний прибуток.

19. Об'єднання декількох акцій в одну має назву:

- а) диверсифікація;
- б) деномінація;
- в) ревальвація;
- г) конверсія;
- д) девальвація.

20. Викуплені акціонерним товариством в акціонера оплачені ним акції повинні бути реалізовані або анульовані терміном:

- а) не більшим ніж 1 рік;
- б) не меншим ніж 1 рік;
- в) не меншим ніж 3 роки;
- г) не більшим ніж 1 місяць;
- д) такий термін не встановлений.

РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 10

За попередній період підприємство отримало виручку від реалізації (зокрема, ПДВ) сумою 800 тис. грн. Собівартість продукції становила 250 тис. грн. Витрати на збут становили 30 тис. грн. На кінець періоду підприємство мало такий баланс (тис. грн):

Стаття	Сума	Стаття	Сума
Актив		Пасив	
I. Необоротні активи	9А0	I. Власний капітал	7Б0
II. Оборотні активи		III. Довгострокові зобов'язання	(розрахувати)
Запаси	400	IV. Поточні зобов'язання	320
Дебіторська заборгованість	45		
Поточні фінансові інвестиції	30		
Кошти та їх еквіваленти	65		
III. Витрати майбутніх періодів	110		
БАЛАНС	? (розрахувати)	БАЛАНС	? (розрахувати)

(А – передостання, Б – остання цифра номера залікової книжки)

Визначити ймовірність банкрутства підприємства за допомогою моделей Лісу (Z_L) і Таффлера.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ТЕМИ 10

1. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, А. М. Павлівський та ін. ; за ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.
2. Ганзюк С. М. Фінансова криза на підприємствах України / С. М. Ганзюк // Молодий вчений. – 2016. – № 3 (30). – С. 49–52.
3. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.
4. Крамаренко Г. О. Фінансовий менеджмент : підручник / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009. – 520 с.
5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/?lang=uk-UA.
6. Чібісова І. В. Методи оцінки і прогнозування банкрутства підприємств / І. В. Чібісова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22, Ч. II. – С. 389–394.
7. Петрович Й. М. Інструментарій фінансового менеджменту у формуванні інноваційного потенціалу підприємств / Й. М. Петро-

вич, Л. І. Мороз // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 554 : Проблеми економіки та управління. – С. 163–169.

8. Ромашова Я. В. Експрес-діагностика фінансової кризи й імовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Я. В. Ромашова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 15, Ч. 3. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/3/26.pdf.

9. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ В. Л. Визначення ознак банкрутства: санація та реструктуризація підприємств / В. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, П. Г. Перерва // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 52 (1025). – С. 152–162.

10. Дем'янчук М. А. Діагностика та попередження банкрутства підприємства в умовах виходу з кризи / М. А. Дем'янчук, В. О. Лазукіна // Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи». – 25–26 грудня 2015 року. – ІІПО ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса. – С. 190–194.

11. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Вінниця : Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2016. – Вип. 28. – 728 с.

12. Закон України «Про банкрутство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/784-14>.

13. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/page2>.

14. Гришова І. Ю. Санація підприємства як чинник його фінансової захищеності / І. Ю. Гришова, І. П. Островська, А. Менкконен // Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит. – 2013. – № 1. – С. 16–20.

15. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

16. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посібник / О. О. Терещенко. – Київ : КНЕУ, 2000. – 412 с.

17. Боняр С. М. Теоретичні основи антикризового управління / С. М. Боняр, Я. О. Скутова-Корх // Рекомендації щодо розробки антикризових програм дій підприємств – членів ОПОЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.opol.org.ua/index.php/2009-04-11-18-57-30/10-anticrisis.html>.

18. Фридинський В. О. Фінансова санація підприємства / В. О. Фридинський, В. Г. Плотніков, А. І. Дерев'янку // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2011. – № 8. – С. 79–83.

19. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

Навчальне видання

Захаркін Олексій Олександрович

КОРПОРАТИВНІ ФІНАНСИ

Конспект лекцій

для студентів спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
усіх форм навчання

Відповідальний за випуск В. М. Боронос
Редактор С. М. Симоненко
Комп'ютерне верстання О. О. Захаркіна

Підписано до друку 05.03.2018, поз. 40.
Формат 60x84/16. Ум. дрк. арк. 17,44. Обл.-арк. 16,98. Тираж 50 пр. Зам. №
Собівартість видання   грн   к.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.